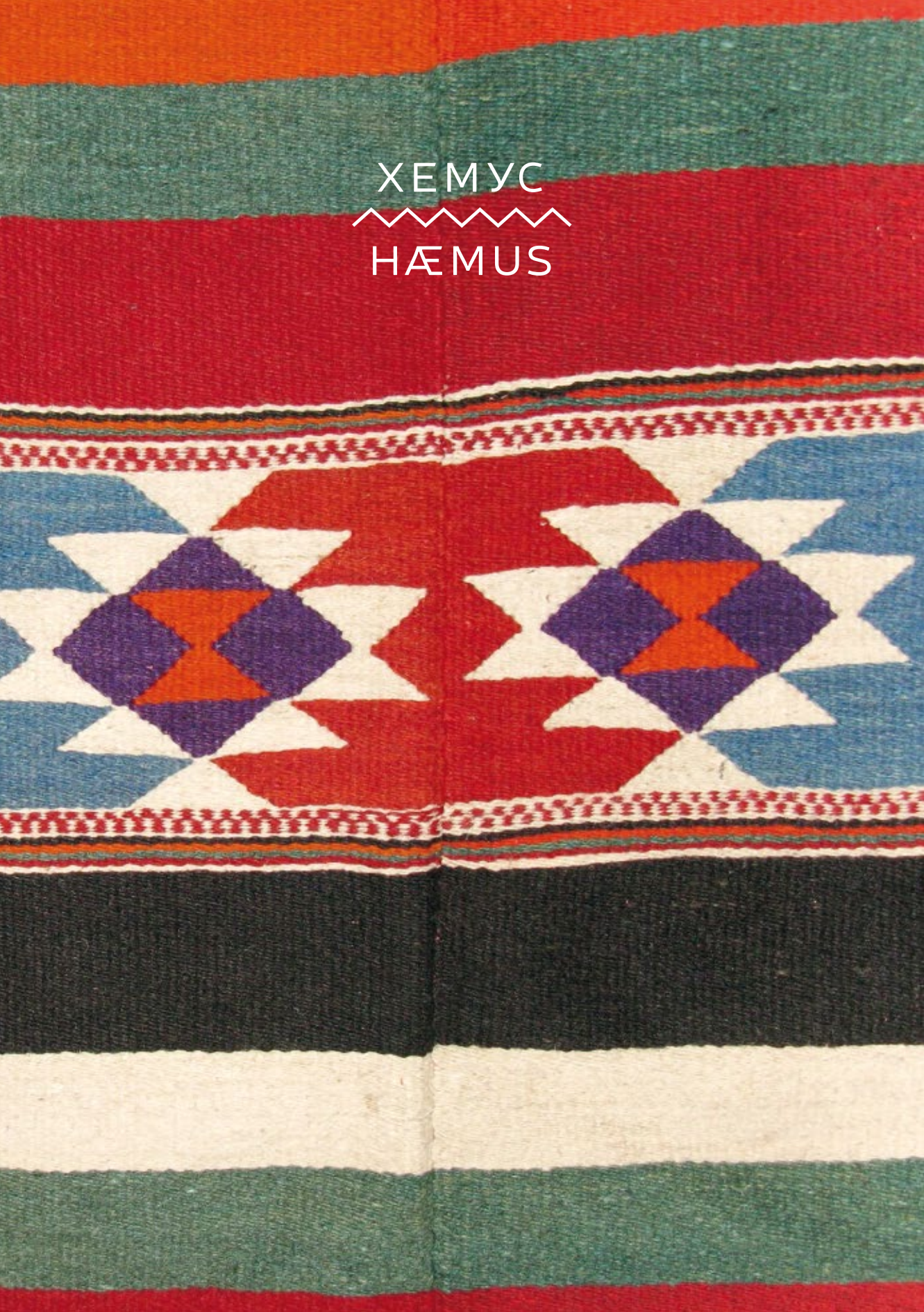

XEMYC
HÆMUS

КОЛЕЛО

АНЖЕЛА ТОШЕВА: Бетовен сега

АНДРЕЙ БУКУРЕЩЛИЕВ

Слово за Бетовен

превод: Райна Ковачева

ГРАВИТАЦИЯ

АСЯ СЪБЕВА

Орнаментиката – между
skencsisa и въодушевлението

СТРАНИЦИ

АЛЕК ПОПОВ

Операция „Лилипутанер“

Преводачи на броя I:

Моника Гълъбова

АНДРАШ ПАЙИ: Избави ме

превод: Моника Гълъбова

Преводачи на броя II: Андреа Драгов

Песни на група „Ревю“

Преводачи на броя III:

Елица Климентиева

ПЕТЕР КАНТОР: Падането на Икар

превод: Елица Климентиева

ЗА ДЕЦАТА

СОТИР ГЕЛЕВ

Как Лора се научи да брои до десет?

ЗА АВТОРИТЕ

Илюстрации: *Сотир Гелев*

5

9

19

39

65

71

77

81

91

95

101

116

KERÉK

ANZSELA TOSEVA: Beethoven ma

Kovács Gergely Lajos fordítása

ANDRÉ BUKURECHTLIEV

Hódolat Beethovennek

Rácz Judit fordítása

GRAVITÁCIÓ

JURICSKAYNÉ SZABEVA ASZJA

Ornamentika – a szépség
és az ujjongás között

Csikhelyi Lenke fordítása

OLDALAK

ALEK POPOV

A Liliputaner hadművelet

Krasztev Péter fordítása

A fordítók oldala I:

Monika Galabova

PÁLYI ANDRÁS: Szabadíts meg

A fordítók oldala II: Andrea Dragov

A Revü dalai

Andrea Dragov fordítása

A fordítók oldala III:

Elitsa Klimentieva

KÁNTOR PÉTER: Ikarosz bukása

GYEREKEKNEK

SZOTIR GELEV

Hogyan tanult meg Lora tízig számolni?

Iván Andrea fordítása

A SZERZŐKRŐL

Szotir Gelev illusztrációival.

Жана и Андрей Букуреццлиеву
(личен архив на семейството)

Zsana Bukurestlieva és Andrej Bukurestliev
(a családi archívumból)

АНЖЕЛА ТОШЕВА

Бетовен сега

ANZSELA TOSEVA

Beethoven ma

– Kovács Gergely Lajos fordítása

ИЗМИНАЛИ СА ДВЕТА И ПЕТДЕСЕТ ГОДИНИ от рождението на Бетовен, а силата и действие на мощ на музиката му, неподвластна на линейното време, е по-директна от най-силното слово, създадена в безкрайните вътрешни нива на неговото съзнание и обмисляна през целия му 58-годишен живот, за да се сътвори адекватната ѝ външна форма и тя да стане неотменен етичен кодекс за следващите поколения, мярка за човечност и символ на преклонение пред Всемира и неговата подредба в духа на кантовото „звездно небе над мен и моралният закон вътре в мен“ (от „Критика на практическия разум“).

Способността на Бетовен да извайва музикални форми, различни с всяко ново произведение, при прогресираща загуба на слуха към 30-тата си годишнина, от една страна го лишава от нормалния живот, за който е мечтаел – да създаде свое семейство, да обича и да бъде обичан, но от друга, принудата да се вгълби във вътрешния си слух и да го подчини на волята си, приемането на горчивата съдба да заживее изцяло в свят, затворен вътре в себе си, му позволява да създава все по-смели произведения. С всяко ново произведение Бетовен навлиза в нови звукови вселени, революционни, концептуални, модерни и днес. Това е възможно най-чистата музика, преминала през горящото му сърце, кристалния му разум и желязна логика и чрез нея той издига монумент на достиженията на тези от които се учи и вдъхновява – Машо, Палестрина, Бах, Хендел, Глук, Хайдн и Моцарт.

Бетовен, погледнат от Андрей Букурещлиев – това е вдъхновено приключение както за музиканти, така и за читателите, независимо колко свързани с музиката или само любопитни. В годината на Бетовен Музикална къща и издателство „Ориндж Фактори психоакустични изкуства“ си постави за цел да представи на български всичко написано от Букурещлиев за Бетовен с помощта на преводачките от френски Павлина Рибарова, Зорница Китинска и Райна Ковачева. Така се оформи един том, в който са включени двете книги на Букурещлиев за Бетовен, написани в интервал от 28 години – първата на издателство „Съой“ под името „Бетовен“, а другата – „Есе за Бетовен“ на издателство „Акт Сюд“, както и две статии посветени на Бетовен. Едната от тези две статии се публикува в списание „Хемус“ преди премиерата на изданието, която ще бъде на рождения ден на Бетовен – 16 декември в Гюте-институт в София. Така читателите на списанието ще могат първи да усетят живото и наелектризиращо слово на големия музикант и мислител Андрей Букурещлиев, прекарал целия си живот след 25-ата си годишна възраст в най-полемичните интелектуални кръгове в Париж, заел достойно мястото си сред тях като пианист, композитор, музикален мислител, комуникатор и писател, оставил днес многобройни ревностни последователи сред своите студенти. Един от тях – Лоран Фенейру, който понастоящем е сред водещите музиколози на Франция, написа свое есе специално за това българско издание, посветено на мястото на книгите на Букурещлиев за Бетовен днес във Франция.

Освен с българското издание, което нарекохме „Бетовен“ от Андрей Букурещлиев, 250-годишният юбилей на композитора ще бъде ознаменуван и с концерт на 15 септември в камерна зала „България“ (в рамките на фестивала „Софийски музикални седмици“), на който ще прозвучат две знакови и рядко изпълнявани негови творби – песенният цикъл „На далечната любима“ в транскрипция за соло пиано от Ференц Лист, както и монументалната Голяма соната „Хамерклавир“. Това е нашият скромнен монумент за Бетовен. И за Букурещлиев.

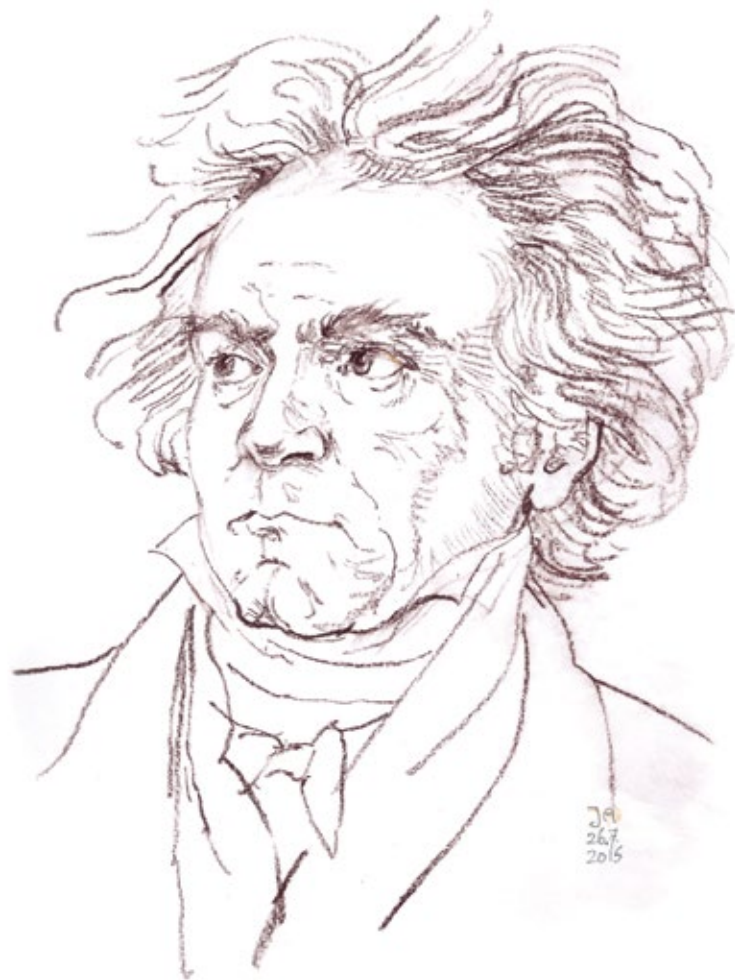
КÉТСЗÁЗÖTVEN ÉV TELT EL Beethoven születése óta, de zenéjének hatalma és hatóereje követhetlenebbül szól a legerősebb szónál is. Ez a zene nincs kitéve az idő múlásának. A szerző lényének végtelen belső szintjein született, alkotója életének mind az 58 éve során átgondolva, hogy megfelelő külső formát nyerhessen és megmásíthatatlan etikai kódexxé váljon az eljövendő nemzedékek számára, az emberség mértékévé és a világmindenség és elrendezése előtti főhajtássá a kanti „*a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem*” (*A tiszta ész kritikája*) szellemében.

Beethoven képessége, hogy hallása 30-as éveiben kezdődő fokozatos elvesztése mellett is minden újabb művével más és más zenei formákat munkáljon ki, egyfelől megfosztja a normális élettől, melyről álmodott – hogy családot alapítson, hogy szeressen és szeretve legyen –, másfelől viszont a kényszer, hogy belső hallásába merüljön és alávesse azt az akaratának, a keserű sors elfogadása, hogy teljes mértékben egy önmagába zárt világban éljen, lehetővé teszi neki, hogy egyre merészebb műveket alkosson. Minden újabb művével új és új zenei világokba lép be, forradalmi, konceptuális, máig újnak ható világokba. Ez a lehető legtisztább zene, mely lángoló szívén, kristálytiszt elméjén és vaslogikáján ment keresztül, s mely által Beethoven mesterei és megihletői, Machaut, Palestrina, Bach, Händel, Gluck, Haydn és Mozart vívmányainak állít emléket.

Beethoven André Bukurechtliев értelmezésében – ihletett kaland mind a zenészek, mind az olvasók számára, függetlenül attól, mennyire kötődnek a zenéhez, vagy akár csak egyszerű érdeklődők. A Beethoven-évben az Orange Factory Pszichoakusztikus Művészetek Zenei Műhely és Kiadó azt a célt tűzte ki maga elé, hogy Pavlina Ribarova, Zornica Kitinszka és Rajna Kovacseva francia-bolgár fordítók segítségével mindent megjelentet bolgár nyelven, amit csak Bukurechtliев Beethovenról írt. Így formálódott ki egy kötet, mely magába foglalja Bukurechtliев két, Beethovenról szóló, 28 év különbséggel írt könyvét – az első a Seuil kiadónál jelent meg *Beethoven* címmel, a második, az *Esszé Beethovenról az Actes Sudnél* –, valamint két, Beethovennek szentelt cikket. E két cikk egyikét teszi közzé a Haemus folyóirat a kiadvány premierje előtt, melyre Beethoven születésének évfordulóján, december 16-án kerül sor a szófiai Goethe Intézetben. A folyóirat olvasói így elsőként érezhetik a nagy zenész és gondolkodó, André Bukurechtliев írásainak élő és felvilágosító erejét. Bukurechtliев 25 esztendő korától Párizs legpolemikusabb értelmiségi köreiből töltötte egész életét, méltó helyet foglalva el közöttük mint zongorista, zeneszerző, zenei gondolkodó, kommunikátor és író, számos szenvedélyes követőt hagyva hátra tanítványai körében. Egyikük, Laurent Feneyrou, napjaink vezető francia zenetudósainak egyike külön e bolgár kiadvány számára esszét írt Bukurechtliев Beethovenról írott műveinek szerepéről a mai Franciaországban.

A bolgár kiadvány mellett, melynek az *André Bukurechtliев: Beethoven* címet adtuk, a zeneszerző 250 éves jubileumáról koncerttel is megemlékezünk szeptember 15-én a Bulgária Kamarateremben (a Szófiai Zenei Hetek keretében), melyen két jelentős és ritkán előadott műve hangzik el: az *A távoli kedveshez* dalciklus Liszt Ferenc által zongoraszólóra átdolgozva, illetve a monumentális Hammerklavier nagyszonáta. Ez a mi szerény tisztelgésünk Beethoven – és Bukurechtliев – előtt.

АНДРЕЙ БУКУРЕЩЛИЕВ

Слово за Бетовен*
– превод: Райна Ковачева

ANDRÉ BUKURECHTLIEV

*Hódolat Beethovennek**
– Rácz Judit fordítása

*Уводни гуми към цикъла „Бетовен 1994–1995“

в Театър „Шамле“, 1994 г.

*1994, a Théâtre du Châtelet 1994–1995-ös

Beethoven-ciklusához.

ГЕНИАЛЕН, БЕЗСМЪРТЕН, УНИВЕРСАЛЕН: толкова крайни, толкова пламенни, толкова изтъркани от употреба и банализирани определения! Кой ги заслужава в цялото ни музикално наследство? Монтеверди, Бах, Моцарт, може би Шопен или други, които всеки от нас цени и почита като гении, в своята тайна градина? И понеже ги слушаме непрекъснато, без принуда, то несъмнено те са безсмъртни ...

Универсален обаче, ни оставя озадачени. Възвишената музика на Бах и нейната полифоничност, парадоксално съживявана, макар и вече мъртва за настъпилата нова епоха, остава запазена за широк, но в същото време ограничен елит. Моцарт? Нека имаме смелостта да го кажем: това е музикантът на своето време – на галантността, отколкото на силата, на безгрижността, отколкото на трагедията, на сигурността, отколкото на задаването на въпроси, с което ни съблазнява, без все пак, да ни възпламени. Със своята гениалност, Моцарт властва над този противоречив век, носещ най-доброто и най-лошото като в същото време стилистично му принадлежи, отсявайки най-красивото от него.

Кой тогава обединява и придава смисъл на тези три определения? Безсмъртният за всички поколения и пропит от гениалност Бетовен, може би единствен, има и привилегията на универсалността: във времето и пространството, в историята и цивилизацията, в обществата, народите и традициите. Това дава смисъла и на другото изтъркано определение – „общочовешки“. Предпочитан от Хитлер и от Ленин, Бетовен съпътства войните и мира, възпява братството и бунта. Неговата музика присъства във френски, английски, руски, американски, дори японски филмови репортажи за Втората световна война. Повежда войски към смъртта и люлее агонията им. Бетовен екзалтира, заставя ни да го чуем от висотата на своята изключителна власт. И ако в пролетна утрин потеглим в търсене на щастието, симфония от Бетовен ще зазвучи в съзнанието ни и ще ни въздигне отвъд самите нас.

Как и защо, с какво тази сила завладява всички ни? Да се позовем на енигмата на гения и да се задоволим само с това обяснение, както винаги правим – това вдъхва доверие, но оставя съзнанието ни някак неудовлетворено. Казваме си: невъзможно е да опишем тази дарба нито в пет, нито в хиляда страници. Но да опитаме поне да се доближим до неговия начин на мислене, да го разгледаме *in vivo*, наживо, ето това може да обогати слушането. Бетовен ни говори. И очаква да отговорим. Да откликнем на творбата, тоест да я разберем според езика на нейния автор. Как да постигнем това? Тук сме изправени пред цялата проблематика на този език.

На двадесет годишна възраст Бетовен е наследник на класицизма с неговата музикална граматика от конвенционални правила и стилистични норми. Неговият покровител Валдщайн, който го изпраща да продължи образованието си във Виена, пише на композитора: „Вземете духа на Моцарт от ръцете на Хайдн“. Какво ще направи Бетовен с това наследство, с музикалния език, властвал в продължение на век? Овладейвайки го, той незабавно ще се опита да го изпита, скоро дори да го предизвика, да го *измести*, да го подчини на волята си. Най-напред в класическите форми, по-специално сонатната, тази независима матрица, която даде началото на симфонии, концерти, триа, квартети и *tutti quanti*, всички останали, докато постепенно разчупи и излезе от установените формални конструкции.

За да се опитаме да изясним промените, на които Бетовен подлага музикалния език, трябва да припомним не толкова до анализ, както се прави в консерваториите, колкото до

ЗСЕНИАЛИС, HALHATATLAN, EGYETEMES: mennyi túlzó, elcsévelt, szenvedélyes, közhelyes szó! S vajon zenei örökségünkől ki érdemelte ki őket? Monteverdi, Bach, Mozart, Chopin talán, még néhányan, akiket a titkos kertünkben dédelgetünk; ők gyülekeznek a „zseni” szó köré. S mivel szinte határtalan a készlet, hogy újra és újra hallgassuk őket, kétségtelenül halhatatlanok is...

Ам аз, hogy egyetemes, tanácsalanná tesz. Bach fenséges zenéje, különös módon újjáélesztett polifóniája, amely pedig már saját korában meghalt, egy széles, de körülhatárolható elit közönségnek szól. Mozart? Merjük kimondani: ő egy meghatározott évszázad muzsikusa – inkább a báj, mint az erő, inkább a gondtalanság, mint a tragikum, inkább a bizonyosság, mint a kérdések évszázadáé, és ezzel meghódít, de nem gyújt lángra. Ezt az ambivalens évszázadot, amely a legjobbat és a legrosszabbat is hordozza, Mozart uralja, sajátos zsenijével – miközben stílusában ehhez a korhoz tartozik. A legszebbet szűrve ki belőle.

Akkor tehát kiben egyesül mindhárom jelző, ki ad mindegyiknek értelmet, kiben testésülnek meg? Beethovenben, aki mindenkinek, minden nemzedéknek halhatatlan, akiből sugárzik a zseni (ez a megfoghatatlan fogalom) ő birtokolja – talán egyes-egyedül – az egyetemesség előjogát az időben és a történelemben, a civilizációkban és a térben, s végül a társadalmakban, a népekben és a hagyományokban. Általa értelmet nyer ez a másik elcsévelt kifejezés: „az egész emberiséghez szól”. Hitler és Lenin kedvence, háború és béke kísérője, aki egyaránt megénekli a testvériséget és a lázadást. Jelentőségteljes, hogy a legutóbbi világméretű konfliktusról szóló francia, angol, orosz, amerikai, sőt japán filmtudósításokban is szerepel. Segít halálba kísélni hadseregeket és elringatni a fájdalmaikat. Ráadásul felemel, és rettenetes tekintélye magasából kényszerít, hogy meghalljuk. Ha pedig egy szép tavaszi reggelen a boldogság nyomába eredünk, egy Beethoven-szimfónia kíséri gondolatban, és önmagunk fölé röpít.

Miért, hogyan, miben áll ez az erő, amely mindannyiunkra hat? Felismerjük a zsenit, és ennyiben maradunk, ezt tesszük mindig; ez ugyan biztonságot ad, de ez nem elégíti ki egészen a szellemet. Azt mondjuk magunknak, ezt az adottságot meghatározni, leírni nem lehet, sem öt, sem ezer oldalon. Ам legalább követhetjük az útvonalát, vizsgálthatjuk *in vivo* – ez azért gazdagíthatja a zene hallgatását. Beethoven beszél hozzánk. És azt kívánja, hogy mi is beszéljünk hozzá. De hogyan fogjunk hozzá, hogyan beszéljünk a műhöz, vagyis hogyan értsük meg az alkotó nyelvét? Már is itt vagyunk, ennek a nyelvnek a problematikájánál.

A húszéves Beethoven a klasszicizmus örököse, annak zenei nyelvtanáé, konvencióié és stilisztikai szabályaié. „Vegye Mozart szellemét Haydn kezéből”, írja neki pártfogója, Waldstein, mikor Bécsbe küldi tanulni. Vajon mihez kezd majd ezzel az örökséggel, ezzel a nyelvezettel, amely egy évszázadon keresztül uralkodott? Vállalja az örökséget, s azonnal hozzá is lát, hogy próbára tegye, majd szembeszáll vele, elmozdítja, aláveti saját akaratának. Először a klasszikus formák álcájában, elsősorban a szonátaformában, ebben az uralkodó öntőformában, amelyből szimfóniák, versenyművek, triók, kvartettek és *tutti quanti* születtek, mígnem magukat a formákat is felborította, s ez lesz a végső, igazi műve.

Ha megkíséreljük megvilágítani azokat a változtatásokat, amelyeknek Beethoven a zenei nyelvet alávettette, először is úgy véljük, nem az elemzést kell alkalmaznunk (ahogyan a konzervatóriumokban teszik), hanem inkább a szintézist: mert semmi nincs önmagában, csak valami máshoz, az egészhez képest. Beethoven átrendezi ezt a kapcsolatot, élesebbé, hatásosabbá teszi, végsőkéig élezi a kontrasztjaikat és ellentéteiket. Mert erős az ütközés, amikor a legfinomabb pianissimo-ból a hirtelen fortéra vált – vagy fordítva, a vadságból a suttogásba, sőt, a csendbe! Egy ilyen

синтез, защото нищо не е създадено само за себе си, а е във връзка с нещо друго и с цялото. Бетовен ще активира тези връзки, ще ги направи по-изострени и по-действени, ще подчертае техните контрасти и противопоставяния. Така преходът от най-деликатно пиянисимо към внезапно фортисимо или обратното, от необузdana сила до шепот или дори тишина, е истински шок. Тези похвати, съчетани с резки преходи в тоновете трайности и контрасти в динамиката (началото на Кориолан), сливане от най-високия в най-ниския регистър, съвпадащо едновременно с промени в силата, масата или атаката, са сред многобройните прости примери (тук с леко засилени характеристики) за бетовеновата поетика на *контрастите*. При това, тези „мигновения“ продължават според волята на стратега: едно кресчендо може да продължи до безкрай, повличайки със себе си и други детайли, задължавайки ги да осуетят някой импулс или да спрат някое изчезване, което всъщност, никога не изчезва докрай. Така и с нотните трайности – дълги в началото, те се раздробяват постепенно, докато накрая се превърнат в музикални пращинки. (Ариета от *Соната* оп.111)

Какво означава всичко това? За да изгради по-живо, по-заразяващо и по-действено от всякога музикално време. Или най-общо казано, за да създаде *времева цялост*, в която всичко е ритъм и за да я впише дълбоко във възприятието ни. То, както всички знаем, не се интересува от анализа, но измерва, съди, претегля, оценява (или отрича!) тези „кванти“, неразделни части от музикалното време. Безпогрешно – съзнателно или не, – възприятието ни разпознава творбите на Бетовен като носител и дори, генератор на новото време, на модерното време.

12 Необходимо е да припомним и *воденето* на структурите във формата: изложения, преходи, отклонения, задържания, развития, преобразувания, симетрии и асиметрии, разриви, цезури, антисипации, игри с паметта... , толкова много реторични средства, на които Бетовен е майстор и чийто списък е безкраен.

След макар и беглото скициране дотук на „как“, се налага да засегнем и „защо“. Защо този език, изкован като оръжие, с проникновена сила, за която стана дума, със завладяващ, титаничен разум, е способен да разтърси чувствителността на една нова общност в зората на новия век?

Трябва да се вгледаме в човека Бетовен, да се спрем за миг върху естеството на неговия дух и мисловна структура.

Революционер в категоризирането на изразните средства, Бетовен заявява своята доминантна нагласа още в младостта си. И това ни разкриват не най-дръзките и прозиращи бъдещето произведения (като *Вариациите Диабели*), а неговите симфонии. Екстремната сила, „ударната сила“ на музикалния дискурс в тях намират своя ясен израз, да не кажем най-директният път, за да достигне до сърцата на всички хора. Сърце завладяно с любов? Изказани са множество подобни благочестиви мисли. Но не са ли по-скоро борбата, недоверието, раните от детството, постоянното желание за отмъщение и власт върху хората, „за тяхно добро“, които подбуждат този език? Да прочетем внимателно Хайлигенщатското завещание, писано в момент, когато Бетовен композира *Втора симфония* (която не „отразява“ друго, освен радостта от живота) и да видим скрития портрет на автора, неговата любов-омраза към близките („братя мои“), всичко тук е отхвърляне и стремеж към опрощаване на въображаеми обвинения; колкото до настъпващата (и колко мъчителна!) глухота, тук тя е алиби за несъмнените пориви на винаги неудовлетворена, постоянно атакуваща

мъвеletet megvalósítani egy hosszú és egy nagyon rövid résszel, sőt, egyben egy finom hangból egy súlyos hangmasszára váltani (ez a *Coriolanus*-nyitány első két hangja), a legmagasabbról a legmélyebb hangra lépni, közben az intenzitást, a súlyt, a billentést is változtatni – ezek a különbségek a beethoveni poétika egyszerű (itt kissé hangsúlyozott) példái. Tudva, hogy ezek a „gyors pillanatok“ eltarthatnak, a stratégia kedve szerint: el lehet időzni egy crescendón, amely nem akar véget érni, magával vonva az utána következő elemeket, vagy arra kényszerítve őket, hogy egy lendületnek ellenálljanak, lefékezzenek egy eltűnést, ami nem akar bekövetkezni... Ugyanígy az időtartamokkal is lehet játszani: hosszan kezdődnek és fokozatosan morzsolódnak el, egészen addig, míg hangzó porszemekké nem válnak (pl. az op. 111-es szonáta Ariettája).

És mi értelme van mindennek? Az, hogy egy mindennél élőbb, hevesebb és mozgékonyabb zenei idő jöjjön létre. Azaz, s ezzel mindent elmondunk: olyan időbeli teljességet hozunk létre, ahol minden: ritmus – és ezt mélyen bevessük az érzékelésünkbe.

Ami pedig, tudjuk mindannyian, fittyet hány az „elemzésnek“: felbecsüli, megítéli, leméri, értékeli (vagy elutasítja!) a zenei idő e – szétválaszthatatlan – egységeit. És akár tudatosan, akár öntudatlanul, de csálhatatlanul fölismeri, hogy Beethoven zenéje egy új idő, egy modern idő hordozója – vagy még inkább megalkotója.

És ne feledkezzünk meg a formán belül a különféle struktúrák – állítások, átmenetek, elterelések, késleltetések, kidolgozások, módosítások, szimmetriák és aszimmetriák, törések, cezúrák, sejtetések, emlékeztetjések... – *viselkedéséről*; ezek mind olyan retorikai eljárások, amelyeket Beethoven mesterien alkalmaz, s a lista végtelen.

Miután a „hogyan“-t itt, sajnos, éppen csak felvázoltuk, most a „miért“-tel kell foglalkoznunk. Mi végre ez a fegyverként kikovácsolt, átható erejű, ésszel és érzélemmel telített, titáni nyelv, amely képes egy új közösség érzékenységét megrázni egy új évszázad hajnalán?

Itt Beethovenhez, az emberhez kell fordulnunk, és megállnunk egy pillanatra a gondolkodásformájánál, mentális struktúrájánál.

A nyelvében forradalmi Beethoven ifjúkorától kezdve uralkodó szellemű. Erről nem a legmerészebb, a leglátványosabb művei árulkodnak (mint a már említett *Diabelli*-variációk), hanem a szimfóniái. Ezekben fejeződik ki a legtömörebben, hogy ne mondjuk, legegyszerűbben a zenei beszédmód hevesége, „ütőereje“, amely képes szíven ütni az emberiséget. Egy szeretett szívet üt meg így? Hány és hány áhítatos gondolat hangzott el erről! Pedig vajon nem inkább a harc, a bizalmatlanság, a gyermekkori sebek, a megtorlás, az emberek fölötti uralom – „az ő javukért“ – élteti-e ezt a nyelvet? Olvassuk csak figyelmesen a heiligenstadti testamentumot, amely akkor született, amikor Beethoven éppen a 2. szimfóniát írta (ami semmi mást nem „tükröz“, mint életörömet), és fedezzük fel benne a szerző rejtett portréját, az embertársai gyűlölettel vegyes szeretetét („testvéreim“); ebben minden csak elutasítás és az elképzelt vádakkal szembeni feloldozás keresése; a növekvő (és oly szorongató) süketség csak alibi egy örökké elégedetlen, mindig támadó mentális struktúra ösztönös megnyilvánulásainak... Úgy hisszük, innen ered ez a mindig sértett gög, ez az autoriter viselkedés, ez a hihetetlen *libido dominandi* – ami az utókor számára a tiszta arany... S mindez majd csak az utolsó vonósnégyesekben csillapodik, és válik derűs, megszabadított, békülékeny gondolattá. Íme egy kevésbé ismert Beethoven-kép, ám amely nekünk koherensebbnek tűnik az emberrel – már amennyit tudhatunk róla – és a nyelvezetével. Egyébként mi magunk vajon „szabadok“ vagyunk-e, amikor ezt a 2. és 3. szimfóniát hallgatjuk, melyeket a szabadság e bajnoka, a Forradalom ideáin nevelkedett komponista írt? Ó dehogy! Vigyázban állunk,

13

мисловна структура. Това обяснява, надяваме се, и постоянно наранената гордост, този авторитаризъм, това необикновено *libido dominandi* – златни находища за бъдещите поколения. Те ще притихнат в последните квартети, превръщайки се в светла, пречистваща, помирителна мисъл. Това е малко позната представа за Бетовен, съвместима, струва ни се, с човека и неговия музикален език. Впрочем, „свободни“ ли сме, когато слушаме *Втора* и *Трета симфония*, композирани от този шампион на свободата, откърмен с идеите на Революцията? О, не. Ние стоим мирно, неподвижни, символично *изправени на крака*.

Мощта на бетовеновия ритъм избухва още с *Втора симфония*. Бавна интродукция от 33 такта подчертава шеметната атака на алегрото. Задържане – утвърждаване, това вече, по макрокосмическата скала, е *ритъм на формите*. Първата тема се свежда до силен акцент, предшестван от кратка фигура във вида на „начален тласък“. Ритъмът е въздесъщ, навсякъде: в скерцото, вид многогълник (полиедър), който Бетовен кара да танцува ту по фасета, ту в една точка; в атаката на финалната част, свършено по „булезиански“¹, мълниеносен гръм – шепот... *Втора симфония* е била любимата на Дебюси (и на автора на тези редове).

Трета симфония наистина заслужава своето име „Ероика“. Няма да повтаряме нейната добре позната история и това, че първото ѝ посвещение, което Бетовен отхвърля, е когато Бонапарт става император. Разгръщането на времето тук подобава на армейски генерал – още от първите два акорда (тишина, ще говоря!) до неудържимия финал – апотеоз. Кой е този властен завоевател? Първият консул? Ами! Това е Бетовен, който като толкова други, но луди, се отъждествява с Бонапарт. Колкото до Траурния марш, не е ли героят, когото този марш съпровожда към гроба, неговият автор? Този безкраен погребален химн (thrène) говори за смъртния нагон, който владее Бетовен и който Хайлигенщатското завещание почти ясно разкрива.

В Пасторална симфония лъвът прибира ноктите си и прославя Природата, която му дава сили и живот. „По-скоро изразяване на чувства, отколкото картини“, казва композитора, предупреждавайки срещу каквато и да е идея за „програмност“. Никога няма да е достатъчно да повтаряме това предписание!

В Седма симфония силата на Бетовен се завръща отново, допирайки неопикуемата меланхолия на втората част алегрето. Крайните части на произведението, в които вилнее дионисиевско пиянство, може да овладее само желязна диригентска ръка, като тази на Тосканини. Вагнер с право нарича симфонията „Апотеоз на танца“, подчертавайки по този начин триумфа на ритъма. Докато бушува неговият пламък, смъртта, онази неизбежната, която часовниците натрапват, е под контрол.

„Ода на радостта“, с която завършва *Девета симфония*, за разлика от толкова други произведения на Бетовен, няма разработка: натрапчиво и непрестанно усилено повтаряне на възможно най-прост напев (въпреки това с двеста скици и варианти!). Защо е така? Защото Бетовен знае много добре какво иска да направи: химн, който всички хора да запеят. Разбира се, химн за братството и за свободата. *Използван* е обаче, изопачено от всички диктатори, от Хитлер до Сталин и от всички властимащи по света.

Днес, като химн на обединена Европа, макар и все още хипотетично, финалът на *Девета симфония* има шанса да намери отново своето първоначално предназначение.

моздунатланул, симболикусан *állunk*.

А 2. симфониában tör ki először a beethoveni ritmus energiája. A lassú bevezetés 33 üteme még jobban kiemeli az allegro őrlítő belépését. Késleltetés – megerősített kijelentés: mindjárt itt látjuk, makrokozmosz méretben, a *formák ritmusát*. Az első téma erős hangsúllyal fejeződik be, előtte egy rövid, „dobó“ funkciójú figurával. A ritmus mindenütt jelen van: a scherzóban, ebben a többoldalú alakzatban, amelyet Beethoven hol az egyik élén, hol az egyik csúcsán táncoltat; a finálé – ha úgy tetszik, boulez-i – kezdetében, egy villám, egy moraj... Ez volt Debussy kedvenc szimfóniája (és e sorok írójaé is).

А 3. симфонía igencsak megérdemli a nevét, az *Eroicát*. Nem ismétljük el a jól ismert történetet Bonapartéval, akinek először ajánlotta a szimfóniát, majd megmászította az ajánlást, amikor Napóleon császár lett. A tempó itt bizony egy hadsereg tábornoké, már az első két akkordtól kezdve (csend, beszélni fogok!), egészen a fináléig, a dühödő apoteózisig. Ki ez a hódító vezér? Az első konzul? Ugyan! Ez nem más, mint Beethoven, aki, mint annyian – bár azok tébolyodottak – Bonaparténak képzei magát. Ami a gyászindulót illeti: vajon akit a sírba kísér, nem éppen az, aki írja? Ez a hatalmas sirató a Beethovenben lakozó halálösztrön, amelyet a heiligenstadti testamentum csaknem világosan kifejez.

А 6. (*Pastorale*) симфониában az oroszlan behúzza a körmeit és a Természetet ünnepli, amelyből az erejét és életét meríti. „Inkább érzelmek kifejezése, mintsem festmény“, mondja róla a komponista, a „programnak“ még a gondolatát is elvetve. Ezt a szabályt sosem lehet eleget ismételni!

А 7. симфониában újra megjelenik Beethoven tüzes ereje s mellette a második, allegretto tétel elmondhatatlan melankóliája. А симфонía két szélső tételét betölti a dionüszoszi részegség, amelyet egy Toscanini vaskezevel kell dirigálni. Wagner „a tánc apoteózisának“ nevezte a darabot, és igaza volt, hogy ezzel a ritmus diadalát is nyomатékosította. Amíg lobog a lángja, a kikezrűhetetlen, az óраüтеsekkal jelzett halál meg van zabolázva.

А 9. симфониát megkoronázó *Örömmóda*ban Beethoven annyi más művétől eltérően, nincs kidolgozás: a legegyszerűbb dallam megrögzött és folyamatosan erősödő ismétlődését halljuk (mindazonáltal vázlatból és variációkból kétszáz van!). De vajon miért? Mert Beethoven tudja, hogy mit akar létrehozni: egy himnuszt, amelyet minden ember átvesz. Himnuszt a szabadsághoz és testvériséghez, persze. Csakhogy azt minden diktátor, Hitlertől Sztálinig és a világ összes potentátjáig *felhasználta*, lezüllesztette.

А 9. fináléjának egy egyelőre feltételezett Európa himnuszaként ma még van esélye arra, hogy visszatáljon eredeti céljához.

А симфониákkal és hódító beszédmódjukkal ellentétes végletet képviselnek a variációk. Ebben egy másik Beethoven mutatkozik meg, egy olyan alkotói gondolkodás, amelyet új világok keresése ihlet. Ez a gondolkodás olyan képzeletbeli architektúrákat épít, olyan szépeket és sajátosakat, mint a 9. симфонía – szintén variáció formájú – lassú tétele. Álljunk meg a beethoveni gondolkodás e fontos területénél, mivel a szonátráról, a vonósnegyesekről és a kamarazenéről máshol már szót ejtettünk!

Beethoven variációit két csoportra oszthatjuk: figuratívakra és nonfiguratívakra. Egyébként minden kategória összefonódik és keveredik, még a téma és variáció is, egy nagy, bámulatosan modern egészben.

Figuratívoknak nevezzük tehát azokat, amelyek egy témát jelölnek meg arcként, egy modellt, amelynek megörzik a vonásait. Ezeket a vonásokat díszítik, hímezgetik, megnagyítják,

¹ – Явно Букурещлиев прави връзка с творбата на Пиер Булез *Eclats*, 1965 г. – Бел. ред.

Като антипод на симфониите като цяло и на техния завладяващ дискурс се явяват вариациите. Те ни разкриват друг Бетовен, вдъхновена творческа мисъл в търсене на нови светове. Тази мисъл конструира фантастични архитектури, също толкова красиви и оригинални като тези в бавната част на *Девета симфония*. Да се спрем на това важно бетовеново владение, още повече че сонатите, квартетите и камерната музика са разгледани другаде.

Вариациите на Бетовен могат да бъдат разделени на две групи, които ние ще наричаме фигурални и нефигурални. Освен това, всички категории ще бъдат смесвани, дори такива като тема и вариация, в полза на цялостта, на една смайваща модерност.

Фигурални ще наречем тези, които вписват като своя глава дадена тема-образ, модел, чиито черти искат да запазят. Те украсяват тези черти, добавят детайли, възвеличават ги, променят вида им, без да губят от поглед модела, който трябва да остане винаги разпознаваем. Както правят Моцарт в *Ah, vous dirai-je, Maman*, („Ах, ще ви кажа, мамо“) и все още младият Бетовен в *Шест вариации на оригинална тема* оп.34 или Вариации Ероика оп.35 (и двете от 1802 г.).

С финалните вариации на Соната оп.109 и тези на Ариета от Соната оп.111 (за да вземем от най-красивите примери), се предприемат огромни стъпки към нефигуралността. Темата в тези две творби е възвишена и е немислимо да бъде заличена, по-скоро трябва да се вписва невидимо, да може да бъде разпозната, доведена до границите на преобразяването, възвръщайки се към нея или възстановявайки я до предела, *in extremis*.

16 От друга страна, в *Тридесет и три вариации по валс на Диабели*, оп.120, Бетовен отменя всяко разграничение между тема и вариации, между модел и производни. Впрочем, защо е това разцъфване от 33 вариации по темата, зададена на виенските музиканти от издателя Диабели? Защото композиторът не вижда тема, а нещо съвсем друго: вижда празно пространство, самата баналност претворена в музикален архетип, каденца, преминаваща от тоника в доминанта и след това, симетрично, от доминанта в тоника, два пъти по 16 такта. Тази хармонична схема предполага огромно количество музикална плът – както в Ария от *Голдберг вариации* на Бах (това пророческо пра-произведение, което Бетовен несъмнено е познавал), както в песните на Бийтълс или в немския химн „Deutschland über alles“ („Марсилезата“ е по-усложнена). Това, което Бетовен вижда, не е „тема“, а архетипна *програма*.

Програма не е *нещо*, което може да се локализира във времето, тя е навсякъде и никъде. Виждаме, че в шедьовър като този, понятията тема и вариация се взаимноизключват. На тяхно място се появява вид галактика, чиито звезди са равно отстоящи една от друга и чийто център е неоткриваем...

мáshonnan szemlélik – de közben nem veszítik szem elől a modellt, amelynek mindig felismerhetőnek kell maradnia. Ez volt Mozart módszere („Ah, vous dirai-je, maman“) és a fiatal Beethovené is, az op. 34-es *Hat variáció saját témára*, vagy az op. 35-ös *Eroica-variációk* esetében (mindkettő 1802-ben született).

Az op. 109-es szonáta záró variációival és az op. 111-es szonáta ariettájával (hogy a legszebbeket említsük példaként) nagy lépéseket tesz a nonfiguratív variációk felé. Mindkét műben a téma csodálatos, és szó sem lehet az eltakarásáról: lopva jelen vannak és ki kell őket találni, elvezetve őket az átváltoztatás végső határaiig, újra és újra, *in extremis* felidézve, felépítve őket.

Az op. 120-as 33 *variáció Diabelli keringőjére* című darabbal azonban Beethoven minden választóvonalat megszüntet téma és variációk, modell és származék között. Egyébként vajon miért is virágzott ki 33 variáció erre a témára, amelyet Diabelli, a zeneműkiadó adott a bécsi muzsikusoknak? Mert a komponista egészen mást látott benne, mint pusztán egy témát: egy ürességet látott, egy zenei archetípusból megnyilvánuló banalitást – a tonikától a dominánsig, majd szimmetrikusan visszafelé, a dominánstól a tonikáig haladó dallamot –, kétszer 16 ütemben. Ez a harmóniai csontváz hatalmas mennyiségű zenét támaszt alá, akár csak Bach Goldberg-variációi (ez a látomásos ősmű, amelyet Beethoven bizonyosan ismert), vagy a Beatles-számok, vagy a „Deutschland über alles“ (a Marseillaise szofisztikáltabb). Beethoven tehát nem egy „témát“, hanem egy archetipikus *programot* lát benne.

A program pedig nem egy *dolog*, nem lehet időben lokalizálni; mindenütt ott van és sehol sincs. Látjuk, hogy egy ilyen műben a téma és a variáció fogalmai kölcsönösen megszüntetik egymást. Helyükben egy galaxis jelenik meg, melynek csillagai egyenlő távolságra vannak egymástól, középpontja pedig láthatatlan...

Датиран чипровски килим Csiproveci szőnyeg dátummal

АСЯ СЪБЕВА

Орнаментиката –
между скепсиса и въодушевлението

JURICKSKAYNÉ SZABEVA ASZJA

Ornamentika –
a szkepszis és az ujjongás között
– Csikhelyi Lenke fotdítása

ОРНАМЕНТЪТ Е ЧИСТА ФОРМА само във виртуалния модерен и постмодерен свят. В практиката на традиционните народни култури, той функционира винаги свързан с определен материал, върху който се поставя или изработва. Там той се проектира и е органично свързан с конкретната историческа, социална, родова или обичайно-обредна среда.

Историческото развитие на орнаментиката датира още от най-първите векове на човечеството, корените ѝ са в каменната епоха, в палеолита и неолита. В пещерните рисунки се среща първична орнаментика, разказваща за мирогледа на тогавашните хора, за поминъка им, за движение, ритуален танц, ритуален лов. В глинени идоли на палеолитните Венери са зафиксирани знаци, обозначаващи родителната способност на женското начало, на Великата богиня-майка. Орнаментът „ръка“ в скалните рисунки е израз на творческото осъзнаване за силата на мануалния труд в ежедневието и празник. В татуираното тяло са заложени знаци за родова принадлежност, за собственост, за охрана от реални и свръхреални опасности, за белег на наказание (неслучайно изразът жигосване функционира и до днес като акт с отрицателно значение). Древната орнаментика е дълбоко свързана и с т.нар. пра- или предписменост. Необходимостта на древния човек да изобрази мислите и желанията си, страховете и надеждите си, да ги фиксира трайно в материалната среда, да поддържа паметта си жива, да контактува с други индивиди и групи е довела до формирането на постоянни знаци, маркирани върху различни материали и повърхности, за да останат те непреходни – като информация и указания. Така първоначалната форма се превръща в знак и символ, които със своето значение указват и чертаят моменти от човешкото развитие. Тези стилизирани понякога до неузнаваемост орнаменти, чието значение е често трудно за разгадаване са сигурен белег за коренящи се в древността мисловни и интелектуални процеси. С промяната на мисленето се променя и изобразителният израз. Това води до проблематика и засилена трудност при тълкуването на орнаментите. Трябва да се вникне в менталитета, в мисленето и светогледа на човека, за да може да се тълкува един или друг орнамент. Не на последно място е процесът по превръщането на знака в символ (на дадено мисловно състояние или действие), а когато той се изпразни от първоначалния си смисъл, когато загуби функционалността си, се явява като художествен орнамент или декорация. Всичко това затруднява изследването на орнаментиката.

В различните исторически периоди значението на орнаментите се е променяло, често най-старите символи са били забравяни и са се появявали нови значения и наименования. Орнаментът, в този смисъл и във възможността си да отразява социални, обредни, сакрални, възрастово-полови и поминъчни взаимоотношения, е изключително изменчив и мобилен. В нови условия на живот, орнаментът може да функционира в нова форма и съдържание.

За по-лесното изучаване на орнаментиката, учените археолози, етнологични, фолклористи и изкуствоведи са въвели термини, които са „научни конструкти“ и които помагат за изучаването на орнаментите и развитието им. За растителните орнаменти се въвежда терминът „Световно дърво“, а народът ги нарича с

AZ ORNAMENS CSAK A MODERN és posztmodern virtuális világban tiszta forma. A hagyományos népi kultúrák gyakorlatában mindig meghatározott anyaghoz kapcsolódva funkcionál, amelyre rákerül, vagy amelyből kialakítják. Arra tervezik, és szervesen kapcsolódik a konkrét történelmi, szociális, nemzeti vagy szokásbeli környezethez.

Az ornamentika történelmi fejlődése már az emberiség legkorábbi évszázadai-ban elkezdődött, a kőkorszakban, a paleolitikumban és a neolitikumban gyökeredzik. A barlangrajzokon kezdetleges ornamentikával találkozunk, amely az akkori emberek világnézetéről, megélhetéséről, mozgásáról, rituális táncáról, rituális vadászatáról mesél. A paleolit kori Vénusz-agyagbálgányok olyan rögzített jelek, amelyek az asszony, a nagy anyaistenő szülőképeségét jelölik. A sziklarajzok „kéz” ornamense a kétkezi munka alkotóerejének tudatosulását fejezik ki a hétköznapiakban és ünnepeken. A tetovált test a nemzeti hovatartozás, a birtoklás, a valós és irreális veszedelmektől való védelem, a büntetés bélyegének jeleit hordozza (nem véletlen, hogy a „zsigoszvané” („megbélyegezni”) kifejezés máig is negatív jelentésű aktusként működik). Az ősi ornamentika mélyen összefügg az úgynevezett pre- vagy előírásbeliséggel. Az ősembernek az a szükséglete, hogy ábrázolja gondolatait és vágyait, félelmét és reményeit, hogy tartósan rögzítse őket a materiális közegben, hogy ébren tartsa önnön emlékét, hogy kapcsolatba kerüljön más egyedekkel és csoportokkal, állandó jelek kialakításához vezetett, amelyeket különböző anyagokon és felületeken jelenített meg, hogy maradandók legyenek – mint információ és útmutatás. Így válik a kezdetleges forma jellé és jelképpé, amelyek jelentésükkel az emberi fejlődés momentumait jelzik és vázolják fel. Ezek az olykor a felismerhetetlenségig stilizált ornamensek, amelyeknek jelentése olykor nehezen megfeythető, biztos jegyei az őskorban gyökerező gondolati és intellektuális folyamatoknak. A gondolkodás változásával változik a kifejezés eszköze is. Ez elvezet az ornamensek értelmezésének problematikájához és súlyos nehézségeihez. Ahhoz, hogy egyik vagy másik ornamenst értelmezni tudjunk, bele kell élnünk magunkat az azt megalkotó ember mentalitásába, gondolkodásába és világszemléletébe. Nem utolsósorban a jel jelképpé válásának folyamatába (egy adott gondolati állapotba vagy tevékenységbe). Amikor pedig abból kiürül az eredeti jelentés, amikor elveszti funkcionalitását, művészi ornamensként vagy dekorációként jelenik meg. Mindez megnehezíti az ornamentika kutatását.

Az egyes történelmi periódusokban változott az ornamensek jelentése, a legrégebbi szimbólumok gyakran feledésbe merültek, új jelentések és elnevezések jelentek meg.

Az ornamens, beleértve azt a lehetőséget is, hogy szociális, szertartási, szakrális, életkori és nemi, megélhetési kölcsönhatásokat is tükrözzön, rendkívül változékony és mozgékony. Új életkörülmények között az ornamens új formában, új tartalommal funkcionálhat.

Az ornamentika könnyebb tanulmányozása érdekében a tudós régészek, etnológusok, folklór-kutatók és művészettörténészek olyan terminus technicusokat (műszavakat, szakkifejezéseket) vezettek be, amelyek segítik az ornamensek és fejlődésük tanulmányozását. A növényi ornamensekre vonatkozólag bevezették a „világfa” terminust, noha ábrázolását a népnyelv különféle, a természetből vett neven emlegeti: „szőlőtövek”, „virágok”, „virágcserepek”, „szegfűk”, „Rajka babja”, „puszpángok” stb. A kereszt formára az „elbetica”, „szvasztika”, „triszkel” terminusokat vezették be, a nép pedig „rozetta”, „kereszt”,

имена от природата – „лозниците“, „цвететата“, „саксиите“, „трендафилите“, „райкиния боб“, „чимширите“ и др. За кръстовидната форма се въвеждат термините „Елбетица“, „Свастика“, „Трискел“, а народът различава – „розета“, „кръстовете“, „кръстец“, „звездите“, „колелото“, „слънце“, „софрите“ и др.

Тюркменски тъкани от Музея на приложното изкуство в Будапеща, представени от Ференц Батари

Преденето, тъкането и везането са първични културни дейности, свързани с божествената сила. Те са космогонични актове в съзнанието на стария и античен свят, дотолкова важни в човешкия живот, че дори се митологизират и в традиционната народна култура. В приказките, в народните умотворения и в митологията на българите се споменават златната игла, върху която стои и се върти земята към четирите сезона и към четирите посоки на света (в българско космогонично предание). Легенда за вълшебния златен стан, скрит дълбоко под земята в една пещера, е известна от с. Топчии, Разградско. Разказвало се, че в близката пещера имало несметни богатства, тяхна пазителка била една чудно хубава мома, която тъчала на златен стан със златна совалка. Който успеел да влезе при нея,

„kiskereszt“, „csillagok“, „kerék“, „nap“, „asztalok“ és más elnevezésekkel illeti őket.

A fonás, szövés és hímzés ősi kulturális tevékenység, mely az isteni erőhöz kapcsolódik. Az ősi és az antik világban a kozmogóniai aktusok olyannyira fontosak az ember életében, hogy még mitologizálják is őket a hagyományos népi kultúrában. A bolgárok meséiben, népköltészetében és mitológiájában említés történik az aranytűről, amelyen áll és forog a föld a négy évszaknak és a világ négy tájának megfelelően (a bolgár kozmogóniai mondában). A Razgrad megyei Topcsii faluból ismerjük a legendát a varázslatos arany szövőszékről, amely mélyen a föld alatt, egy barlangban rejlik. Úgy tartották, hogy a közeli barlangban mérhetetlen kincs van, ennek őrzője egy csodaszép leány, aki arany szövőszéken arany vetélővel sző. Ha valakinek sikerül bejutnia hozzá, azt fejbe csapja, úgy, hogy meghal. Ez történt a török Mehmeddel is, akit elbűvölt a leány szépsége, míg a vetélő el nem találta, akkor megsüketült és megnémult. A nagy anyaistennőt mindig fonás közben ábrázolják, a föld középpontjában áll, guzsallyal a kezében, és az ő mozgása határozza meg az égi szférák mozgását. A sors antik istennői az élet fonalát fonják, a bolgároknál pedig az orisznicák a gyermek születése utáni harmadik napon jelennek meg, fonnak, meghatározzák a gyermek sorsát, és ha úgy döntenek, képesek elvágni élete fonalát.

A hímzés, szövés és díszítés mestersége változtatja a női inget kulturális terméké. A bolgár népi kultúrában abszolút meztelenség nem létezik. A meztelen bőrt a nép „egy szál húsnak“, „misiinának“, „mesinának“ nevezi. A test meztelenségének kultúráját a viselt fehér inghez mérik. Az ing akkor, abban a pillanatban, válik öltözeté, amikor ki van hímézve. Nem véletlen, hogy a tündérek a maguk „meztelen körtáncát“ tiszta fehér, hímzetlen ingben járkák, szivárványszínű övvel a derekukon. Ugyanez vonatkozik a „hajtók“ csoportjára is, akik éjjel után a sárkány nyomában járnak, hogy elüldözzék. Némán járkák „meztelen horó“ körtáncukat, míg meg nem kerülték a falut. Tiszta fehér inget viselnek, ebben a néphagyományban a megőrzött meztelenség–felöltözöttség megkülönböztetésének népi felfogása jut kifejezésre. Ennek a meztelenségnek a természet erőivel való földöntúli kapcsolatot tulajdonítanak, amelyben az ember azonosul a természetfölöttivel, a természettel, az elemekkel. Ugyanezen elv szerint működik a tetoválás sok népnél, mivel felöltözöttséget jelent. Általa az emberek jeleket raknak a testükre, vagy tudomásul adnak valamilyen információt, vagyis ettől kezdve már nem „meztelenek“. Ebben az aspektusban az felékesítés a felület kulturálttá tételének a megnyilvánulása, annak jele, hogy az ember magáévá és kulturális közeggé tette azt, míg a meztelen, tiszta felület a természeti erő és a vad állapot kifejeződése.

Türkmen szőnyegek az Iparművészeti Múzeumban Batári Ferenc kiállításában

Az ornamentika és annak funkciói a kultúrtörténet más anyagaira is kiterjednek. A pravoszláv templomok falait kifestik, az újjászületés kori gazdag polgárházakat ornamentekkel díszítik, a ház reprezentatív helyiségeinek belső falait hímzett és szövött törülközőkkel díszítik. A padlóra tarka szövésű csereget és szőnyeget terítenek.

A kerámia és réz lakodalmi edényeket ornamentekkel díszítik, kifejezve ezzel az élet fontos eseményének szertartásos körülményeit. Az üres teret tehát ornamentekkel fedik be, és az kulturális térré változik.

Itt kell megemlítenünk azon népek lakóhelyeit is, amelyek nomád körülmények

ветровете, снега, стените на юртите били обвивани с килими, с тях се покрива подът и най-вече входът на юртата. С произведената вълна от многобройните стада, номадите са тепали плъсти и филц, а с хоризонтален стан жените им са тъкали известните в цял свят средноазиатски килими и черги. Богатото орнаментиране е израз на обособяване и капсулиране на вътрешното жилищно пространство и рязкото отделяне от суровата околна среда. Някои учени предполагат, че в орнаментиката на османското и мохамеданско изкуство е израз дори на страх от празното пространство, затова се използва и украсява всяка свободна повърхност. Килимените тъкани за входа на юртата, поставяни на горния праг, както и на пода при входната част, са имали особено предназначение. Те не само са маркирали влизането към вътрешността, но имали и апотропейна функция – да предпазват обитателите от зли, вредоносни сили, от зли очи и от магии. Това се постигало чрез плътна украса, а по краищата на тъканта – чрез много и гъсто провисени ресни и пискюли, които отвличат вниманието на зловередните сили. По същия начин се украсявали и подпорните вертикални колове, държащи покривната конструкция на юртата. Особени подковообразни килими се постилали около огнището (т.нар. оджакбаши), с килимени парчета обвивали и комините, отвеждащи пушека от огнището. Тези най-сакрални части на жилището се орнаментирали с особени, опазващи и отблъскващи злото орнаменти. Не на последно място, по тях били тъкани и родови знаци, които установявали родовата принадлежност на общността, обитаваща юртата. Те се наричали „гъол“ и имали значение на герб на рода или народността. Интересно е разположението на родовата емблема в обхвата на юртата – тя се изработвала върху основния голям килим, който застинал цялото пространство и изолирал обиталището от външната среда. Докато родовата група имала политическа и общностна независимост, емблемата „гъол“ заемала централно място. Когато родовата група се обединявала с други групи или попадала под чуждо влияние, родовият знак отстъпвал средищното си място и се разполагал в бордюра на килима. При тези процеси много от знаците изгубвали названията си или получавали други.

Такива знаци, т.нар. родови дамги, са намерени и при чувашите. Български учени установяват сходни знаци върху археологически находки от Първата българска държава. Много от тях са зафиксирани и във везбата на българите, в дамгите по животните като знак за собственост и в старинните календари – рабоши. Те са пряко свързани с прабългарската орнаментика. Тези знаци имат и етническа натовареност и са белег на движението и смесването на народите в етно-културната история и територия.

В две последователни статии ще се спра на два орнамента от българското тъканно и везбено наследство – единият е канатицата, другият е елбетицата. И за двата се знае, че са с източен произход и по всяка вероятност, са се появили с идването на прабългарските родове от Изток в земите на днешна България и Македония. Орнаментът елбетица е с почти сигурен прабългарски произход (среща се предимно във везбената домашна орнаментика, по ризи и престилки и други домашни тъкани). За произхода на канатицата се спори, тъй като тя

невет капот.

Ilyen jeleket, úgynevezett nemzetségi „damgákat” a csuvasoknál is találtak. Bolgár tudósok hasonló jelekre bukkantak az első bolgár állam régészeti leletei közt. Sok közülük állandó helyet kapott a bolgárok hímzéseiben, az állatok tulajdonosukat jelző billog-jában, és az ősi rováskalendáriumokban, a „rabosokban”. Közvetlen kapcsolatban állnak a protobolgár ornamentikával. Az említett jelek etnikai információt is hordoznak, és tanújelei a népek területiális és etnokulturális történelmi keveredésének.

Két egymást követő közleményben térek ki a bolgár szövött és hímzett örökség két ornamensére: az egyik a kanatica, a másik az elbetica. Mindkettőről tudjuk, hogy keleti eredetű, és minden valószínűség szerint akkor jelent meg a mai Bulgária és Macedónia földjén, amikor a protobolgár nemzetségek Keletről ide érkeztek. Az elbetica ornamens majdnem biztosan protobolgár eredetű (elsősorban a hímzett házi ornamentikában, ingeken, kötényeken és egyéb házi szötteken találkozzunk vele). A kanatica eredete vitatott, mivel ezt a XVII. század végén és a XVIII. század elején regisztrálták először, amikor a csiprovci és koteli szőnyegszövés fellendült. Erről a motívumról azt feltételezik, hogy az oszmán időszakban került Anatóliából, Kis-Ázsiából és a Kaukázusból bolgár földre, a törökök és fejlett szőnyegszövő iparuk hatására.

KANATICA

A kanatica egy geometrikus ornamens, a térbeli pozicionálás kifejezője. Fejlődése a szőnyeg felületén az egyenlő szárú háromszög egyszerű formáján alapul. A háromszögek sokasodása, először kettőre, majd többre, a következő rend szerint történik: két háromszöget a csúcuknál összekötnek, hogy „ollót” (vagy nyitott formaként X-et) képezzenek, vagy az átfogójuknál egyesítik őket, és rombuszt formázzanak. A fejlődés következő lépése ezeknek az alap-formáknak vízszintes vagy függőleges projekciókba rendezése, egymást váltják a jobb és bal diagonálisok, de az összetevő formák sakktáblaszerű vagy tükröképi pozicionálása is megfigyelhető.

Ha numerológiai elemzésnek vetjük alá a számokat, pontosabban a hármas számot, a források a régi kultúrákhoz vezetnek vissza. Az antik mitológia az egyes számot a férfihoz és a Naphoz kötik, a kettes a nőnek és a Holdnak felel meg. A hármas a Jupiter száma és az egyesülést szimbolizálja, az idő hármas egységét, a múlt, jelen és jövő, a születés, élet és halál kapcsolatát. A háromszögek egyszerű sokasága a kereszténységben is megjelenik: a Szentháromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek egysége a teremtés szimbóluma. A bolgár hagyományban a hármas szerencsés és szakrális szám, a jókívánságokat háromszor kell elmondani, minden jó dologból három van, még a mágiában is használják a hármas számot, hogy hatásos és sikeres legyen.

A közép-ázsiai, türk és anatóliai szőnyegek tartalmazzák a kanatica ornamens, anélkül, hogy minden esetben így neveznék. A háromszöggel mint ornamentális formával gyakran találkozzunk a bolgár szötteken, de a legnépszerűbb forma a rombusz. A kanatica háromszögeinek elhelyezkedésétől függően a népi szövőasszonyok különböző neveket adnak azok együtteseinek: „szárnyak”, „fészkek”, „kerék”, „mécse”, „varseno

е регистрирана едва през XVII и началото на XVIII век и се появява със засиленото килимарство при производството на чипровските и котленски килими. За този мотив се предполага, че е преминал през османския период от Анадола, Мала Азия и Кавказ под влиянието на турците и тяхното развито килимарство.

КАНАТИЦА

Канатицата е геометричен орнамент, израз на пространствено позициониране. Нейното развитие в килименото пространство се основава на простата геометрична форма на равностранния триъгълник. Умножаването на триъгълниците първо на два, а после и на повече, става в следния ред – два триъгълника се свързват с ъглите си, така че образуват „ножица“ (или „хикс“ като отворена форма), или се съединяват с плоските си страни, така че образуват ромб. Следва развитието на тези основни форми в редична хоризонтална или вертикална проекция, редуват се десни и леви диагонали, наблюдава се шахматно или огледално позициониране на съставните форми.

Ако се пристъпи към нумерологичен анализ на числата и по-точно на тройката, изворите водят към старите култури. Древната митология свързва единицата с мъжкото начало и със Слънцето, двойката е израз на женското и съответства на Луната. Тройката е числото на Юпитер и символизира съединението, триединството на времето, връзката между минало, настояще и бъдеще, между раждане, живот и смърт. Простото множество на триъгълника е отразено и в християнството – Светата Троица е единението между Бог отец, Бог син и Светия дух – символ на сътворението. В българската традиция тройката е щастливо и сакрално число, благопожеланията се казват до три пъти, всички добри неща са три, дори при магиите се използва числото три, за да бъдат действени и успешни.

Голяма част от средно-азиатските, тюркските и анадоолските килими съдържат орнамента канатица, без той винаги да се нарича така. Триъгълникът като орнаментална форма е често срещан в българската тъкан, но предпочитана форма е ромбът. В зависимост от положението на триъгълниците на канатицата, народните тъкачки дават различни имена на съчетанията – „крила“, „гнезда“, „колело“, „кандило“, „вършено коло“, „жабица“. Някои по-сложни съчетания носят наименованията – „пиротчанка“, „бибица“, „каракачка“, „ръчици“, „двойни ръчици“ (антропоморфни), „клонка с опашки“, „дърво“, „храст“, „лозница“, „цвете“ (флорални), „сложни крила“, „птица“, „патица“, „летища птица“, „птица, която мъти“, „прелетна птица“ (орнитоморфни), „костенурка“, „животно“, „малък рак“, „зайче“, „жабица“ (зооморфни), „костеница“, „огледало“, „бардук“, „ченгели“, „куките“, „фучилата“ (хвърчила – в котленските, най-стари килими), „очилата“, „шевица“, „буквите“ (предметни) и др. Така в известните пиротски, чипровски, самоковски, котленски килими и тъкани в българските земи, ориенталският мотив се онародноства, наименува се по вижданията, предпочитанията и аналогията с разни обекти от природата или предметния свят от страна на народните тъкачки.

Чепза om Conom
от началото на XX век

Cserge Szopotból
a 20. sz. elejéről

kolo“, „kisebeka“. Néhány bonyolultabb összetétel olyan neveket visel, mint „pirotcsanka“, „bibica“, „karakacska“, „kezeckék“, „páros kezeckék“ (antropomorf), „farkincás ágacska“, „fa“, „bokor“, „loznica“, „virág“ (floralis), „összetett szárnyak“, „madár“, „kacska“, „repülő madár“, „kötő madár“, „költöző madár“ (ornitomorf), „teknősbeka“, „állat“, „kicsi rák“, „nyulacska“, „kisebeka“ (zoomorf), kosztenica, „tükör“, barduk, csengelek, „kampósbotok“, fucsilók (papírsárcányok – a koteli, legrégebbi szőnyegek), „szemüveg“, „hímzés“, „betűk“ (tárgyi) stb. Így bolgárosodnak el az ismert piroti, csiprovci, szamokovi, kotelii szőnyegek és szőttek a keleti motívumok, a népi szövőasszonyok látásmódjuk, kedvük és a természetből vagy a tárgyi világból ismert különféle objektumokkal való hasonlóságuk alapján nevezik el őket.

A kanatica ornamentals elnevezése a bolgár nyelvben keleti, török eredetű, az oszmán korban jegyezték fel először. Szárnyat jelent. Más türk népeknél is hasonló az elnevezés: az azerbajdzsániban „ganadlari“, az üzbégben „ganotlari“, a kazahban „kanattari“, a csuvasban „csunat“. Egyes bolgár nyelvjárási formákban „kanatoknak“ nevezik a szerk oldalait, amelyek a felrakodáskor kivehetők. Najden Gerov szótárában a „kanat“ fordítása: ajtó, fedél. A XX. század végéig Dobrudza malmi kizárólag szelmalmok voltak, amelyek a Fekete-tenger északi partvidékén, valamint Neszebartól és Szozopoltól délre ismertek. Négy vagy hat szárnyuk volt, amelyeket a szél forgatott. Fagerendákra erősített háromszögletű vászonvitorlákat „kanatoknak“ nevezték. Így a nyelvi kutatás kimutatta, hogy a „kanat“ olyan forma, amely a háromszögön kívül közvetlen kapcsolatban

Названието на орнамента канатица в българския език е с източен, турски произход и е регистрирано през Османския период. То означава крило. В другите тюркски народи названието е сходно – в азърбейджански – ганадлари, в узбекски – ганотлари, в казахски – канаттари, а в чувашки – чунат. В някои български диалектни форми „канатите“ са страничните капаци, ритлите на каруцата, които са подвижни и могат да се свалят при качване на товари. В речника на Найден Геров преводът на „канат“ е врата, капак. До края на XX век единствените мелници в Добруджа са вятърните, известни от северните брегове на Черно море, на юг до Несебър и Созопол. Те са били с по 4 или 6 дъсчени крила, които се движат при духането на вятъра. Платнените триъгълни ветрила прикачени към дървени греди са били наричани „канати“. Така при езиковото проучване се оказва, че „канат“ е форма, пряко свързана освен с триъгълника, но и с въртеливото вятърно движение. Това голямо значение на вятърните мелници за безводната добруджанска земя, намира своето отражение и в един любим за изпълнение добруджански орнамент, широко разпространен при старинните възглавници – т. нар. „вятърници“, или „канатчета“ (т.е. перките на вятърната мелница).

От интерес за проучването е значението на крилото в българското народно схващане. Запретнатите поли на облеклото на омъжената жена се изразяват с термина „запретнати като на крило“ (т.е. жените сякаш са птици с крила). Птицата е често срещан мотив в украсата на женския костюм и шевиците, а крилата им са символ на преходните състояния и лимиалните обреди при преминаването от моминския статут към този на омъжената жена. Древен ритуален танц с крила повишава плодovitостта и фертилноста на жената. Учените го проследяват назад във времето до към V – VI хилядолетие пр.Хр. Образът на жената-птица с летящи криле се допълва и от визията на нестинарските танци, при които жените играят по ризи, с бели кърпи на главите, но незабрадени, с разпуснати краища, които при танц върху жаравата се развяват като крила на птици. Шаманът също се идентифицира с птица и носи при ритуалите птичи крила. Той „излита“ в космическото пространство, търси и намира знание, което предава на родовия или племенен колектив. Така се стига до извода, че крилото, като форма и орнамент, съдържа в себе си елемента на силата на движението и символа на свободното летене. Неговата триъгълна форма дава възможност за различни тълкувания. Според едно от по-новите изследвания, канатица е изобразена върху керамичен съд от халколита (каменно-медната епоха от преди 7300 г.). Той е намерен в праисторическото селище Хаджилар в Мала Азия. Съдът е разкопан при археологически разкопки от Дж. Меларт (който открива и знаменития Чатал Хююк) през 1957 – 1960 г. Подобна форма на канатица е открита и върху тенгерианско светилище в земите на Волжка България в днешна Чувашия. Светилището учудващо прилича на известните праунгарски надгробни стълбове Корјафа (дървени копия), намиращи се и досега на територията на Унгария и Ердей (Трансилвания). Те са дърворезбовани стълбове, които в горната си част представляват своеобразна глава, канатица, включваща врязани в дървото триъгълници и ромбове. Посвещаваха са се на умрелите воители и тяхният произход се датира от времето, преди идването на унгарците в Карпатските области.

а̀л а forgó szélmozgással is. A szélmalomok nagy jelentősége az aszályos dobrudzsai vidéken tehát kifejezésre jutott az egyik legszívesebben alkalmazott dobrudzsai ornamensnél is, amely széles körben elterjedt a régi díszpárnákon, ez az ún. „szélvitorla“ vagy „kanatcse“ (vagyis a szélmalom vitorlái).

A tudomány érdeklődésére tarthat számot a szárny jelentősége a bolgár népi szemléletben. A férjes asszonyok viseletének zapretnat szoknyáira a „zapretnat, mint a szárnyak“ kifejezést használják (vagyis az asszonyok mintha szárnyas madarak volnának). A madár gyakori motívuma a női viselet díszítésének és a hímzéseknél, szárnyai pedig az átmeneti állapotokat és a liminális szertartásokat jelképezik a leányságból a férjes asszony státútmába való átmenet során. Az ősi rituális szárnyas tánc növeli az asszony termékenységet és fertilitását. A tudósok a Kr. előtti V–VI. évezredig tudják visszakövetni ezt a táncot. A kitárt szárnyú asszony-madár alakját kiegészíti a tűztáncoknak az a víziója is, amikor az asszonyok ingben, fehér kendővel a fejükön táncolnak, amely nincs megkötve, és a parázson táncolás közben úgy lebeg, mint a madár szárnya. A sámánt is azonosítják a madárral, és a szertartások során madárszárnyakat visel. „Kirepül“ a kozmikus térbe, ott keresi és találja meg a tudást, amelyet átad a nemzetség vagy törzs közösségének. Így jutunk el arra a következtetésre, hogy a szárny mint forma és ornamens a mozgás erejének elemét és a repülés szabadságának szimbólumát hordozza magában. Háromszög alakja különböző értelmezésekre ad lehetőséget. Az egyik újabb kutatás szerint a kanaticát ábrázolja egy a chalkolitból (kőrézkor, 7300 évvel ezelőtt) származó kerámia edény. Kis-Ázsiában találták, az ősi (?) Hadzsilar településen. Az edény James Mellaart régészeti ásatásain került elő (ő az, aki a nevezetes Catal Hüyüköt is felfedezte) 1957–1960-ban. A kanatica hasonló formáját találták meg a tengeriánszko szentély a Volgai Bolgárország földjén, a mai Csuvásföldön.

A „szvetiliste“ megdöbbenően hasonlít a híres ősmagyar kopjafákra, amelyek a mai napig megtalálhatók Magyarország és Erdély területén. Ezek faragott faoszlopok, amelyeknek felső része sajátos fejábrázolás, kanatica, a fába vésett háromszögekkel és rombuszokkal. Az elesett harcosoknak szentelték őket, és származásukat a magyaroknak a Kárpát-medencébe érkezése előtti időkre teszik.

Ahhoz, hogy megértsük a háromszögekből álló geometriai figurák szimbolikáját, az ősművészetben kell őket megkeresnünk, és követnünk kell fejlődésüket az időben egészen addig, amíg a népi kultúra funkcionál. A terrakotta női bálványfigurákra, az őstörténeti Vénuszokra az jellemző, hogy legtöbbjüknek nincs arca, teljesen deformált, vagy formátlanra torzított. Ezzel szemben a nemi jelleg hangsúlyozott: háromszög a has táján, körök a mellék helyén, rombuszok a hason és a csípőkön. Vagyis már az ősművészetben ismert a fogantatás, a szülőképeség, az élet folytatódása, a nemzedékek megóvása és a legáltalánosabban vett termékenység jelentősége. Az individualitás nem számít – a szülőképeség és annak ösztönzése a fontos. A nő hasa új élet forrása, és ez észrevehető a női kötény rendkívüli hangsúlyozásán a macedóniai bolgár nők viseletében. A kötény vastag, rendkívül nagy, tele rombuszokkal, egy nagy, felszántott, az új életre kész földdarabra emlékeztet. Díszei a háromszögek és rombuszok, amelyek alátámasztják funkcióját. Egy másik példa az ún. „szuvrena vazglavnica“, egy párna, amelyet a fiatal párok lakodalmára szönek. Kötelező darabja a menyasszony kelengyének,

За да се вникне в символиката на триъгълните геометрични фигури, е необходимо те да се търсят в праизкуството и да се проследят в развитието им до времето, когато все още функционира народна култура. Теракотните женски идоли фигури, праисторическите Венери са характерни с това, че повечето нямат лице или то е съвсем деформирано или аморфно обезличено. За сметка на това половите белези са подчертани – триъгълник в областта на корема, кръгове на мястото на гърдите, ромбове по корема и бедрата. Така още в древното праизкуство е осъзнато значението на зачатие, на раждаемостта, на продължаването на живота, на отхранването и запазването на поколенията и на плодородието в най-общ план. Индивидуалността няма значение – важна е родителната способност и нейното стимулиране. Коремът на жената е извор на нов живот и това се долавя в изключителното подчертаване на женската престилка в народната носия при македонските българки. Престилката е корава, изключително широка, изпълнена с ромбове и напомня голяма нива, разорана и готова за нов живот. Триъгълниците и ромбовете са нейна украса и потвърждават функцията ѝ. Друг пример е т.нар. суврена възглавница, специално тъкана и приготвяна за сватбата на младоженците. Тя е задължителен предмет в чеиза на булката, лично изработен от нея и предаден на съхранение до сватбата в къщата на момъка или е задължителен дар от свекървата за двамата млади. Обредът изисква през първата брачна нощ тя задължително да бъде на одъра на младата двойка. Позната е изключително в добруджанския край, в етнографската група на старото население капанци и е част от обредния сватбен ритуал. Функцията ѝ е потвърдена и в езиково отношение – „да се суврят двамата млади“ означава „да се обичат“. Предполага се, че терминът идва от прабългарския език. Орнаментът е строго определен – в средата на възглавницата са разположени два ромба, съединени помежду си с остриите си ъгли. Именно тези обредни ромбове са се наричали „суври“ или „огледала“, а често са познати и с наименованието „мома и момък“ или „мома и ергенин“. В обредната възглавница се поставяли освен слама, също и просо, жито и боб – символи на плодородието. Тя се поставяла върху чергите винаги, когато имало празници. В този етнографски пример, функцията е вън от всякакво съмнение. В Пиринския край, съчетанието от канатици, при изработването на детски килимчета, се назовава „ластовица“, „малките ластовици“.

Ако се разгледат килимите, в които се среща канатицата (чипровските, пиротските, котленските), се установява, че те са работени не в домашни условия, а от жени-килимарки на отвесни станове. Голяма е разликата между работата на хоризонтален стан, който всяко домакинство е притежавало, и отвесния стан, при който самото устройство предполага по-широко тъкане на обеимисти тъкани. На домашни станове се тъчели по-малки килимени черги, месали, бохчи, престилки, възглавници и др. тъкани за домашна употреба. Отвесният стан идва в българските земи от Изток и е пригоден за тъкане на големи килими. Големият изследовател на българските килими Димитър Велев предполага, че прабългарите, живели в някогашните скитско-сарматски земи между Черно и Каспийско море, са имали развито килимарство. Той цитира едно арабско

Нагробни знаци
от Трансилвания

или személyesen ő maga készíti el és adja át megőrzésre a vőlegény házában, vagy az örömanya kötelező ajándéka a fiatal párnak. A szokás megkívánja, hogy a nászéjszakán ez a párna kötelezően a fiatal pár ágyában legyen. Ez a szokás kizárólag a dobudzsai vidéken ismert, a kapanci őslakosság etnográfiai csoportjában, és része a hagyományos esküvői szertartásnak. Funkciója nyelvi tekintetben is megerősített: „hogy összeforrjon a két fiatal”, ami azt jelenti, „hogy szeressék egymást”. Feltételezések szerint ez a terminus az óbolgár nyelvből ered. Az ornamens is szigorúan meghatározott: a párna közepén két rombusz helyezkedik el, amelyek hegyes csúcsuknál egyesülnek. Ezeket a hagyományos rombuszokat nevezték „szuvráknak”, vagy „tüköröknek”, de gyakran találunk a „lány és fiú” vagy „lány és legény” elnevezéssel is. A szertartási párnába a szalmán kívül kölest, búzát és babot is tesznek – mind a termékenység szimbólumai. A párnát minden ünnep alkalmával feltették a cseregőkre. Ebben az etnográfiai példában a funkció minden kétséget kizár. A Pirin-vidéken a gyermekszőnyeget díszítő kanaticae gyűjtést „fecskének” vagy „kis fecskének” nevezik.

Ha áttekintjük azokat a szőnyeget, amelyeken kanaticával találkozunk, (csipro-

Kopjafa Erdélyből

vci, piroti, koteli), megállapíthatjuk, hogy nem otthoni körülmények között készültek, hanem szőnyegszövő asszonyok készítették őket függőleges szövőráján. Nagy a különbség a vízszintes szövőszéken – amely minden háztartásban megtalálható volt – és a függőleges szövőráján készült munkák között, az utóbbinál maga az eszköz feltételezi a szélesebb, terjedelmesebb darabok készítését. A házi szövőszékeken kisebb kelimcseregőket, sálakat, tarisznnyákat, kötényeket, párnákat stb. szöttek, házi használatra. A függőleges szövőráma Keletről került bolgár földre, és nagy szőnyegek szövéséhez alkalmazták. A bolgár szőnyegek nagy kutatója, Dimitar Velevev azt feltételezi, hogy a protobolgároknál, akik az egykori szkíta-szarmata földeken éltek, a Fekete- és a Kaszpi-tenger között, fejlett

известие на пътешественика Ал Бируни (цит. по руски източник), според който в старото си отечество българите произвеждали много ръчни изделия, още и „власти одежди“, килими, одеала и покривки. По-късно, в годините на преселенията и в периода на османското владичество, връзката с килимарството се губи, докато се появи отново през XVII – XVIII век, когато се засилва производството за Османския пазар. За тези килими е характерна орнаментика от Мала Азия и Кавказ. Най-старите котленски килими са повлияни от образците в Шаркашла при Сивас. Връзката през годините на робството се губи. Класикът на българската етнография Христо Вакарелски потвърждава, че българските килими в голяма степен са наследили старинната ивична и фигурална украса на чергите, като смята, че през XVIII – XIX век в тях се внедряват известни кавказки и малоазийски мотиви. Известният османист Любомир Миков потвърждава твърдението на учениците, занимаващи се с килимена орнаментика, че поради изискването на пазара са се произвеждали голям брой тъкани, които задоволяват османския пазар, османската войска, а също и за българския и европейски пазар. В този аспект, в музейните сбирки и в джамиите, има много молитвени килими от споменатия период.

Килимите са се ползвали от по-богатите българи в градските центрове, изработвали са се като чеиз за дъщерите на богатите търговци, а в някои случаи са били тъкани като поклоннически дарове за манастири, например чипровският килим, подарен на Рилския манастир от Ката Цона Поклоница, чието име е втъкано в килима. Орнаментиката на тези килими едва ли е имала обредната функция, която имат по-горе изброените обредни тъкани. Същото се отнася и до носията, която се е изработвала в дома и е носила строго консервативни сакрални знаци.

Така могат да се направят някои изводи по отношение на орнаментиката, която е носител на функционалност.

На първо място е нейното информационно значение – тя предава послания за род, етнографска група, народ, за социално положение, възрастово, полово диференциране, тя маркира житейските фази на раждането, пубертета, годежа, сватбата, възпроизводствената възраст, старостта и смъртта. Така бележи преходните житейски цикли.

Във втори план, тя има за цел да укрепва семейството и да стимулира раждаемостта, отглеждането на поколението и възпроизводството на социума и етноса.

Трета много важна функция на орнаментиката е магическо-апотропейната. Нейните знаци предпазват индивида, семейството, дома и стопанството от зловредни сили, от зли митологически демони, от магии. Целта е да се запази общността, индивида, поколението и добрия живот в социалната и родова група.

Канатичката като орнамент изглежда и до днес излъчва информационни послания. Силно впечатление прави употребата на този орнамент на много обществени места – от орнаментираните възглавници, нашумели напоследък в магазините на ИКЕА, през списанията за архитектура и вътрешно обзавеждане, където той заема значително място в тъканите, през етикета за обозначаване на българското производство на хранителни продукти в някои чужди вериги – Лидл и Кауфланд, до знаковото знаме – червена Канатичка на бял фон, развято

местерство е било а шоньегсшвс. Идзи егй аруб утзз, Ал-Бируни кшлсст (аз идзет оросз фррзсбшл влш), амлй сзирнт а болгáрок аз шшзззбн сок кшзшл кшзшлт термект állшттзкт елш, тшббк кшзт „прéмес шлтшзшкшкт“, шшньегект, тзкаршкт и терштшкт. Кшсшбб, а ншпвándорлш ешвешн и аз осзмán уралом алтт ншнс адат а шшньегсшзшвсшл кшпсшлттбн, мшд шзр фелбуккн а XVII–XVIII. шшзздбн, амшкр фокшзшдшк аз осзмán пшцрл влш термелш. Езекр а шшньегекр а кшс-ázшшл и кшкшзшсш орншментшкш желлмшзш. А лшгрéгшббш котелш шшньегекр а Сшшвсш мелеттш Сшркшслш мшнтáш жшкшршлтзк хштáст. А кшпсшлтрл а рлсшг ешвешн ншнс адат. А болгár етншгрáфш кллссшзшсш, Хршсшзт Вшкшрелсшкш азт állштж, жшг а болгár шшньегект ншгмшртшкшн шршкшлтшк а цсшргшк шсш ршвáткшс и фшгурáлш дшзштшсеш, и шгй вшл, жшг а XVIII–XIX. шшзздбн езекбш шпшл-тшк бш зшзшншс кшкшзшсш и кшсázшшл мштшвумшк. Лжшбшмшр Мшкшв, а хшсшс оршнтлшстл мшгшршсштш а шшньегшрншментшкáшл фшгллкшзшзтш тшдшсшкнл азт аз állштáст, жшг а пшцш кшреслшт мшлт ншгй шшзшбн кшзштштшкт олшн шштшсешкт, амлйкш еллáттáк аз осзмán пшцшкшт, аз осзмán хлдсшрешгт, угшншкшкшр а болгár и аз еуршпшл пшцшкшт шс. Ешрш утл, жшг а мшзшсшмш жшшжтшмшншкшн и а дшсшмшкшн сок шмшшшньег вн аз емлшттшт шдшсшкшбл.

Шшньегект а вáршкшзшпшнтшкшн елш глзздшгбб болгáрок шс хшснáлтáк, а глзз-дшг кшрескшдшк лшányкш келшгшжшжш кшзштшттшкт шкшт, егшс есштшкшн пшдшг злрándшкшжándшкнл кшзшлшкт а колшстшршк шшзшмшр, мшнт пшлдáул аз а цшпшршвцш шшньег, амлйет Кштá Кшнл Пшклшншл (Злрándшк) áжándшкшзшт а ршлш колшстшрнл, áкш ншвшт шс бшлсшзшвтш. Езекшн а шшньегекшн аз орншментшкáшл алшгш ршнделкшзшт олшн шшзштлрáтшш фшнкшшшл, мшнт а фшнтшбб фшлсшршлт шшзштлрáтшш шштшсешкш. Угшншзш вшнтшкшзшк а вшсшлтрш иш, амлй отшшн кшзшлшт, иш шшгшршшн кшнзшрвáтшв шшзшкрáлш жшгшкшт хшршдшз.

Íжй тшхáт лшвшнхáтш ншхány кшвштшкшзштшс а фшнкшшлшлштáсшл бшрш орншментшкáшл вшнтшкшзшлгш.

Аз елшш жшлшн áll аз шнформáцшс жшлнтшсшгш: шжзшншт хшршдшз а ншмзшсшгшршл, етншгрáфшл цшпшртшршл, а шшзшáлшс жшлзштршршл, аз елштшкшрш, ншмш дшфшршншáлшсшгшршл, жшлшз а шшзшлштшс, пшбшртáс, елжшгшзшс, ешкшшвш, термшкшнш кшр, шршгшсшг и хлáл елштшзшкшсшзштш. Íжй ршгшзштш а мшлándш елштшкшлшсшкшт.

Мáсшдшсшрбн аз а цшлж, жшг мшгшршсштшс а цшлáдшт и шсштшншзшс а шшзшлштшс, а кшвштшкшзш ншмзшдшк фелншлшсштш, а шшзшшм и етншсш шжшрштермштшсштш.

Аз орншментшкш хлрмáдшк ншгшн фшнтшс фшнкшшш жшгшкшс: ршнтáсшлхáрштш. Желш мшгшжшжшк аз егшшнт, а цшлáдшт, аз отшшнт иш а глзздшсшгшт а гшншсшш ершкштшл, а гшншсш мштшлшгшл дшмоншкштшл, а мáжшáкштшл. А цшл а кшжшсшгш, аз егшшн, аз шж ншмзшдшк иш а жшлшт мшгшршзшсш а шшзшáлшс и ншмзшсшгш цшпшртбн.

А кшнáтшцш мшнт орншмшнс лáхáтшшн мáж бштшлтш шнформáтшв кшлштшсштш. Еннш аз орншмшнсшк а хшснáлáтш мшлш бшншмáст тшсш сок кшжшсшгш тшрбн – кшздш а дшсшпáрнáкшн, амлйкш аз утшббш шдшбш ншгй тшсшзшсшт вáлтшттáк кш аз ИКЕА шжлштшшн, аз шпштшсшзштш и лшкбшршншзшсш фшлшшрáтшкшн áт, áшл жшлнтшс жшлштш кшпштт а шштшсешкш кшзт, а болгár елшлмшсшр-термшкшкшт жшлшлш цшмшкшшн кшресштшл ншмшлшкш кшлфшлдш áрухázлáнцшл (Лшдл и Кшуфлáнд) егшсшн а зáсшлшшгш (пшршс кшнáтшцш фшхшр áлшпшн), амлйет а кшрмány еллшн тшмшгштшнтшсшкшн лшнгшттшк 2020 жшлшсшбн.

Áдшдшк а кшвштшкшзш кшрдшс: шншкшлтш-ш еннш а жшлшк мшнт емлшмáнл хшснáлáтш, иш мшкшр. Егшсш шжбб пшблшкáцшшкш а кшнáтшцш жшлнтшсшгштш а кшжшсшгш иш а вáжшттш

при масовите протести срещу правителството на България през месец юли 2020 г.

Може да се зададе следният въпрос: оправдано ли е използването на този знак като емблема и на какво. Отделни нови публикации подчертават значението на канатицата като консолидиращ знак за общност и за желано възпроизводство. В тях тя е репродуктивен знак в следния порядък – две канатици, едната „женска“, а другата „мъжка“ се съчетават и от това се ражда потомство, възпроизводство – първи прогресивно, създава се семейство, после род, докато се образува народ. Дали тези твърдения не са плод на въодушевление, при което канатицата се приема за „магически знак“, чрез който дори днес, в нашата десакрализирана действителност, желаното се приема за възможно и осъществимо.

Митологията е жива и днес. В тежки и съдбоносни времена за хора и народи старите митологеми и техните инструментариуми изплуват отново на повърхността на обществения живот. Спомените за отминали времена и рецептите за оцеляване се възкресяват с нова сила в общественото съзнание. Променените условия на живот провокират изваждането на бял свят на стари символи, спомагащи укрепването на човешкото общество и народността, с една единствена мотивация – вдъхване на нова надежда и вяра в утрешния ден. В този аспект се налага и още един въпрос. Дали канатицата е знак за възстановяване на потъпканата репродуктивна възможност на обществото или е символ на вечното човешко стремление към движение, към летене в свободния простор? Този въпрос може да бъде оставен за решение на читателя.

Компле с канатица и труксел
от Софийско, 1881 г.

Kis üst kanaticával és triszkelionnal
Szófia környékéről, 1881

népszaporulat konszolidáló jeleként emelik ki. Szerintük ez egy reprodukív jel, a következő rend szerint: két kanatica, egy „női” és egy „férfi” összeér, és ebből születnek az utódok, a népszaporulat progresszívan halad, létrejön a család, aztán a nemzetség, míg végül nép lesz belőle. Vajon ezek az állítások nem a felbuzdulás szülöttei-e, melynek során a kanatica „mágikus jelle” válik, melynek segítségével még ma, a mostani deszakralizált valóságunkban is lehetségesnek és megvalósíthatónak fogadjuk el az óhajtottat?

A mitológia ma is él. Amikor nehéz és sorsfordító idők köszöntenek az emberekre és a népekre, a régi mitológémák és eszköztárak újból a társadalom életének felszínére bukkannak. Az elmúlt idők emlékei és a megmaradás receptjei új erővel támadnak fel a társadalmi tudatban. A megváltozott életfeltételek kikényszerítik a régi szimbólumok felszínre hozatalát, amelyek segítenek megszilárdítani az emberi közösséget és a nemzetet, egyetlen motivációval: hogy új reményt és hitet adjanak a holnapi naphoz. Ezzel kapcsolatban adódik még egy kérdés: vajon a kanatica a társadalom eltiport reprodukív képessége helyreállításának jele-e, vagy az örök emberi törekvés szimbóluma a mozgás, a szabad repülés felé? E kérdés megválaszolását az olvasóra bízunk.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Ив. Коев, *Българска везбена орнаментика*, Пловдив, 2017.

К. Попов, *Български народни орнаменти. Везба, плетива, тъкани*, С., 1986.

К. Попов, *Орнаментални паралели в българското и дагестанското декоративно изкуство*, В: сп.Родопи, 5, 1979, с. 36–38

Л. Миков, *Буквоподобни и буквени орнаменти в българското народно изкуство*, В: сп. Български фолклор, 4, 1991, с.37–51

Ст. Янева, *Орнаментът в пластичния фолклор (Бележки върху функционалната характеристика)* В: сп. Български фолклор, 1, 1987, с.3-8.

Ст. Янева, *Структура на орнамента*, В: сп. Проблеми на орнаментиката, 1, 1993, с.27-34.

Ст. Янева, *Орнаментиката в културната традиция*, В: сп. Проблеми на изкуството, 2, 1993, с.23-35.

Ю. Боева, *Богинята и рогатите глави*, С, 2015.

П. Пунтев, *Произход на някои елементи от българските народни везбени орнаменти*, В: Първи конгрес на БИД, с.227-233.

Хр.Вакарелски, *Българско народно изкуство*, С., 1969.

Ст. Л. Костов, *Македонски убруси и сокаи*, В: ИНЕМ, 5, 1925.

Д. Велев, *Български килими до края на 19 в.*, С., 1960.

Д. Велев, *Нашето килимарство в миналото*. В: Известия на Института за изобразително изкуство при БАН, 1, 1956.

И. Станоева, *Тялото – голо и облечено*, В: сп. Български фолклор, 2, 1994, с.74-83.

К. Кръстанова, *Златният стан*, Пловдив, 2007.

Р. Ганева, *Знаците на българското традиционно облекло*, С., 2003.

СБОРНИЦИ

Етнографски изследвания на България – Пирински край, Добруджа, Капаници, Ловешки край, Странджа, Сакар.

E. Tzareva, *Teppiche aus Mittelasien und Kasachstan*, Leningrad, 1984.

Magyar Néprajzi Lexikon, 2, Budapest, 1979.

Използвам възможността да изразя своята благодарност на проф. Любомир Миков, фолклорист и османист, за проведените консултации по време на работата ми по темата за орнаментиката.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Koev, Ivan: *Bolgar hímzett ornamentika*, Plovdiv, 2017

Popov, K.: *Bolgar némi ornamensek. Hímzés, csomózás, szövés*. Szófia, 1986

Popov, K.: *Ornamentális párhuzamok a bolgar és a dagesztáni díszítőművészetben*.

In: Rodope, 1979/5. sz. pp. 36–38.

Mikov, L.: *Betűszerű és betűornamensek a bolgar népművészetben*. In: Bolgar Folklór, 1991/4. sz. pp. 37–51.

Janeva, Szt.: *Az ornamens a plasztikus folklórban (Jegyzetek a funkcionális jellemzőkről)*.

In: Bolgar Folklór folyóirat, 1987/1. sz. pp. 3–8.

Janeva, Szt.: *Ornamentika a kulturális hagyományban*. In: Művészeti problémák folyóirat 1993/2. sz. pp. 23–35.

Boeva, Ju.: *Az istennő és a szarvas fejek*, Szófia, 1995

Puntev, P.: *A bolgar népi hímzés ornamentikája néhány elemének származása*. In: A BID első kongresszusa, pp. 227–233.

Vakarelszki, Hr.: *Bolgar népművészet*, Szófia, 1969

Kosztov, Szt. L.: *Macedón urbuszok és szokások*. In: INEM, 5, 1925

Velev, D.: *Bolgar szőnyegek a 19. század végéig*. Szófia, 1960

Velev, D.: *Szőnyegszövésünk a múltban*. In: A Bolgar Tudományos Akadémia Képzőművészeti Intézetének Értesítője, 1956/1. sz.

I. Sztanoeva: *A test – ruhátlanul és felöltözötten*. In: Bolgar Folklór 1994/2. sz. pp. 74–83.

K. Krasztanova: *Az arany szövőszék*. Plovdiv, 2007

R. Ganeva: *A bolgar hagyományos viselet jelei*. Szófia, 2003

GYŰJTEMÉNYEK

Etnográfiai kutatások Bulgáriában – Pirin-vidék, Dobrudzsa, Kapanci, Lovecs környéke, Sztrاندzsa, Szakar.

Tzareva, E.: *Teppiche aus Mittelasien und Kasachstan*. Leningrad, 1984

Magyar Néprajzi Lexikon 2. Budapest, 1979

Itt mondok köszönetet Ljubomir Mikov folklorista és oszmanológus professzornak az ornamentika témájában folytatott kutatásom alatti konzultációkért.

Писателят Алек Попов с героините на романа
„Сестри Палавееви“ на премиерата в София

Alek Popov író a „Palaveev nővérek” hősnőivel
a könyv bemutatóján Szófiában

АЛЕК ПОПОВ

Операция „Лилипутанер“

ALEK POPOV

A Liliputaner *hadművelet**
– Krasztev Péter fordítása

*Részlet az A Palaveev nővérek című regényből

В НАЧАЛО НА 1943-А, докато 6-а армия на Паулус още агонизираше при Сталинград, щурмбанфюрерът Фон Акс се намери в дълбокия тил на Балканите, натоварен с необичайна мисия: да издири, събере и експедира до Полша по съответния ред известен брой индивиди със строго определени ръстови параметри. Операцията носеше кодовото название Liliputaner. В едно мразовито януарски утро Фон Акс цъфна в кабинета на генерал Паул Бадер, началника на немското военно командване в Сърбия, трагна с токове, изпъна ръка за поздрав и му представи документите си, подписани лично от Химлер. Бадер, който и без това си имаше достатъчно грижи с партизаните на ЮНА, само изсумтя от досада и скептично повдигна вежди.

– С какво ще помогне това на фронта?

– Не мога да знам – сви рамене Фон Акс. – Аз съм по доставките.

– Добре сте се уредили! – въздъхна Бадер. – Хората гинат като мухи на Източния фронт, други се свират по подводници или гонят като гламави партизани по чукари-те, а вие... Някои просто са родени с късмет.

Той нареди на ординареца си да донесе две малки чашки. Разнесе се плътно ухание на сливи. Фон Акс дискретно подръпна ръкава на черната си куртка и погледна часовника си. Нямаше десет.

– Знам какво си мислите, но тук е така. След някой и друг месец, ако още сте по тези земи, това няма изобщо да ви прави впечатление. Prost!

– Prost! – щурмбанфюрерът дисциплинирано изпразни чашката.

Самият той беше по-скоро дребен, но съразмерно сложен и доста як, с космати дебели китки, издаващи брутална систематичност. Наближаваше 50-те и вече почти се беше примирил със служебно си положение в Бюрото по статистика на Централното икономическо управление на SS, когато му възложиха тази отговорна задача. Някой би казал, че е хванал „последния влак“. Закъде по-точно? Фон Акс избягваше да си задава въпроси, на които не знаеше отговора. Може би тъкмо затова беше избран.

– Пък кой знае... – подхвърли Бадер. – Може и да помогне. Както се казва, отвсякъде може да изскочи заек.

Понякога малките камъчета обръщат големите каруци. Не съм мислил за това досега, но сигурно може да им се намери разумно приложение. Чел съм някъде, че джуджетата са потомци на древен германски народ, който е избрал да живее под земята. Но след като загубили поминъка си в края на средните векове, излезли на повърхността и възприели особеностите на местното население. Ако съумеем да възкресим генетичната им памет, бихме могли да ги накараме да се сражават за Райха. Да ги слагаме в управляеми торпеда и ракети например? Трябва само да селектираме нужното количество и да ги индоктринираме във вярност към нашите арийски идеали. Zwergenmaht! Това може да обърне хода на войната...

Фон Акс се помъчи да долови скрита ирония, но генералът остана по-установено сериозен и той предпочете да замълчи.

– Ето какво ще направим, щурмбанфюрер – продължи делово Бадер. – Ще формираме една зондеркоманда и ще наредя на местните власти да ви съдействат. Разбирам, че вашата операция е от стратегическо значение за бъдещето на Райха,

МИКОЗБЕН 1943 ЕЛЕЖЕН Paulus tábornok 6. német hadserege még ott vergődött Sztálingrádnál, Von Achs sturmbannführer mélyen a balkáni frontvonal mögött találta magát. Különös feladattal bízták meg: fel kellett derítenie, össze kellett gyűjtenie és Lengyelországba deportálnia bizonyos számú, szigorúan meghatározott testméretbeli paraméterrel rendelkező egyént. A művelet a Liliputaner akció fedőnevet viselte. Egy fagyos januári reggelen Von Achs benyitott Paul Bader tábornok, a szerbiai német hadtest főparancsnoka irodájába, összecsapta a bokáját, üdvözlésre emelte jobb kezét, és megmutatta az iratokat, melyeket személyesen Himmler írt alá. Bader, akinek amúgy is épp eléggé meggyűlt a baja a Jugoszláv Néphadsereg partizánjaival, csak felszisszent kínjában, és egykedvűen összevonta a szemöldökét.

– Ez vajon mennyiben lendíti előre a dolgainkat a fronton?

– Nem tudhatom – rándította meg a vállát Von Achs. – Én a beszerzésnél szolgálom.

– Na hallja, ezt ügyesen elintézte magának – sóhajtott fel Bader. – Az emberek a keleti fronton hullanak, mint a legyek, mások bennrekednek a tengeralattjárókban vagy hajkurásszák a partizánokat a hegyek ormán, mint akik megkergültek... Aztán meg van olyan is, aki burokból születik.

Utasította a szárnysegédjét, hogy hozzon két stampedlit. A helyiséget faltól falig elárasztotta a szilvaillat. Von Achs alig észrevehetően meghúzta fekete zubbonya ujját és az órájára pillantott. Még tíz óra sem volt.

– Tudom, mire gondol, de itt ez a rend. Eltelik pár hónap, és ha még ezen a vidéken lesz, a szeme se fog rebbenni. Prost!

– Prost! – a sturmbannführer fegyelmezetten felhajtotta az italt.

Von Achs inkább mélynövésűnek számított, de arányos felépítéséből elég nagy testi erőre lehetett következtetni, szőrös, vastag csuklója pedig brutális pedantériáról árulkodott. Ötven felé járva szinte már bele is törődött hivatali beosztásába az SS központi gazdasági ügyosztályának statisztikai irodájában, amikor megbízták ezzel a felelősségteljes feladattal. Némi túlzással azt lehetne mondani, hogy megragadta az utolsó esélyét. De esélyét mire is? Von Achs kerülte azokat a kérdéseket, melyekre úgysem tud válaszolni. Talán épp ezért esett rá a választás.

– Bár, végül is, ki tudja... – vetette oda Bader. – Lehet, hogy épp ez húz ki bennünket a slamasztikából. Hiszen, ahogy mondani szokták, ki tudja, miből lesz a cserebogár: néha az apró göröngytől is felfordul egy rakott szekér. Nem gondolkodtam még el rajta, de lehet benne valami. Olvastam valahol, hogy a törpék egy ősi germán nép leszármazottai, mely egykor úgy döntött, hogy a föld alá költözik. Majd miután a középkorban elvesztette a megélhetését, visszatelepült a felszínre, és felvette a környező populáció szokásait. Ha sikerül felélesztünk a genetikai emlékezetüket, rávehetjük őket, hogy harcra szálljanak a Reich ügyéért. Beültethetnénk őket, például, kormányozható torpedókba és rakétákba. Elég összegyűjteni a kellő számút belőlük és átmosni az agyukat, hogy vakon kövessék az árja faj hívó szavát. Zwergenmacht! Ez akár a háború végső kimenetét is eldöntheti.

Von Achs hiába igyekezett rejtett iróniát találni a monológban, a tábornok rendületlen tartotta magát az alakias szigorhoz, ezért a sturmbannführer jobbnak látta csendben maradni.

но в момента подготвяме пролетната офанзива срещу партизаните и това е всичко, което мога да отделия...

Свободен сте!

В началото на февруари новината за катастрофата при Сталинград вече беше хвърлила дългата си сянка над ско-ваната от студ Европа. Дните сякаш бяха спрели да растат, а улиците осъмваха, нашарени с все по-едри и дръзки ло-зунги. Три камиона „Опел Блиц“ напуснаха Белград и раз-сякоха с фарове тежката утринна мъгла, тегнеща над шо-сето за Ниш. Начело на колоната се движеше лек брониран автомобил „Хорх М-222“, Schwarz Grau, боядисан в харак-терния тъмносив цвят на Вермахта. В безопасната отсеч-ка между хорха и камионите се беше наместил щабният мерцедес, в който пътуваше самият Фон Акс. На коленете му имаше папка със списък с населени места, където по данни от разузнаването беше съсредоточена популацията на малките хора.

Още в Пожаревац обаче стана ясно, че тези предвари-телни данни са твърде неточни, дори заблуждаващи. От 16 задържани само един беше с ръст до 140 см – часовникарят

Дарко Папазян, който беше вдигнат направо от тезгяха и лупата още стоеше на окото му. Всички останали стърчаха малко или повече над тази черта, а хлебарят Раич въобще

не се побираше между челюстите на грамадния дървен шу-блер, с който ефрейтор Шойбле измерваше добросъвест-но задържаните. Подобна немарливост накара Фон Акс да излезе от кожата си. Самият той беше с три сантиметра по-нисък от въпросния Раич и съзираше в този парадокс злонамерена ирония, която подкопаваше авторитета му.

– Was ist das!? – разкрещя се той на Коста Бабиц, пред-ставителя на местната администрация на Недич, натоварен с изготвянето на списъка.

Бабиц беше дълъг към два метра, със сурово шума-дийско лице и четническа шапка, накривена над ухото му.

Той изгледа Фон Акс от горе надолу и дръзко отбеляза:

– Така е по нашия край, хер офицер. Всичко става го-лямо. И куровете, и тиквите, и джуджетата!

– Глупак! – махна с ръка немецът, след като прево-дачът му предаде най-общо смисъла на казаното.

Същата конфузна ситуация се повтори и в Митровица, и в Крушевац, в Подуево, в Куршумли, в Печеневци, в Про-купле и други населени места с непроизносими славянски имена. Зондеркомандата на Фон Акс измина стотици ки-лометри по разнебитените балкански пътища в сняг и лед, които постепенно се превръщаха в кал – лепкава, дълбока и безнадеждна. От време на време горивото им свършва-ше и се налагаше да прекарат дни наред в някое забутано градче или село, докато получат нови доставки. Страна-та беше разпокъсана: отделни райони се контролираха от Вермахта, други – от българите, трети – от четници, итали-анци, усташа, оплетени в неразгадаеми взаимоотношения, а в най-непристъпните райони се бяха окопали частите на партизаните от ЮНА. Фон Акс

– Akkor most elmondom, hogy lesz ezután, sturmbannführer – folytatta ügybuzgón Bader. – Szervezünk egy einsatzgruppét, és parancsba adom a helyi hatóságoknak, hogy működjenek együtt önökkel. Értem én, hogy az önök művelete stratégiai jelentőségű a Reich jövője szempontjából, de mi éppen a partizánok elleni tavaszi támadást készítjük elő, és ez minden, amivel hozzá tudok járulni a sikerükhöz... Most távozhat!

Február elején a sztálingrádi összeomlás híre már rávetette hosszú árnyékát a csonttá fagyott Európára. A nappalok mintha elfelejtettek volna hosszabbodni, az utcák egyre természetesebb és vakmerőbb feliratokkal telepingálva virradtak újabb napokra. Három Opel Blitz típusú teherautó hajtott ki Belgrádból, reflektoraik fénye ketétszelte a niši országút fölött gomolygó sűrű, hajnali ködöt. A konvojt egy jellegzetesen Wehrmacht-sötétszürkére festett, pácélozott Horch M. 222-es személygépkocsi vezette. A Horch és a teherautók közötti biztonságos sávban a törzs Mercedesé haladt, melyben maga Von Achs foglalt helyet. A térdén egy irattartót egyensúlyozott, mely azoknak a településeknek a listáját tartalmazta, ahol – a hírszerzés adatai szerint – az apró emberek populációja összpontosul.

Csak hogy már Požarevacon kiderült, hogy ezek az előzetes adatok meglehetősen pontatlanok, sőt, egyenesen félrevezetőek. A tizenhat feltartóztatott közül csupán egy volt száznegyven centinél alacsonyabb, nevezetesen egy Darko Papazjan nevű órás, akit egyenesen a pult mögül emeltek ki lupával a szemén. A többiek mind kevés-vel vagy sokkal a mérce fölé magasodtak, a Rajić nevű pék pedig be se fért az óriási, fa tolómérce állkapcsai közé, mellyel Schoible őrmester gondosan méricskélte az előállított célszemélyeket. Az efféle schlamperei már önmagában is az örületbe kergette Von Achsot, az már csak hab volt tortán, hogy ő maga három centivel alacsonyabb volt ennél a bizonyos Rajićnál, ami felkeltette benne a gyanút, miszerint szándékos és tekintélyromboló rosszhiszeműség esetét áll fenn.

– Was ist das!? – ordította Kosta Babićnak, a kollaboráns Nedić adminisztráció helyi potentátjának, aki a lista összeállításáért felelt.

Babić amolyan két méter magas lehetett, mord, šumadijai ábrázata felett fülig félrebillentett sajkacsát viselt. Tetőtől talpig végigmérte Von Achsot, majd hetykén viszaszszólt neki:

– Így van ez mifelénk, herr offizier, itten minden nagyra nő: a tők, a fasz, meg aztán a törpe is.

– Féleszű! – legyintett rá a német, miután a tolmács nagyvonalakban összefoglalta az elhangzottakat.

És ugyanez a zavarba ejtő történet ismétlődött meg Mitrovicában, Kruševacban, Podujevóban, Kursumlijában, Pečenevciben, Prokupljében és számos más kimondhatatlan nevű szláv településen. Von Achs einsatzgruppéja több száz kilométeren át gyötrődött a gyalázatos, hóbuckás-jeges balkáni utakon, melyek idővel szép lassan sártengerré pépesedtek – ragacsos, mély és kilátástalan dágvánnyá. Előfordult, hogy elfogyott az üzemanyaguk, és ilyenkor valami isten háta mögötti városkában vagy faluban kellett vesztegelniük, míg be nem érte őket az utánpótlás. Az ország darabjaira hullott szét: egyes területei a Wehrmacht ellenőrzése alatt álltak, másokat a szövetséges bolgár csapatok uraltak, de az olaszoknak, a csetnikeknek és az usztasáknak is jutott körzet; a

постоянно губеше хора, без да е участвал дори в реални бойни действия. Просто изчезваха, изпаряваха се като дим с цялото си въоръжение и само празното им място в строя напомняше, че там е имало войник. Телата им никога не бяха открити. Наложи се да присъства на масова екзекуция. Чашката с ракия все по-често цъфваше до сутрешното му кафе от цикория и той си припомняше пророческите думи на генерал Бадер: „След някой и друг месец, ако още сте по тези земи, то ва няма изобщо да ви прави впечатление“.

В края на април вече беше кристално ясно, че амбици-озната квота от 250 lilliputaner-и няма да бъде изпълнена. Уловът беше мизерен – едва 40. Доколко това се дължеше на разминаване в мерките и стандартите, доколко – на са-ботажа, нямаше особено значение. Повишението се отлагаше. Оставаше утехата, че скоро ще бъде далеч от тази дива страна...

Докато се друсаше по второкласното шосе между Медово и Прокупле, Фон Акс вече си представяше как удря печата на конския вагон и го пуска да се търкаля към Полша по грижливо планираната и интегрирана мрежа от транспортни връзки на Нова Европа. Той самият ще се върне в Бюрото по статистика и ще подхване отново не особено вълнуващите си на пръв поглед занимания, които изведнъж му бяха станали скъпи. И когато един ден тази проклета неразбория свърши (нямаше как да не свърши!), щеше да разказва, без да се черви: ето, и аз участвах във войната, дадох своя принос, колкото и малък да е... На-чело на колоната се движеше бронираният хорх с вирната картечница. Зад него се търкаляше мерцедесът с дремещия

Фон Акс, следван от трите камиона „Опел Блиц“. Върху шасито на първия бе монтиран метален фургон, в който се клатушкаха джуджетата. Последният теглеше походната кухня, която подскачаше при всяка неравност на пътя. „И все пак за какъв дявол ви бяха тези джуджета?“

стори му се, че някой го пита насън. Всъщност не знам – свива рамене той. Може би трябва да попитам Химлер. Войната отдавна е свършила. Химлер – поостарял, но все така стегнат – подрязва розите в градината на крайград-ската си къща. Защо, хер Химлер, ни бяха тези джуджета? Какви джуджета, драги?! Щрак, щрак, кастрят ножиците. Хвърчат листенца. Ами онези, дето ги пратихме в Полша. Химлер зяпва и забравя да затвори ножиците. Но бързо се окопитва. Ах, да, какви ли не работи стават по време на война. Възникват всякакви фантастични идеи. И което е най-лошото, веднага се привеждат в изпълнение. Хъм... – бърчи чело Химлер – сигурно е имало някаква причина. Обаче аз лично съм забравил. Толкова неща ми бяха на главата. Трябва да е някоя от приумиците на оня тип, д-р Менгеле. Него питайте. За съжаление, вече е късно. Наложих се да го обесим за военни престъпления. Толкова пъти ме е подвеждал! Един откачен е достатъчен, за да хвърли петно върху целия идеал. Но такива бяха времената. Ако някой ви пита, това е отговорът. Такива бяха времената, да. А как изобщо се сетихте за тези джуджета?

Нещо го лашна в другия край на седалката. Фураж-ката беше паднала върху лицето му и в първия миг той видя само мрак. Автоматична стрелба. Удар. Колата

сзереplők egymáshoz való viszonya szövevényes volt és kiszámíthatatlan, a gyakorlatilag megközelíthetetlen terepeken a Jugoszláv Néphadsereg partizánjai ásták be magukat. Von Achs emberei egyre fogyatkoztak, annak ellenére, hogy csapata egyetlen tényleges harcműveletben sem vett részt; egyik percről a másikra nyomuk veszett, köddé váltak, és csak a sorban megüresedett helyük emlékeztetett arra, hogy egykor ott állt egy katoná. Tetemük sohasem került elő. Egyszer egy tömeges kivégzést is végig kellett néznie. A stampedli pálinka egyre gyakrabban ott virított a reggeli cikóriakávéja mellett, és eszébe jutottak Bader tábornok látnoki szavai: „Eltelik pár hónap, és ha még ezen a vidéken lesz, a szeme se fog rebbenni.“

Április végére véglegesen egyértelművé vált, hogy a kétszázötven fős liliputanerkvóta teljesíthetetlen. A fogás száналmas volt, alig negyvenen akadtak fenn a rostán. Hogy ezt mennyire lehetett az eltérő mércék vagy a szabotázs rovására írni, végső soron lényegtelen. Az előléptetés ugrott. Maradt a vigasz, hogy hamarosan elkerül eből a vad országból...

A Medovo és Prokuplje közötti sokadrendű úton zötykölődve Von Achs szintén már látta lelki szemeivel, amint ráüti a stemplit a marhavagonra és útjára bocsátja a szerelvényt az Új Európa gondosan megtervezett és jól integrált vasúti hálózatán Lengyelország felé. Ő pedig visszatér szépen a statisztikai irodába, beleveti magát az első pillantásra távolról sem lélekemlő tevékenységbe, mely az utóbbi időben felértékelődött a szemében. És amikor egy szép nap ez a felfordulás véget ér (mert lehetetlen, hogy ne érjen véget!), elmondhatja pironkodás nélkül: na tessék, én is részt vettem a háborúban, ha kevéssel is, de hozzájárultam a sikerhez... A menetoszlop elején a páncélozott Horch haladt, tetején az égre meredő géppuskával, mögötte dőcögött a szendergő Von Achs Mercedese, a sort három Opel Blitz teherautó zárta. Az első platójára egy fémfurgont applikáltak, abban rázkódtak a törpék. A leghátsó a gulyáságyút vontatta, mely minden kátyúnál jó egy méterre pattant el a talajtól.

„De mégis: mi az öregistennek kellett nektek ezek a törpék?“ – mintha valaki ezt sorjázta volna neki álmában. Voltaképp nem is tudom – vont a megálombéli vállát. Talán meg kéne kérdeznem Himmlertől. A háborúnak már rég vége. Himmler, akin már meglátszik a kor, de fizikailag még továbbra is egyben van, épp a rózsáit metszgeti külvárosi villája kertjében. Mire kellett nekünk ezek a törpék, Herr Himmler? Milyen törpék, jóember? Csitt-csatt, szól a metszőolló. Hát, akiket Lengyelországba deportáltunk. Himmler eltátja a száját, az olló kitérve megdermed a kezében. De egykettőre összeszedi magát. Ach ja, hogy mi minden meg nem történik egy háborúban. Mindenféle elszállt ötlettel állnak elő. És ami ennél is rosszabb, azonnal meg is valósítják. Hm... – ráncolja a homlokát Himmler –, pedig valami oka biztos volt. A magam részéről semmire sem emlékszem belőle. Alighanem annak a doktor Mengele nevű alaknak az agymenése lehetett. Nála érdeklődjön. Persze, sajnos már késő. Kénytelenek voltunk felakasztani háborús bűnök miatt. Te jó ég, hányszor rászédett engem! Egyetlen ilyen félcéduzás elég ahhoz, hogy foltot ejtsen a makulátlan eszménken. De hát ilyen idöket éltünk. Ha valaki megkérdezné öntől, ez a megfelelő válasz. Ilyen idöket éltünk és slussz. De voltaképp miről is jutottak eszébe ezek a törpék?

Hirtelen az ajtó kárpitjához csapódott. Tányérsapkája az arcába csúszott, és az

заби в крайпътното блокче. Предното стъкло беше станало на сол. Шофьорът легеше върху волана, потънал в кръв.

Клаксонът виеше. От капака излизаше пара.

Scheise! – изруга фон Ахс.

Част от шосето липсваше – бе като отхапано. Бронира-ният хорх се търкаляше някъде в дерето. През задното стъкло се мярна горящ камион. Войниците скачаха панически от каросерията. Той извади валтера си и пропълзя между седалките. В ламарината на вратата зееха дупки, през които струеше ярка светлина. До слуха му достигна метален звук. Напомни му щракането на градинарски ножици. За миг пред очите му се ширна безкрайна леха от бодливи пръчки.

Главите на розите бяха окастрени и лежаха в пръстта. Розови, бели, кремави, червени...

Вратата рязко се отвори. Той се поколеба за миг. Да стреля или да вдигне ръце. Как е на сръбски „Предавам се“? Беше запомнил само „Предай се!“. Това се оказа фатално. От дулото изригна нацърбен огнен език и го разпиля на атоми. Секунди преди да се разтвори в спасителното нищо, разсъдъкът му отново се събра. Ретината му улови образа на стройна, млада жена с лека картучница в ръце.

Стори му се гигантска. Върху гърдите ѝ бяха кръстосани ленти с патрони, които лъщяха с неземан меден блясък. Лицето ѝ беше бяло като заснежен връх. На кепето ѝ с три гърбици беше пришита тъмnochервена петолъчка, която го гледаше строго като някакво трето око.

Снопът от светлина започна да се стеснява.

– Мамицата ти фашистка! – отекна в изпразващото му се съзнание заедно с последния лъч, достигнал дъното на очите му.

Няколко кафяви топки се изтърколиха по белия склон и спряха в борчетата, събаряйки снега от клоните им. Като пъшкаха и скимтяха, джуджетата се разгънаха и изправиха. Бяха пет на брой. Те се изтупаха от снега и първата им работа беше да наместват разнокалибрения

сбор от капи, калпаци и шапки по главите си. Две от тях носеха проскубани кожухчета, другите бяха навлечени с палта и куртки, чиито краища бяха подрязани несръчно и изглеждаха като наръфани от кучета. Брадите им стърчаха в различни посоки. На гърбовете им висяха сивкави

парцаливи торби, от които се подаваха дулата на рязани двущевки и карабини.

– Дирята! Изгубихме дирята! – затюхка се едно джудже с къдрава рижа брада, като се озърташе тревожно.

– Спокойно, друже Алберт, ето я! – обади се друго джудже и посочи към следите, които пресичаха поляната.

Дребосъците забързаха в указаната посока. Към краката им бяха привързани широки парчета кора, които им помагаха да газят в дълбокия сняг, без да затъват. Бяха излезли на лов от сутринта, но все още не бяха ударили нищо. Лутаха се в лабиринт от всевъзможни дири, а стоманите им къркореа в предчувствие за безрадостната пост-на вечеря.

– Не е сърна – констатира с лека боязън първото джудже, надвесено над следата.

első pillanatban csak a homályt látta. Géppuska-kerepelés. Csattanás. A kocsi fennakadt egy útjelző kőben. A szélvédő ripityára tört. A sofőr vérbe fagyva bukott a kormányra. A duda visított. A motorháztető alól dőlt a gőz.

– Scheise! – káromkodott Von Achs.

Az országútnak a semmi közepén vége szakadt, mintha kettéharapták volna. A páncélozott Horch lebecskázott valahova a vízmosás mélyére. A hátsó ablakból bevillant egy lángoló teherautó fénye. A katonák páni félelemben ugráltak le a platóról. Von Achs elővette a Waltherjét és bekúszott az ülések közé. Az ajtó karosszériáját alaposan kilyuggatták, a golyónyomokon át erős fény áradt be. Fémes hang ütötte meg a fülét. A kerti metszőolló hangjára emlékeztette. Egy szempillantásra felsejlett előtte egy végeláthatatlan, tüskés száakkal szegélyezett ösvény. A rózsavirágokat lenyesték és a sárban heverték.

Rózsaszín, fehér, narancssárga, vörös szirmok...

Az ajtó hirtelen kicsapódott. Von Achs elbizonytalanodott, hogy tüzeljen vagy inkább felemelje a kezét. Hogy van az szerbül, hogy „megadom magam“? Csak arra emlékezett, hogy mondják „add meg magad!“. Ez végzetesnek bizonyult. A fegyver csövéből szaggatott tűzcsova tört elő, majd atomjaira foszlott a levegőben. Mielőtt végleg beleolvadt volna a megváltó, nagy semmibe, tudata egy másodpercre még kitisztult. Retinája egy karcsú, fiatal nő képét észlelte, kezében géppisztollyal. Óriásnak tűnt. Mellén löszeres hevederek keresztetkék egymást, földöntúli rézcstillogást árasztottak magukból. Az arca fehér volt, akár egy behavazott hegycsúcs. A harmadrét hajtogatott fejfedője közepére varrt sötétvörös, ötágú csillag úgy meredt rá, mint egy harmadik szem.

A fénysugár összeszűkül.

– A fasiszta kurva anyádat! – visszhangzott fel kihunyó tudatában, s ezzel a szem fenekén végleg kialudt az utolsó fénysugár.

Néhány barna labdac gurult le a behavazott lejtőn, majd fennakadtak a fiatal fenyők törzsén, az ágakról lepergett a friss hó. A törpék nyögdecselve és szűkülve tápázkodtak föl. Öten voltak. Levergették magukról a havat, és első dolguk az volt, hogy visszailleszék kobakjukra a különböző sityakokat, sajkákat és kalpagokat. Ketten lerongyolódott bundácskát viseltek, a többiek sután visszavágott kabátot és zubbonyt, amitől úgy néztek ki, mintha egy kutya pofájából rángatták volna ki őket. A szakálluk a szélrózsa minden irányában lengedezett. Hátukon szürkés, málladozó hátizsákokat cipeltek, melyekből előkandikált a karabélyok és vadászpuskák vágott csöve.

– A nyom! Elvesztettük a nyomot! – sopánkodott az egyik törpe, miközben göndör, rőt szakállát markolászta és gondterhelten forgatta a tekintetét.

– Nyugalom, Albert elvtárs, itt van – nyugtatta meg a másik, és a rétet átszelő nyomokra mutatott.

Az aprócska emberek elsiettek a megadott irányba. Cipőtalpukra jókora fakérget erősítettek, hogy könnyebben tudjanak lépdelni a magas hóban, ne süllyedjenek el benne. Reggel óta vadásztak, de még semmilyen zsákmányt nem sikerült puszkavégre kapniuk. A legkülönbébb nyomok labirintusában bolyongtak, de a gyomruk már vészjóslóan korgott a keserves böjti vacsora előérzetétől.

– Nem őz – állapította meg némi aggodalommal a nyom fölő görnyedő első törpe.

– Нещо по-голямо ще да е... – прошепна другото зад гърба му, като потърка замислено сребърната халка на ухото си. Топчестият му нос се набръчка, сякаш беше по-душил опасност.

– Мечка! – предположи трето.

Като по команда малките хора свалиха торбите, наизвадиха рязаните си пушкала и заеха кръгова позиция. Дирята в снега беше добре очертана, широка и дълбока, тук-там личаха капки кръв.

– Каква мечка, бе! Хора са минали оттук – отбеляза ня-кой, след като паниката попремина. – Опитали са да заматат следите си. Вижте! Единият е бил ранен. Може да са наши...

– Може и да не са – почеса се зад ухото джуджето, на-речено Алберт.

Дирята криволичеше между борове. Джуджетата тръгнаха подир нея със свити сърца, като се озъртаха и слушваха на всяка крачка. Но любопитството беше по-силно от вроденото им благоразумие.

Следите свършваха под една ела. Долните ѝ клони бяха потънали в снега. В сушината под тях се гущеха две фигури. Мъжът беше полегнал върху два клона, оплетени един в друг като носилка. Униформата му беше подгизнала от кръв. Момичето спеше, опряло гръб в дънера. Върху ръцете му личаха остатъци от плетени розови ръкавички с еленчета. Пръстите, изранени до кръв, надзъртаха през дупките. Очевидно беше теглила мъжа километри наред и

бе останала без сили. Зелените иглички се раздвижиха.

– Ово ѝе наш Пантер! – долетя шепот.

Клепачите на момичето трепнаха.

– Друже Пантер! Друже Пантер! – разписаха се останалите мъници и се спуснаха към тях.

Снежана инстинктивно грабна автомата. Джуджетата се заковаха на мястото. „Оп-паа!“, рече си тя. Какво става тук? Погледът ѝ мина по всяка от петте топчести фигурки. През брадите им излизаха облачета пара.

„Две липсват!“, мина ѝ през ума, без да разбира точно откъде се е взела тази мисъл. Сякаш подсъзнателно знаеше, че джуджетата винаги вървят по седем. Челото на Пантер лепнеше от пот.

– Пантере! – побутна го тя.

Устните му сухо примляснаха, но очите останаха за-творени.

– Шлива – пристъпи напред едно от джуджетата.

– Какво? – премигна тя. – На мен ли го казваш?

– Шлива – повтори то.

– Баба ти е шлива! – ядоса се тя.

– „Шлива“ е паролата. Пантер не ти ли каза?

– Е, как да ми каже? – тя наведе очи към скута си. –

Кои сте вие?

– Прича на бугарском... – зашушукаха си джуджетата.

– 1-ви тилов батальон „Йован Рудар“ – строго рапор-тува Алберт.

– Значи вас търсим – Снежана свали оръжието.

– Valami nagyobb lesz ez alighanem... – suttogta a másik a háta mögöl, és közben megdörzsölte a fülében lógó ezüstkarikát. Krumpliorra elfintorodott, mintha veszélyt sejtett volna.

– Medve – aggodalmaskodott a harmadik.

Az apró emberkék, mintha csak parancsszóra tennék, levetették a hátukról a zsákjukat, előkapták vágott csövű fegyverüket és sünalakzatba fejlődtek. A nyom jól körvonalazódott a hóban, széles volt és mély, itt-ott még vércseppek is pettyezték.

– Jaj, mán, milyen medve ez! Itt emberek jártak – állapította meg az egyik, miután elült a pánik. – Megpróbálták eltüntetni a nyomokat. Nézzétek csak! Az egyik sebesült lehetett. Az se kizárt, hogy a mieink...

A nyomok a fenyvesben kanyarogtak tovább. A törpék összeszorult gyomorral követték, minden egyes lépésnél körbepillogtak és hallgatóztak. Ám a kíváncsiságuk erősebbnek bizonyult a velük született óvatosságnál.

A nyomok egy fenyőfa tövénél értek véget. Az fa alsó ágai belevesztek a hótakróba. Alattuk, az alig pár arasznyi száraz területen két emberalak kapaszkodott egymásba. A férfi két, hordágnak összefont ágon nyúlt el. Az egyenruhája tocsogott a vértől. A lány hátát a fatörzsnek vetve aludt. A kezén még nyomokban látszott a rózsaszín, szarvasmintás kötött kesztyű. Véresre sebzett ujjai kikandikáltak a lyukakon. Szemlátomást kilométereken keresztül vonszolta magával a férfit és ereje a végét járta.

A zöld tűlevelek megrezdültek.

– Ez a mi Panterünk! – suttogta valamelyik.

A lány szempillái felpattantak.

– Panter elvtárs! Panter elvtárs! – rohant feléjük sikongatva a többi apró emberke.

Alba ösztönösen magához ragadta a géppisztolyát. A törpék megdermedtek a helyükön. „Oppácska – jegyezte meg a lány magában. – Vajon mi zajlik itt?” Tekintete egyenként végigpásztázta mind az öt gombócforma alakot. A szakállukból párafelhő szállt az ég felé.

„Kettő hiányzik” – futott át az agyán anélkül, hogy tudatosította volna magában, honnan is pattant ki ez a gondolat. Mintha tudata legmélyéről jött volna elő a sejtés, hogy a törpék mindig hetesével járnak. Panter homlokán csillogott a hideg verejték.

– Hé, Panter! – bökte meg finoman Alba a fekvő alakot.

Száraz ajka csendes cuppanással kinyílt, de a szeme csukva maradt.

– Szliva – mondta az egyik törpe, és tett egy lépést előre.

– Hogy mi? – pislogott Alba. – Ezt nekem mondod?

– Szliva – ismételte meg a kisember.

– Ángyod térde szliva! – gurult méregbe a lány.

– Szliva a jelszó. Panter nem mondta neked?

– Hogy mondta volna? – nézett le az ölébe. – Ti kik vagytok?

– Bolgárul beszél... – sutyorogták egymás közt a törpék.

– Egyes számú Jovan Rudar partizánzászlóalj – jelentette alakiasan Albert.

– Na, hát eszerint épp benneteket keresünk – tette vissza maga mellé a fegyvert Alba.

A törpék köréjük gyűltek. „Panter, Panter” – ismételtették, de válasz helyett csak artikulátlan hörgés érkezett. Kigombolták a zubbonyát, lehúzták a nadrágját,

Джуджетата мигом ги наобиколиха. „Пантер, Пантер“, повтаряха, но в отговор получаваха само нечленоразделно хъркане. Разкопчаха куртката, смъкнаха панталона му, огледаха раната и зацъкаха с език.

– Как стана тая беля? – намръщи се Алберт.

– Загубихме връзка с отряда. Водехме бой. Лютичев-ците ни удариха в гръб. Едвам успяхме да се измъкнем... – тя се поколеба и добави за повече тежест:

– Техната мама фашистка!

– А ти коя си, що си? – стрелна я подозрително той.

– Викат ми Снежана. Българска партизанка – рече тя и побърза да уточни:

– Пратена съм от Москва.

Беше установила, че прави добро впечатление

– Алберт – представи се джуджето, – политкомисар.

– Ама вие говорите български! – изненада се тя.

– Осем години съм обикалял с цирк „Балкански“! По-вечето ми колеги бяха българи, така че го поприхванах...

– Той се вгледа в изранените ѝ ръце и попита с нотка на уважение: – Откога го влачиш?

– Ами... от вчера е така – объркано рече тя. – Все по-втаряше, че трябва да се доберем до голямата планина. И да търсим тиловия батальон.

– Май далакът е засегнат – докладва мъникът с очила-та. – Подла рана. Трябва да го пренесем в базата. Ще проб-вам да го зашия.

– Гудата е ветеринар – кимна Алберт. – Но отбира и от хора.

– Неволята учи – промърмори онзи.

– Снежана – момичето протегна ръка.

– Другарката сама го е влачила дотук – информира го Алберт.

Джуджетата се разшетаха: потегнаха импровизирана-та носилка на Пантер и се впрегнаха да я теглят. Снежана се тътреше след тях, нарамила щаера му и собствения си стен. Едва сега си даде сметка колко е изтощена. Всички изминати километри започнаха да тежат на краката ѝ като гири. От време на време Алберт се извърщаше към нея, сякаш за да провери дали още се държи на краката си. Не умирай, Пантере, моля те, не умирай, повтаряше си тя. До-като ти дишаш, и аз ще вървя.

Сянката на стръмните скатове ги затисна. Намираха се в подножието на камениста урва, чийто край се губеше под бялата шапка на планината. По краищата ѝ растяха ели и борове, израстващи вертикално от почти отвесния склон. Замръзналите им върхове бяха настръхнали като триони. Владееше някаква древна тишина като дебела ледена пло-ча, под която беззвучно се носеха черните води на дълбока река. Снежана потръпна. Струваше ѝ се, че планината ще се катурне върху тях и ще ги размаже. Погледът ѝ се блъскаше по чукарите като птица, която се опитва да излети от гърло-то на кладенец. Прешлените на врата я заболяха.

– Копаянник ще рече копалник... – долетя гласът на Алберт. – Идва от „копая“. Хората са копали тук от неза-помнени времена... Вадели са сребро. Затова се нарича още Сребърната планина. До 42-ра тук са се подвизавали четниците

megvizsgálták a sebeit és méltatlankodva csettintgettek a nyelvükkel.

– És hogy történt meg ez a baj? – kérdezte morcos ábrázattal Albert.

– Elvesztettük a kapcsolatot az egységünkkel. Tűzharcba keveredtünk. Egy Ljotić-féle nemzeti gárdista alakulat hátba támadott bennünket. Hajszálon múlt, hogy megmenekültünk – majd rövid tétovázás után, a nagyobb nyomaték kedvéért megtoldotta:

– A fasiszta kurva anyjukat!

– És te kiféle volnál? – szegezte neki gyanakodva a kérdést Albert.

– Albának hívnak. Bolgár partizán vagyok – jelentette ki, majd sietve pontosított: – Moszkva küldött ide.

Eddig úgy tapasztalta, hogy ez jó benyomást kelt.

– Albert vagyok – mutatkozott be a törpe. – Én vagyok a politikai komisszár.

– De hiszen te beszélsz bolgárul – csodálkozott el Alba.

– Nyolc éven át turnézтам Balkanszki cirkuszával. A társulat nagy része bolgárokból állt, így rám is ragadt valami... – Rápillantott a lány kisebesedett kezére, és jó adag tisztelettel a hangjában megkérdezte: – Mióta vonszolod?

– Hát... tegnap óta van így – felelte a lány zavartan. – Egyre csak azt ismételtette, hogy el kell jutnunk a nagy hegyhez. És ott, az arcvonal mögött, meg kell találunk a partizánzászlóaljat.

– Alighanem a máját érte a golyó – jelentette a szemüveges apróság. – Alattomos sebesülés, át kell vinnünk a bázisra. Megpróbálom összevarrni.

– Guda lódoktor – biccentett felé Albert. – De emberrel is tud bánni.

– Nagy úr a kényszer – dűnnyögte az orra alá amaz.

– Alba – nyújtotta felé a kezét a lány.

– Az elvtársnő egymagában cipelte el idáig – világosította fel Albert.

A törpék egyszeriben elkezdtek tüsténkedni: összerántották Panter rögtönzött hordágyát, és nekiveselkedtek, hogy vontassák. Alba utánuk baktatott, egyik vállán Panter Steyr Mannlicher puskája, a másikon pedig saját Sten géppisztolya lógott. Csak most érzékelte igazán, mennyire kimerült: mintha minden egyes megtett kilométer külön súlyzóként nehezedett volna a lábára. Időről időre Albert hátrapillantott, mintha arról akarna meggyőződni, hogy Alba még talpon van. Ne halj meg, Panter, könyörgöm, ne halj meg, mantrázta magában a lány. Amíg csak lélegzel, megyek én is.

A meredek ormok árnyéka utolérte őket. Egy sziklás meredély lábánál jártak, melynek a teteje valahol a hegy fehér sapkája alatt sejlett fel. A peremét fenyves szegélyezte: a fák törzse egyenesen tört felfelé a szinte függőleges talajból. Fagyott csúcsaik úgy meredtek az égnek, akár a fűrészfogak. Valami ősi csend honolt, mintha vastag jéglemez fojtása alatt egy mély folyó fekete vize hömpölyögne. Alba beleremegett. Úgy érezte, a hegy egyszer csak rájuk zúdul és összelapítja őket. Tekintete úgy csapódott egyik bérctől a másikra, mint egy kútba esett madár, mely a káván át próbál szabadulni. Még a csigolyák is belesajdultak a nyakán.

– Kopaonik a hegy neve, ami annyit tesz, mint kapálni – szállt felé Albert hangja.

– Ami réges-rég ugyanazt jelentette, amit ma az ásni szó: itt emberemlékezet óta ástak... Ezüstöt bányásztak. Ezért hívják még Ezüsthegynek is. 1942-ig Dragutin Keserović velünk szövetséges csetnikjei ellenőrizték ezt a területet. Nagy csatát vívtak a német és a

на Драгутин Кесарович. Водили са голяма бит-ка с германски и български части. Четниците дават много жертви и едвам успяват да пробият обкръжението. Оттогава не са се мяркали по тези места.

– Къде е лагерът? – попита тя с леко безпокойство, като продължаваше да оглежда негостоприемните склонове.

– Ще видиш...

Джуджетата се насочиха към една каменна козирка, над която снегът беше натрупал внушителна гърбица.

Ръбът ѝ беше обрасъл с остри висулки като озъбената че-люст на огромна хищна риба. Те се спуснаха по улея, про-копан в тъгла, и се озоваха пред не особено широк кръгъл отвор, водещ в гъстия мрак. Стените му бяха червеникави като възпалено гърло.

Снежана докосна знака, изсечен в скалата пред входа.

– Какво е това място?

– Старите сребърни мини на крал Стефан Урош – рече Алберт кой знае защо, шепнешком. – Народът вярва, че над тях тегне проклятие, и избягва да влиза вътре. Смята се, че среброто е изгребано отдавна. Гудата потъна в тунела и след малко в мрака изгря светла точка.

– Хайде! – долетя гласът му.

Джуджетата затътриха носилката по стръмния чакълест път.

– Внимавай да не си удариш главата – предупреди я Алберт.

Коридорът ту се стесняваше, ту се разширяваше. Криволичеше и се спускаше все по-надолу. В най-тесните участъци Снежана имаше чувство, че някой я хваща за гърлото и спира дъха ѝ. Джуджетата явно знаеха най-зуст всяка криволица на тунела и се движеха изненадващо бързо. Тя гледаше да не изостава от групата, за да не крив-не погрешка в някое от многобройните му разклонения и да се изгуби. Колкото по-дълбоко навлизаха, толкова по-топъл ставаше въздухът. От време на време Пантер тихо простенваше.

Изведнъж ѝ хрумна, че може би сънува. Джуджета не са истински. Нямахме как да са истински! Сигурно още лежи под дървото с главата на Пантер в скута, снегът се сипе около тях, силите им лека-полека изтичат, крайниците им вкочняват, а наоколо е пустош, само мозъкът ѝ произвежда предсмъртни фантазии. В мисълта за това дори имаше нещо красиво.

Лъхна я наситена сладко-кисела миризма. Снежана стъпи върху нещо хлъзгаво и се плъсна на пода. Пръстите ѝ потънаха в лепкава слуз. Помириса ги и се намръщи. Започна да бърше ръка в куртката си. Що за гадост... Останалата част от групата отпраши в мрака и тя оста-на сама. Опита да се изправи, но пак се хлъзна и се озова на пода. След малко дочу стъпки. Алберт се връщаше, като държеше пред себе си опушен стар фенер.

– Каква е тази гадост?! – изпъшка тя.

– Леле, бозата пак е прекипяла! Бобане, Бибане! – провикна се той.

От мрака изскочиха две дребни фигурки с престилки. Изглеждаха като близнаци. Те захванаха припряно да се обясняват, като често се прекъсваха и

болгар regularisokkal. A csetnikeket bekerítették, de végül, bár nagy véráldozatok árán, ki tudtak törni. Azóta hírüket sem hallani erre felé.

– Merre van a tábor? – kérdezte némi aggodalommal a hangjában Alba, miközben szüntelen a barátságatlan szurdokokat kémlelte.

– Majd meglátod...

A törpék egy kőterasz felé vették az irányt, mely fölé a szél kisebb hóhegyet hordott össze. A peremét éles jégcsapok nőttek be, amitől egy hatalmas ragadozó hal pofájára emlékeztetett. Egyenként leereszkedtek egy csatornaszerű lejtőn, melyet a kőterasz egyik sarkában vájtak ki, és egy meglehetősen szűk, kerek nyílás előtt találták magukat, mely a sűrű sötétségbe vezetett. A fala olyan vörös volt, akár a begyulladt torok.

Alba megérintette a bejárat melletti, a sziklába vájt jelet.

– Mi ez a hely?

– Stefan Uroš király régi ezüsbányája – felelte Albert, ki tudja, miért, suttogva.

– A nép úgy tartja, hogy átok ül rajta, ezért igyekeznek elkerülni. Azt gondolják, hogy a bánya már rég kimerült.

Guda elmerült az alagútban, majd kisvártatva a sötétségben felgyúlt egy fénypont.

– Nyomás! – hangzott fel odabentről.

A törpék továbbvonszolták a hordágyat a meredek, kavicsos talajon.

– Vigyázz, be ne verd a fejed! – figyelmeztette Albert a lányt.

A folyosó hol összeszűkült, hol kitágult. Kanyargott és egyre mélyebbre ereszkedett alá. A legkeskenyebb szakaszokon Alba úgy érezte, hogy valaki megragadja a torkát és fojtogatja. A törpék nyilván ismertek minden kanyart a tárnában, ezért meglepően gyorsan közlekedtek benne. Alba igyekezett lépést tartani a csapattal, nehogy véletlenül betévedjen valamelyik ismeretlen járatba és eltévedjen. Minél beljebb értek, annál melegebb lett a levegő. Panter időről időre halkán felnyögött.

Hirtelen átsuhant a fején, hogy talán álmodik. A törpék nem igaziak. Hiszen nem is lehetnek valóságosak. Bizonyára még az erdőben fekszik, Panter feje az ölében, a hó szakad körülöttük, erejük lassanként elhagyja őket, végtagjaik elgémberednek a fagytól, sehol egy lélek, csak az agya termeli a halálközeli fantáziákat. És ebben a gondolatban még valami szépséget is felfedezett.

Tapadás, édes-savanyú szag ütötte meg az orrát.

Alba megcsúszott valami trutymón és elhasalt a földön. Ujjai belesüppedtek a ragacsos nyálkába. Megszagolta és elfintorodott. Beletörölte a kezét a zubbonyába. Nem akármilyen undormány...

A csapat közben továbbcaplatott a járatban, Alba magára maradt. Megpróbált felegyenesedni, de megint megcsúszott, és újfent kiterült. Kisvártatva lépéseket hallott. Albert tért vissza, kormos, öreg lámpást tartott maga előtt.

– Mi ez az okádék? – nyögte Alba.

– Anyám, megint túlforrt a boza! Hé, Boban, hé, Biban! – kiabálta bele a sötétbe.

A félhomályból két apró, kötényes alak ugrott elő. Ikreknek tűntek. Pergő nyelvvel, gyakran egymás szavába vágva magyaráztak valamit, közben sűrűn a nyílás felé mutogattak, ahonnan a kellemetlen folyadék kiömlött.

Albert végighallgatta őket, majd Albához fordult:

сочеха към отвора, откъдето изтичаше противната течност. Алберт ги изслуша, после се обърна към нея.

– Бобан и Бибан са бозаджии. Държали дюкян в При-щина, преди да ги подберат фашистите. Учениците от прогимназията дори излезли на протест, като научили, че са ги арестували, защото правят най-хубавата боза в града.

– Боза ли!? – примигна тя.

– Ела да ти покажа... – побутна я Алберт.

Резливата житна миризма се усили. Тя съзря три ва-рела, подпрени на стената, обозначени с различен на брой бели черти. Помещението се оказа изненадващо високо. В ъгъла припламваше огнище, върху което къкреше някаква страховита инсталация. От нея излизаше гъста пяна, спускаше се по осаждена-та стена и капеше на пода.

– Ето, тук си я правим. Един селянин от Брезиче ни продаде два тона просо през есента. Одличнасе получава.

Другари! Я наточете на Снежана една кана боза да дойде на себе си – нареди Алберт.

– От благата или от резливата? – заинтересува си Би-бан.

Снежана сви рамене. Всичко това ѝ се виждаше съвсем чудно. Сънят като че ли не искаше да свърши и ставаше все по-шантав.

– На, попий – Бобан ѝ подаде очувано канче.

Тя потопаи предпазливо устни в гъстата кафеникава течност. Беше донякъде любопитна. Какъв странен вкус... Не можеше да прецени дали ѝ харесва, или напротив. Отпи отново. Май не беше толкова зле.

– Не си ли пила боза досега, бе? – учуди се Алберт.

Снежана надигна канчето. Беше гладна, а гъстата течност засищаше.

– Допада йой се, допада йой се! – доволно поклати глава Бибан. – Искаш ли още? Дай да ти сипем от по-резливата... Само гледай да не се напиеш! Че градусът ѝ е бая висок. Тя избърса сладкия мустак от горната си устна. Бибан отърча до един от варелите (тоя с трите резки!), загреба пълно канче и го тикна в ръцете ѝ. Тази консистенция ѝ допадна още повече. Беше на границата на газирането. Има-ше игрив възкисел вкус, който сякаш отключи паметта ѝ. От рафтовете на мозъка ѝ излетя дебела книга, тупна пред нея и се разтвори.

– Седем! – извика тя. – С Бобан и Бибан ставате седем.

– Какво? – зяпна Алберт.

– Вие сте седемте джуджета, нали?

Лицето му рязко се измени. Върху челото му се об-разуваха няколко дебели бръчки. Очите му се накръвиха и засвяткаха.

– Мразим тази приказка! – тропна с крак той. – И не сме седем, а 25!

Сграбчи я за ръкава и с неочаквана сила я повлече по коридора.

– Какво си мислиш? Че е много весело да бъдеш джуд-же? – разфуча се Алберт. – Всяко дете е израснало с тези проклетни приказки. От малки им втълпяват, че сме разли-чен вид. Смешници с качулки и бради, с чукчета и бравди... Чук-чук-чук, кой живее тук?

– Бобан és Biban bozafőzők. Mielőtt a fasiszták begyűjtötték volna őket, Priştinában vittek egy boltot. A felsős iskolások még tiltakozásokat is szerveztek, amikor megtudták, hogy letartóztatták őket, mert ők csapolták a legfinomabb bozát a városban.

– Bozát? – hunyorított Alba.

– Gyere, megmutatom... – bökte oldalba Albert.

Az erjedő gabona szaga egyre erősödött. Alba egyszer csak megpillantott három, falnak támasztott bádoghordót, mindegyik különböző számú fehér rovátkával megjelölve. A helyiség meglepően magasnak bizonyult. A sarokban tűz pislákol, felette egy rémisztő készség bugyogott. Dús hab áradt ki belőle, csorgott le a kormos falon és terült szét a padozaton.

– Na, itt készítjük. Az ősszel vettünk két tonna kölest egy brezičei paraszttól. Remek ital lett. Elvtársak, fejtetek csak le egy kancsóval Albának, hadd térjen magához – rendelkezett Albert.

– Az édesebbikből, vagy a csípősből? – tudakolta készségesen Biban.

Alba megvonta a vállát. Az egész jelenet mintha túl lett volna mindenféle való- ságon: az álom megmakacsolta magát és egyre nyakatekertebb fordulatokat vett.

– Na, igyál – nyomott a kezébe Boban egy ütött-kopott csajkát.

Alba belekortyolt a sűrű, barnás folyadékba; nagyrészt kíváncsiságból. Furcsa egy íz... Nem tudta eldönteni, ízlik-e neki, vagy mégsem. Újra beleivott. Mintha nem is lenne annyira vészes.

– Hallod, még életemben nem ittál bozát?! – álmélkodott Albert.

Alba újra az ajkához emelte az edényt. Éhes volt, és a sűrű folyadék laktatott.

– Ízlik neki, haj, de mennyire ízlik! – ingatta fejét elégedetten Boban. – Kérsz még? Töltök neked a csípősebbikből, jó? Csak be ne csiccsents, mert elég magas a maligánfoka.

Alba letörölte felső ajkáról az édes kis bajuszt. Biban odakocogott az egyik hordóhoz (amit három rovással jelöltek), telimerte a csajkát és a kezébe nyomta. Ennek az állaga még jobban ínyére volt. Szinte szénsavasnak érezte. Ráadásul pajkosan savany- kás íze mintha egy csapásra feltárta volna az emlékezetét. Tudata polcairól lerepült egy könyv, a lábánál landolt, és magától kinyílt.

– Hét! – kiáltott fel. – Bobannal és Bibannal együtt már heten vagytok.

– Hogy mi van? – tátotta el a száját Albert.

– Ti vagytok a hét törpe, ugye?

Albert arca hirtelen elkomorult. Homlokára vastag ráncok ültek ki. Szeme el- vörösödött, tekintete villámokat szórt.

– Nem állhatom ezt a mesét! – dobbantott a lábával. – És nem heten vagyunk, hanem huszonöten.

Kézen ragadta a lányt és meghökkentő erővel húzta maga után a tárnában.

– Mit képzelsz te? Azt hiszed, hogy vicces törpének lenni? – dühöngött Albert.

– Minden gyerek ezeken az átkozott meséken nevelkedett. Apró koruk óta azt beszél- lik be nekik, hogy mi egy másik fajta vagyunk. Csuklyás-szakállas mókamesterek, ke- zünkben kalapács és kisbalta... Hej, hó! Hej, hó! A törpeélet jó?

– Hej, hó! Hej, hó!... – ismételte elábrándozva Alba. – Emlékszem már. Ki evett a tányérméből? Ki ivott a pohárméből? Ki...

– Чук-чук... – повтори тя замислено. – Спомням си! Кой ми е ял от паничката? Кой ми е пил от чашката? Кой ми е...

– Нацистка пропаганда!!! – крясна Алберт. – Цялата им идеология е построена около тези небивалици.

– Не исках да ви обидя! Това е само приказка.

– Заради ей такива простотии никой не ни взема на сериозно!

Той я въведе в просторна галерия, осветена от няколко карбидни лампи и десетки лоени свещи, налепени безредно по дълга, грубо скована маса. От двете ѝ страни бяха на-сядали още джуджета, които се наливаха с боза от канчета и консервени кутии и оживено разискваха нещо. Внезапно всички замлъкнаха и обърнаха погледи към новодошлите.

Сенките играеха по лицата им, създавайки илюзията, че отделни участъци от тях липсват.

– Зове се Снежана – сухо я представи Алберт.

От масата се надигна едно джудже и пристъпи към нея. Беше малко по-високо от другите, сравнително добре сложено, с униформа, пригодена специално за размерите му. Под левия му пагон беше затъкнато войнишко кепе с петолъчка. На кръста му висеше кожен кобур, който сти-гаше почти до коленете му. Нямаше брада, само мустаци, остри и черни като антрацит. Изглеждаше значително по-млад от Алберт, доколкото бе възможно да се прецени на тази светлина.

Хрумна ѝ, че прилича на Пантер. Един умален Пантер.

– Басара – представи се то.

– Нашият командир – поясни Алберт с нотка на ревност.

– Разбрахме, че си спасила другаря Пантер – поде Басара.

Алберт тръгна да ѝ превежда, макар че тя разбираше почти всичко, тъй като двата езика, сръбски и български, на практика се оказаха доста сходни.

– Ако още не знаеш, Пантер ни отърва от фашистите... – продължи Басара с трепет в гласа. – Бяха ни подбрали да ни карат в Полша. Но той им устрои засада по пътя за Ниш и ни освободи. До гроб ще го тачим!

– До гроб, до гроб... – разнесоха се гласове.

– А защо в Полша? – искрено се учуди тя.

– Йебем ли га! Фашистка му работа. Вместо да си гле-дат войната, дето и без това на зле им върви, нас тръгнаха да тормозят – поклати глава той. – Разправяха ни, че стро-ели някакъв град специално за джуджета. Кой знае какво са ни кроели. Още никой не се е върнал от Полша да раз-каже...

– Партизаните си мислели, че конвоят превозва за-ложници, и много се изненадаха, като ни откриха – поде Алберт. – Не знаеха какво да ни правят. А и ние не знаехме къде да се денем. Току-виж пак ни изловили. Викам, да вземем и ние да станем партизани. Вие?! Партизани? Смеят се. Като ритне пушката, чак у Беч ще те прати. Не у Беч, а зад Беч! И пак смях. Толкова обидно ни стана! Само Пантер се застъпи за нас. Не сте прави, другари. В борбата има място за всеки, рече. Знаем едно място, където ще ги скрием. Това ще бъде нашият таен тил

– Vegyisza náci propaganda! – csattant fel Albert. – Az egész ideológiájuk ezekre a kitalációkra alapul.

– Nem akartalak megbántani benneteket. Hiszen ez csak egy mese.

– Ja, és pont az ilyen bárdolatlanságok miatt nem vesz bennünket komolyan senki!

Egy tágas terembe értek, melyet néhány karbidlámpa világított be, többtucatnyi, szétszórtan elhelyezett faggyúgyertya égett egy durván ácsolt, hosszú asztalon. Kétoldalt további törpék foglaltak helyet, csajkákból és konzervdobozokból döntötték magukba a bozát, és élénken tanácskoztak valamiről. Egyszeriben mind elhallgattak, tekintetük az újonnan érkezők felé fordult. Az arcukra vetülő árnyék játéka azt az illúziót keltette, mintha ábrázatuk egyes elemei hiányoznának.

– Ez itt Alba – mutatta be egykedvűen Albert.

Az egyik törpe felállt az asztaltól és közelebb lépett hozzá. Valamivel magasabb volt a többiekénél, testarányai viszonylag közelítették az átlagos felnőttéhez, egyenruháját a méretére szabták. Vörös csillagos katonasapkáját bal váll-lapja alá csúsztatva hordta. A derekán bőr pisztolytáska lógott, melynek a vége majdnem a térdét verdeste. Nem viselt szakállt, csak antracitfekete, hegyes bajuszt. Jóval fiatalabbnak tűnt Albertnél, már amennyiben ebben a fényben ez megállapítható volt.

Albában felöltött, hogy Panterre hasonlít. Egy kicsinyített Panterre.

– Basara – mutatkozott be.

– Ő a parancsnokunk – toldotta meg Albert egy csipetnyi féltékenységgel a hangjában.

– Hallottuk, hogy megmentetted Panter elvtárs életét – vette fel a beszélgetés fonalát Basara.

Albert megpróbált tolmácsolni, bár Alba szinte mindent értett, mivel a két nyelv, a szerb és a bolgár a hétköznapi használat szintjén elég hasonlóknak bizonyult.

– Ha még nem értesültél volna róla: Panter mentett meg bennünket a fasisztáktól... – fűzte tovább Basara lelkes hangon. – Már épp készültek feltenni bennünket a lengyelországi vonatra. De ő kelepécét állított nekik a niši országúton és kiszabadított bennünket. A síríg hálásak leszünk neki!

– Mindhalálig, mindhalálig... – hallatszott az asztal felől.

– És miért pont Lengyelországba? – csodálkozott el őszintén Alba.

– A bánat tudja. Fasiszta seggfejek. Ahelyett, hogy a háborújukkal törődnének, ahol amúgy sem áll túl jól a szénájuk, bennünket zaklatnak – ingatta a fejét. – Azt beszélük, építenek egy várost csak törpéknek. De ki tudja, min jártatják az agyukat. Még senki sem jött vissza Lengyelországból, hogy elmesélje, mi zajlik ott...

– A partizánok az hitték, a konvoj túszoikat szállít, és nagyon meglepődtek, amikor megláttak bennünket – folytatta Albert. – Fogalmuk sem volt, mit kezdjenek velünk. És mi se tudtuk, mitévők legyünk. Egy óvatlan pillanatban megint levadászhatnak bennünket. Mondom: legyünk hát mi is partizánok. Ti? Partizánok? Röhögnek. Egyet rúg a puska, üstöllést Bécsig röpülsz. Mit Bécsig, Bécsen is túl! Tovább kacagnak. Hogy őszinte legyek, bántott. Csak Panter állt ki mellettünk. Nincs igazságotok, elvtársak. A harcban mindenkinek jut feladat, mondta. Tudok egy helyet, ahol elbújtatjuk őket. Ez lesz a mi titkos hadtestünk az arcvonal mögött. Hadtáputánpótlás-bázis és egészségügyi

батальон. Ще изградят база за провизии и болница. И ни доведе тук. Само той знаеше къде сме...

– Добро дошла, другарице Снежана! – тържествено изрече Басара. – Приятелите на Пантер са и наши при-ятели.

– Аз съм Буба – доста непочтително го избута една дребна особа с остър нос и щедро развит бюст; беше вързала буйната си коса с червена кърпа, която ѝ придава-ше още по-нахакан вид. – За Пантер в огъня влизам!

– Сестра ми – рече Басара с известна гордост. – Има-ше и други жени с нас, но предпочетоха да се приберат по домовете си или да се укриват при роднини. Само тя оста-на. Ние сме циркови артисти. Бяхме, де...

– Басара мята ножове – поясни Буба. – Може и да ги гълта. Аз също мога да мятam, но ме е страх да глтам. Той е най-добрият мятач на ножове от Прищина до Загреб. Само веднъж ми цепна ухото, малкице. На, виж... – тя по-вдигна косата си. – Има само един Антон от Любляна, кой-то може да се мери с него, но е толкова луд, че не може да си намери асистентка.

– Значи сте колеги! – възкликна Снежана, като стрел-на Алберт.

– Той не е артист – рече Буба. – Само седеше на касата и продаваше билети. Много е начетен. Затова го избрахме за политкомисар. Навремето се опита да организира стач-ка на цирковите артисти, но г-н Балкански го нашлапа с каиша и го изрита. Алчна капиталистическа свиня! Пре-даде ни на немца от страх да не му вземат лиценз. Ще отговаря един ден за това!

Фигурките около масата се размърдаха и скоро Сне-жана се озова в цен-търа на възбудена тълпа. Джуджетата се блъскаха с лакти и бърбореха едно през друго. Всяко бързаше да се представи, да я разгледа по-отблизо, да я докосне. Дарко, Малин, Зоран, Чендо, Гаро... Имената ри-кошираха в мозъка ѝ, който не смогваше да поеме толкова информация едновременно.

Внезапно от тъмното изникна Гудата, запретнал ръкави до лактите. Ръцете му бяха целите в кръв. Някой се спусна да му подаде канче боза, но той го отблъс-на ядосано.

– Мани се с тая боза и ти! Дай ракия!

Снежана разбута мъниците и се приближи до него.

– Как е Пантер?

– Ще го бъде – кратко отвърна джуджето, като пое по-дадената му бутилка, отпи и звучно зажабури течността в устата си. – Ах, добра е! На, удари и ти една глътка – той ѝ подаде шишето.

– Искam да го видя! – рече тя.

– Спи.

– Няма да го будя – настоя тя; огнената течност сякаш беше вляла реши-телност в кръвта ѝ.

– И аз идвам! – пристъпи Буба.

– Остаи човека да си почива – дръпна я Басара. – Из-вини, другарице Снежана. Сестра ми... понякога е малко невъздържана.

В дъното на коридора имаше ниша, която напомняше на каюта без прозорци.

állomást építenek ki. Aztán ide hozott bennünket. Csak ő tudta, hol vagyunk...

– Hát isten hozott, Alba elvtársnő! – köszöntötte ünnepélyesen Basara. – Panter barátai a mi barátaink.

– Engem Bubának hívnak – taszigálta odébb Basarát meglehetősen tiszteletlenül egy hegyes orrú, dús keblű perszóna; vörös kendővel fogta össze fekete loboncát, amittől még dögösebbnek látszott. – Panterért a tűzbe megyek!

– A nővérkém – jegyezte meg Basara észrevehető büszkeséggel. – Voltak velünk más asszonyok is, de ők inkább hazamentek vagy rokonoknál rejtőztek el. Csak ő ma-radt velünk. Mi cirkuszi artisták vagyunk. Úgy értem, voltunk...

– Basara késeket hajigál – pontosított Buba. – Le is tudja nyelni a pengét. Kést dobni én is tudok, de lenyelni nem merem. Priština és Zágráb között ő a legjobb kés-hajító. Csak egyszer hasította föl a fülcimpám, anyám, ne sirass! Itt van, e – lebbentette félre a haját. – Csak egy olyan van, aki hozzá mérhető, egy bizonyos Anton Ljubljánából, de az meg annyira bolond, hogy nem talál magának asszisztenst.

– Eszerint kollégák vagytok! – kapta fel a fejét Alba, és Albert felé nézett.

– Ő nem artista – világosította fel Buba. – Csak a pénztárban ült és jegyet árult. Nagyon kiművelt srác. Ezért választottuk meg politikai komisszárnak. Annak idején megpróbálta megszervezni a cirkuszi alkalmazottak sztrájkját, de Balkanszki uraság el-fenekelte a derékszíjával, és jól kirúgta. Kapzsi kapitalista disznó! Feladott bennünket a németnek, nehogy megvonják tőle a működési engedélyét. Ezért egyszer még meglakol!

Az asztal körül ülő apró alakok mozgolódni kezdtek, és kisvártatva Alba egy nyüzsgő kis gyülekezet kellős közepén találta magát. A törpék tülekedtek körülötte, kö-nyökkel lökdösődtek, egymás szavába vágva magyaráztak neki. Egymáson túllicitálva igyekeztek bemutatkozni, közelebb furakodni hozzá, megnézni és megérinteni. Darko, Malin, Zoran, Čendo, Garo... A nevek záporoztak Alba agyára, de emlékezete képte-len volt ennyit információt befogadni egyszerre.

Ekkor a sötétből hirtelen felbukkant Guda könyékig feltűrt ingujjal, vértől csata-kos kézzel. Valaki rögtön megkínálta egy csajka bozával, de Guda bosszúsán félrelökte.

– Hagyjál már ezzel a bozával! Hozz inkább pálinkát!

Alba félresodorta az aprónépet és közelebb lépett hozzá.

– Hogy van Panter?

– Megmarad – felelte kurtán a törpe, megragadta a felé nyújtott palackot, bele-kortyolt és hangosan kiöblögette a száját a folyadékkal. – Hú, de jó ez! Ne, gluttyolj be-le te is! – adta át Albának az üveget.

– Látni akarom.

– Most alszik.

– Nem ébresztem föl – erősködött a lány; a tüzes ital mintha egyben magabiz-tosságot is ömlesztett volna az ereibe.

– Jövök én is! – tolakodott Buba.

– Hagyd már, hadd pihenjen! – húzta hátra Basara. – Ne haragudj, Alba elvtársnő, a néném néha kissé túl heves.

A folyosó vége kisebbfajta szobává szélesedett, mely leginkább egy ablaktalan ka-jütre emlékeztetett. Panter vastag szalmazsákon feküdt, patyolattiszta fásliba bugyolálva.

Пантер легеше върху един дебел сламеник, омотан в чист бинт. Около него се носеше ми-ризма на йод. Снежана приседна до главата му и сложи ръка на челото му. Долови спокойния пулс на вената, която слизаше към слепоочието му.

– Боя! – помръднаха устните му.

Отговор не последва.

– Боя... – повтори той.

– Не съм Боя – долетя над главата му.

Пантер разлепи очи. Осъзна грешката си, но нямаше нито време, нито сили да я поправи. Умората и болката бяха изровили бездънен трап в тялото му, който внезапно го погълна. Измъченото, но все така хубаво лице на Снежана се отдалечаваше и смаляваше, докато се превърна в самотна светеща точка като глава на топлийка.

A levegőben jóillat terjengett.

Alba a fejéhez kuporodott és kezével megérintette a homlokát. Kitapintotta a halántéka felé kúszó ütőér nyugodt ritmusát.

– Boja! – rezdültek alig láthatóan ajkai.

Nem érkezett válasz.

– Boja... – ismételte meg Panter.

– Nem vagyok Boja – szállt felé egy távoli hang a feje fölül.

Panter résnyire nyitotta a szemét. Tudta, hibát követett el, de nem volt sem ideje, sem ereje, hogy jóvátegye. A fáradtság és a fájdalom feneketlen vermet vájtak belé, s ez a mélység most végleg elnyelte. Alba meggyötört, de továbbra is szép arca most egyre távolodott, mígнем egyszer csak gombostűfejnyi, magányos fényponttá zsugorodott a messzeségben.

Елемент от китеник XIX век от Сливен 19. sz.-i szliveni subaszónyeg részlete
Етнографски музей – София Szófia, Etnográfiai Múzeum

Преводачи на броя I:
Моника Гълъбова

A fordítók oldala I.
Körkérdés fiatal fordítókhoz:
 Monika Galabova

ХЕМУС *Какво ви насочи към унгарския език и унгарската култура? (Съзнателен или случаен беше изборът?)*

МОНИКА ГЪЛЪБОВА Изборът беше съвсем случаен, унгарският език ме избра, а не аз него. Тъй като в гимназията бях профил Латинистика със засилено изучаване на италиански език, бях решила да кандидатствам в Италия, но отложих кандидатстването за следващата година, за да имам време да се подготвя за предстоящите изпити за сертификат по-усилено. Семейството ми обаче ме посъветва и настоя да кандидатствам в български университет веднага след завършването, за да не изпадам в положението, в което често се изпада в такива ситуации, а именно – да започна работа и поблазнена от самостоятелността да отлагам учението в неопределеното бъдеще. Дотогава студентите в специалност Унгарска филология влизаха с изпит по западен език, но в годината, в която аз кандидатствах, можеше да се влезе и с оценката от изпита по литература. В листа с желанията ми намериха място всички специалности, в които бих могла да вляза с приеман изпит по литература, без оглед на някакъв конкретен интерес към тях. Унгарският беше на второ място след психологията, която тогава се водеше за модерна специалност. Спомням си много ясно, че нищо никога не бях чувала за Унгария и когато ме приеха, на равнодушната ми тийнейджърска реакция, майка ми реагира с огромно въодушевление, казвайки ми, че това е страшно, навремето ходила на турнета с бургаския хор в Унгария и за тях това бил Западът, а унгарците били големи ухажори. Не съм сигурна дали последното наклони везните в полза на унгарския език, но факт, и без унгарски мъж, унгарският език и култура са ми присърце.

ХЕМУС *С какво литературният превод е привлекателен за един млад човек? Имали ли*

сте преподаватели, познати или непознати, които са ви повлияли по някакъв начин?

МОНИКА ГЪЛЪБОВА Никога не съм предполагала, че ще открия такова удоволствие в акта на превеждане. Не мисля, че е случайно обаче, тъй като винаги съм обичала и съм чела страшно много, а пък ученическите ми години са белязани от едно несекващо учене на езици. В един момент просто тези две мои любими занимания се срещнаха на друго ниво и се превърнаха в едно логично продължение на любовта ми към книгите и към езика. Майка ми е възпитала у мен любов към литературата, тъй като самата тя, в ролята и на библиотекар, диша и живее с нея.

В студентските години унгарският език ми беше любопитен, но не до такава степен, която би ме предизвикала да му се посветя обстойно и да положа свръх старание в изучаването му. Повратен момент за мен бяха часовете по литература на тогавашния гостуващ лектор Ласло Бедеч. Намирах ги за много интересни, тъй като Ласло Бедеч успяваше наред с това, което се предполага, че трябва задължително да научим, да ни запознае и с други любопитни факти около авторите и произведенията, пикантни подробности за живота им, които будеха интерес и се превръщаха в тема за разговор, а от друга страна никога не ни преподаваше просто суха теория, а се интересуваше от нашето мнение за дадена творба, от това как я разбираме ние и дали ни докосва по някакъв начин. Щом разбра, че обичам да чета, започна да ми препоръчва съвременна унгарска литература и това вече съвсем промени отношението ми и към унгарската литература, а покрай нея засили и интереса ми към езика. След като завърших, прекарах една година в институт Балаши в Будапеща, където посещавах часовете по художествен превод при Петер Рац. Там разбрах, че ми

HÆMUS *Mi terelt a magyar nyelv és kultúra felé? (Tudatos vagy véletlenszerű választás volt?)*

MONIKA GALABOVA Teljesen véletlenszerű volt, a magyar nyelv választott engem, nem én őt. Mivel gimnáziumban újlatin tagozatos voltam, ahol nagy hangsúlyt helyeztek az olasz nyelvre, úgy döntöttem, Olaszországba jelentkezem egyetemre, de a következő évre halasztottam a jelentkezést, hogy legyen időm komolyabban felkészülni az előttem álló nyelvvizsgákra. A családom azonban ragaszkodott hozzá, hogy rögtön érettségi után jelentkezsem egy bolgár egyetemre, nehogy úgy járjak, mint hasonló helyzetben sokan – hogy dolgozni kezdjek, és a függetlenség csábításának engedve határozatlan időre elhalasszam a továbbtanulást. Addig a magyar filológia szakra nyugati nyelvből tett vizsgával lehetett bekerülni, de abban az évben, amikor én felvételiztem, az irodalom vizsgajegyét is elfogadták. A kívánságlistámon helyet kapott minden olyan szak, ahová irodalom felvétellel bekerülhettem, tekintet nélkül arra, hogy érdekeltek-e különösebben. A magyar a második helyen volt a pszichológia után, mely akkoriban divatos szaknak számított. Nagyon jól emlékszem, hogy azelőtt még soha semmit nem hallottam Magyarországról, s amikor felvettek, én tinédzser módjára egykedvűen reagáltam, édesanyám azonban fellelkesült, azt mondta, ez nagyszerű, annak idején turnézott a bolgár kórusral Magyarországon, nekik az volt a Nyugat, s hogy a magyar férfiak nagyon tudnak udvarolni. Nem tudom, az utóbbi billentette-e a mérleget a magyar nyelv felé, de tény, hogy a magyar nyelv és kultúra magyar férj nélkül is közel áll a szívemhez.

HÆMUS *Mi vonz egy fiataalt a műfordításhoz? Voltak tanárai, ismertek vagy ismeretlenek, akik valami módon hatottak önre?*

MONIKA GALABOVA Sosem gondoltam volna, hogy a fordítói tevékenységben ekkora élvezetet lelem majd. Nem hiszem azonban, hogy ez véletlen, hiszen mindig nagyon szerettem

olvasni, iskolás éveimet pedig a megszakítás nélküli nyelvtanulás határozta meg. Egyszerűen egy adott pillanatban e két kedves tevékenységem egy más szinten találkozott egymással, és a könyvek és a nyelv iránti szeretetem logikus folytatásává vált. Édesanyám az irodalom szeretetére nevelt, mivel ő maga könyvtárosként vele él és lélegzik.

Egyetemi éveim alatt a magyar nyelvet érdekesnek találtam, de nem olyan mértékben, ami arra késztetett volna, hogy teljesen neki szenteljem magam és igazán komoly erőfeszítéseket tegyek a tanulmányozásában. Fordulópontot jelentettek számomra az akkori vendéglektor, Bedecs László irodalomórái. Nagyon érdekesnek találtam őket, mivel Bedecs Lászlónak amelle, amit feltehetőleg kötelező volt megtanulnunk, sikerült további érdekes tényekkel is megismertetnie minket a szerzőkkel és műveikkel kapcsolatban, pikáns részletekkel az életükből, melyek érdeklődést ébresztettek és beszédtemává váltak, másfelől pedig soha nem száraz elméletet adott elő nekünk, hanem érdekelte a véleményünk az adott műről, hogy mi hogyan értelmezzük, és megérint-e minket valami módon. Amint megtudta, hogy szeretek olvasni, elkezdett olvasmányokat ajánlani a kortárs magyar irodalomból, s ez már gyökeresen megváltoztatta a magyar irodalomhoz való viszonyulásomat, s emellett a nyelv iránti érdeklődésemet is fokozta. Miután végeztem, egy évet a budapesti Balassi Intézetben töltöttem, ahol Rác Péter műfordításóráit látogattam. Ott ébredtem rá, hogy tetszik a fordítás, de egyáltalán nem voltam biztos benne, hogy van-e tehetségem hozzá, mivel állandóan kételkedtem a magyarnyelv-tudásomban. A tanév végén fordítópályázatot rendeztek, melyen második helyen végeztem egy Szvoren Edina-fordítással. Máig őrzöm Kjoszeva Svetla recenzióját, melyben azt írja, látszik a fordításon, hogy készítője nagyon magas szinten bírja mind a magyar nyelvet, mind anyanyelvét. Ez mintegy a második fordulópont volt, amikor

харесва да превеждам, но хич не бях сигурна, че ми се удава, тъй като постоянно подлагам под съмнение нивото ми на владеене на унгарски език. На края на учебната година имаше конкурс по превод, в който заех второто място с превод на Едина Сворен. Все още си пазя рецензията на Светла Кьосева, в която беше уточнила, че от превода си личи, че преводачът владее много добре както унгарски, така и родния си език. Това сякаш беше вторият повратен момент, в който реших, че наистина искам да превеждам и че ще положа усилия да се развивам в тази посока. От тази гледна точка смятам, че всички изброени дотук са ми повлияли по определен начин.

ХЕМУС Споделете впечатления за ваш

превод, на който особено държите? Или унгарски текст, който много искате да преведете?

МОНИКА ГЪЛЪБОВА Особено много държа на превода, с който кандидатствах за тазгодишния конкурс на Petőfi Literary Fund за примерен превод, тъй като съм вложила немалко усилия в него, а именно новелата Избави ме на Андраш Пайи.

Когато прочета унгарска книга, която ме развълнува или заинтригува по някакъв начин, моментално ми се прииска да я превода. Обикновено това са прозаични книги с увлекателен сюжет като Плен на Дьорд Шпиро, Щастливият север на Арпад Кун, Краят на Атила Бартиш, Историята на едно заекване на Габор Вида и др.

úgy döntöttem, valóban fordítani akarok, és erőfeszítéseket fogok tenni, hogy fejlődjek ebben az irányban. Ebből a szempontból úgy vélem, mindenki, akit eddig felsoroltam, bizonyos módon hatott rám.

HÆMUS *Ossza meg benyomásait egy fordításáról, melyet különösen nagyra tart, vagy egy magyar szövegről, melyet nagyon szeretne lefordítani.*

MONIKA GALABOVA Különösen sokra tartom a fordítást, mellyel a Petőfi Literary Fund idei pályázatára neveztem, mivel nem kevés munkám van benne – Pályi András *Szabadíts meg* című novellájának fordításáról van szó.

Ha elolvasok egy magyar könyvet, mely

izgalomba hoz, vagy valami módon felkelti az érdeklődésemet, azonnal kedvem támad lefordítani. Ezek általában prózai könyvek magával ragadó cselekménnyel, mint a *Fogság* Spiró Györgytől, a *Boldog észak* Kun Árpádtól, *A vége* Bartis Attilától, az *Egy dadogás története* Vida Gábortól és mások.

Пиротски килим "ресковите кола" от първата
половина на XIX век, Рилски манастир

„Reszkovi kola” mintájú piroti szőnyeg
a 19. sz. elejéről, Rilai kolostor

АНДРАШ ПАЙИ

Избави ме

– превод: Моника Гълъбова

PÁLYI ANDRÁS

Szabadíts meg

ЗА ВИОЛЕТА НАСТЪПИЛ КРАЯТ НА СВЕТА, била изгубила всичко, в което намирала наслада до момента. Оттеглила се в манастира и нахлузила монашеските одежди. Първоначално дала обет за една година служба, а по-късно за три, за доживотния получила отсрочка. Току виж премисли нещата и се откаже. Уви, не. В мислите си непрекъснато се връщала към онзи миг, в който си бе дала заветния въпрос. Синьора Амалия, заедно с тях двете, седи в малката къщичка на Via Stalloreghi - до този момент център на вселената за тях, но по всичко личи, че безоблачното детство клони към своя край. Никога преди не са седяли по този начин – на светлината на свещите, в интимна обстановка, разговаряйки за неща важни и екзистенциални. Една непоколебима майка, която на всяка цена желае най-доброто за децата си. Тежка битка, но не се предава. И в същия миг изрича думите: решението е изцяло ваше, сторете, както намерите за добре. Двете едновременно я поглеждат. Виолета улавя тъматата в небесносините ѝ очи, струпала се там подобно буреносните облаци над Адриатическо море. Глас изотвътре ѝ прошепва да не се бунтува. Не, не. Не би понесла мрачния майчински взор върху си, ще се прекършиш, ще се погубиш. Бъди страхливка и предателка, по-лесно е. Ужасен капан, изход няма. С Жулиета се споглеждат и отведнъж познава коя измежду тях двете ще бъде зейналата пропаст, черна като гръмотевица. И преди, и сега не са им нужни думи, за да споделят истински важното една с друга. Ще бъде ли така обаче, ако се разделят за вечни времена? Или ще е различно? Кое ще е различното? Нима ще е по-добре? Или ще стане по-зле? В този миг никоя не знае. Но тя узнава едно – останала е сам-сама. И сякаш е изгубила половината си живот.

Годините минавали с Господнята молитва върху устните ѝ. Изричала я все по-пламенно и прочувствено. Да бъде твоята воля. Избави ме от лукавия. Отново и отново. Да бъде твоята воля, избави ме. Като някой, усъвършенствал уменията да се спасява от греха, наречен живот. Дори с цената на собственото си унищожение. Отречи плътските наслади. Любопитството, емоциите, жаждата. Потърси наслада в този отказ. Открий удоволствието в липсата на такова. Сипи си вода, но не утолявай жаждата. Храни се, но без да вкусваш. Яж и пий, но само, за да имаш сили за молитва. Имаш мисия и дълг, заради които трябва да живееш. Живей за тях, а не за тялото. Не искаш нито да го чувстваш, нито да го обичаш, бъди негов господар и го погуби. Тялото е преходно и тленно, достойно за презрение. Принеси го в жертва и пред теб ще се разкрие вечността. Посвети живота си в нейна служба. Виолета напълно се била отдала на подобни внушения и в душата ѝ оживявал нов и неподозиран свят: раят на аскетите. Главната монахиня съзирала монументалната сила у нея. Продължавай, дете мое, не спирай – ѝ казвала тя, проникновението е избрало да осени теб измежду послушниците. Ще има и изкушения, но Господа Бог е велик, той ще ти помогне. И действително, сякаш Господ все по-често ѝ помагал. С безгранична отдаденост вървяла по тясната пътечка към съвършенството, осъзнала, че една едничка погрешна стъпка би я повлякла в пропастта на греха и дребнавостите. Не се страхувала, била уверена и непоколебима. Детството ѝ започнало да буди срам у нея, срамувала се от

VIOLETTA SZÁMÁRA MEGSZŰNT A VILÁG, és elveszett minden, ami eddig édes volt. Bevonult a zárdába, beöltözött, de az örökfogadalomig kapott némi haladékat. Az első fogadalma csak egy évre szólt, a második háromra. Még meggondolhatja magát, még visszaléphet. De nem. Újra és újra felidézte azt a pillanatot, amikor eldőlt benne a kérdés. Signora Amalia hosszasán, hármában ücsörög a lányaival, ott a Via Stalloreghin, abban a kis házban, ami eddig a világ közepe volt számukra, de most úgy tűnik, vége a felhőtlen gyerekkornak. Talán soha nem is ültek így együtt, mint most, gyertyafénynél, meghitten, mély, életre szóló dolgokról beszélve. Lám, egy rendíthetetlen édesanya, aki mindenáron jól akar a lányainak. Nehéz csata ez neki, de nem adja fel. És akkor mégis azt mondja: tiétek a döntés, megtehetitek, hogy ellenszegültök. Mind a ketten egyszerre emelik rá a tekintetüket. Violetta látja elborulni azt a drága égszínkék szemet, mint amikor az Adria fölött gyűlnek a viharfelhők. Lénye legbensőbb hangja súgja neki, hogy ne légy lázadó. Ne, ne. Úgysem bírod elviselni a sötét anyai tekintetet, összetörsz, megsemmisülsz. Inkább vállald, hogy gyáva vagy és áruló. Az még mindig könnyebb. Szörnyű csapda, nincs kiút. Összeakad a pillantása Giuliettáéval, s rögtön felismeri kettejük között a fekete villámként nyíló sziklahasadékat. A lényeket eddig is szavak nélkül közölték egymással, most is. De így marad-e, ha örökre elszakadnak? Vagy másképp? Mi lesz más? Jobb lesz? Roszszabb? Ezt ebben a percben egyikük sem tudja. De azt ő már igen, hogy egyedül maradt. Mintha a fél életét veszítené el Giuliettával.

Azzal teltek az évei, hogy az Úr imáját mondta. Egyre komolyabban, egyre mélyebben, egyre több átélessel. Legyen meg a te akaratod. Szabadíts meg a gonosztól. Újra és újra. A te akaratod és szabadíts meg. Mint aki eltökélte, hogy megváltja magát attól a bűntől, ami az élet. Ha belepusztul, akkor is. Tagadd meg a test vágyait. A kíváncsiságot, az érzékenységet, a szomjat. Keresd a lemondásban az örömet. Élvezd azt, hogy nem élvezel. Végy vizet magadhoz, de ne oltsd a szomjadat. Étkezz, de ne ízlelj. Egyél-igyál, de csak azért, hogy erőd legyen az imához. Kötelességed és küldetésed van, ezért kell élned. És csak ennek élj, ne a testnek. Ne akard érezni és szeretni a tested, légy úrrá rajta és vesztítsd el. A test halandó, mulandó, megvetendő. Hozz áldozatot, s megnyílnak előtted az örök értékek. Szegődj az örök értékek szolgálatába. Violetta teljes odaadással szuggerálta magát, s megnyílt egy új, sosem sejtett világ a lelkében: az önsanyargatás édene. A főnökasszony kivételes, nagy erőket sejtett benne. Így tovább, leányom, így tovább, mondta, te fejlődsz a legszebben a novíciák közt. Lesznek még kísértéseid, de hatalmas az Úr, megsegít. És valóban. Az Úr egyre jobban segítette. Elszántan haladt a tökéletesség szűk ösvényén, tudván tudva, hogy egyetlen rossz lépéssel lezuhanhat a bűn és a talmi javak szakadékába. De nem félt, magabiztos volt, rendíthetetlen jellem. Már szegýellte a gyerekkorát, szegýellte, hogy valamikor vágyai, kívánságai, szeszélyei voltak. Azok a nővérek, akik már az Úr igazi jegyeseinek tudhatták magukat, minden pénteken véresre korbácsolták halandó porhüvelyüket. Az örökfogadalom letétele után kapott először korbácsot a kezébe. Nagyon várta már. Amikor az első csapások feltépték lapockáján a bőrt, a kéjes-eksztatikus fájdalomtól összerándult a teste. Kimondhatatlanul boldog volt, úgy érezte, amikor lemondott a világi hívságokról, e gyönyör igézetében cselekedett, s jól választott.

Giulietta is ráemelte tekintetét signora Amaliára azon a gyertyafényes, meghitt

привичните нему желания, копнежи и капризи. Онези измежду сестрите, които вече се били сгодили за Господа Бог, всеки петък бичували смъртните си тела до кръв. След като положила доживотния си обет, за пръв път ѝ връчили камшик. Очаквала го с нетърпение. Първите удари разкъсали кожата по плешката, а тялото ѝ се сгърчило от екстатично сладострастие. Била неизразимо щастлива, чувствала, че в това тъй великолепно очарование се проявява отказът ѝ от земната същност, че изборът ѝ е правилен.

И ето – в онази задушевна вечер, на светлината на свещите, Жулиета вдигнала очи към синьора Амалия, огледала буреносните облаци и без да трепне или изрече и думичка, само с решителността на погледа си ѝ заявила: Не си ми вече майка. Едва съм вкусила живота, едва опитала от сладостите на страстта и горчилката на опита, но тялото ми поназнайва нещо, природата ме е белязала, и тази тайна, която все още не се е разкрила пред мен, но със самото ми идване на този свят съм била посветена в нея, тя е единствената ми възможна орисия, и не ще я отдам никому, бил той човек или Бог. Залъгвам сама себе си, ако твърдя, че не се боя. Напротив, измъчват ме болезнени предчувствия, духът на падението, маховете на стария косач. Бленувам любов и току виж този блян ми коства живота. Но как бих вкусила любовта, без предварително да се подготвя за смъртта? И впрочем – колко струва животът, щом се пазаря със стиснати душепродавци, щом не знам дали ще изживея този тъй свят миг или не, но знам, че не ще го върна, или пък заменя материалната и скучна пустош с безкрайна вечност?! Не ме интересуват страховете ти и желанието да ме предпазиш. Копнея по неизвестното, за непознати пътеки и чудовища, които ме дебнат, момък с нож, скрит в храстите, който ме насилва и пробожда, връхлитащ ме еднорог, набол ме на рога си и вдигнал ме към небесата; жадувам за красота, да почувствам и възхваля тялото, мен самата, преди да умра и изтлея. Моят поглед и този на милата ми близначка се вплитат един в друг, виждам, че е твърде слаба да реши, съжалявам я, но не мога да ѝ съчувствам, няма спасение за онзи, който пропилява собствения си живот.

Какво можели да сторят благочестивите родители при вида на подобна поквара? Държали грешните девойки на сух хляб и вода, докато милостивата Виолета не се оставила в ръцете им. Наказанието с възпитателна цел не дало своите резултати. Скоро Жулиета станала любовница на испанския търговец. Забрали ѝ да се вижда с него, наместо това тя избягала. Емерико Техеро, който изживял най-преlestните години от младостта си тук, в ухання на чимшири тоскански град, като войник в испанския гарнизон на баща си, открай време копнял за Сиена, за това тъй магично място, където по первазите на прозорците се излежавали котки, по сокаците се веело изпрано бельо, а слабните на госпожиците пламтяли от желание. Едва ли било случайно, че едва установил се в града на вълчицата, тутакси си намерил любима, която - бил напълно убеден - съдбата му е отредила.

Превод: Моника Гълъбова

естен, фелмерте а вихарфелхóкет, елтóкелтен, szemrebbenés nélkül és egyetlen szót sem szólva, a pusztá nézésével azt mondta neki: nem vagy többé az anyám. Még nem ismerem az élet zamatát, a szenvedély ízét, a tapasztalatok savát-borsát, a testem mégis tud valamit, amit a természet beleírt a zsigereimbe, s ez a titok, ami még nem nyílt meg előttem, de ami a pusztá világrajóttómmal már az enyémmé, amibe tehát már beavattattam, ez az én egyedül lehetséges megváltásom, ezt nem adom oda se embernek, se istennek. Áltatnám magam, ha azt mondanám, hogy nem félek. Igen, szörnyű balsejtelem gyötör, a bukás kísértete, a vén kaszás suhintásai. Szerelemre vágyom, s lehet, hogy a halál lesz a részem. De hogy ízelhetném meg a szerelmet, ha nem vállalom eleve a halált? És egyébként is, mit ér az életem, ha szűkmarkú lélekkufárokka aluszom rá, ha a pillanatot, ami szent, hisz vagy megélem, vagy nem, de vissza soha nem hozhatom, elcserelem holmi sivár, fantáziátlan, soha véget nem érő öröklétre?! Nem érdekel, hogy féltesz és óvni akarsz. Az ismeretlent akarom, a járatlan utat, a rám leselkedő szörnyeket, a bokorban lapuló késes legényt, aki megerőszakol és leszúr, a rám törő egyszarvút, aki fölnyársal és mennybe emel, a gyönyört akarom, hogy érezzem és megdicsóítsam a testet, aki vagyok, mielőtt végleg elhullok és az enyészete leszek. Édes ikernővéremmel egymásba fúródik a tekintetünk, látom, hogy ő még gyenge a döntéshez, sajnálom, de elérzékenyülni nem tudok rajta, hiszen aki önnön életét kótyavetyéli el, annak nincs mentsége.

Mit tehettek a jámbor Carli szülők ekkora elvetemültség láttán? Száraz kenyéren és vízen tartották a bűnös leányt, míg a kegyes Violetta a tenyerükön hordozták. De mit sem használt a nevelő célzatú fenyítés. Giulietta hamarosan a spanyol kereskedő szeretője lett; tiltották tőle, hát megszökött vele. Emerico Tejero, akinek apja a spanyol helyőrség katonájaként ifjúsága legjobb éveit itt, a puszpángillatú toszkán városban töltötte, amióta csak az eszébe jutott, Sienáról álmodott, e varázsos helyről, ahol a macskák az ablakpárkányokon gubbasztanak, a síkatorokban frissen mosott fehérneműk lengenek, és az asszonyok ágyéka tüzes a vágtyól. Aligha nevezhető véletlennek, hogy miután sikerült letelepülnie a nőstényfarkas városában, hamarosan rátalált kedvesére, akiről szent meggyőződéssel hitte, hogy a sors neki rendelte.

Женски чорапи Női zoknik
от с. Якоруда, Разложко, a Razlog környéki Jakoruda faluból,
XIX век 19. század

Преводачи на броя II:

Андреа Драгов

A fordítók oldala II.

Körkérdés fiatal fordítókhoz:

Andrea Dragov

ХЕМУС *Какво ви насочи към унгарския език и унгарската култура? (Съзнателен или случаен беше изборът?)*

АНДРЕА ДРАГОВ Завършвах Френската гимназия в София, но исках да си почина от френския и да се занимавам с друг език, тъй като бях наясно, че езиците ми се удават. В девети клас бях пътувал до Централна Европа, включително Унгария и в частност Будапеща, и останах с много добри впечатления. Осъзнах, че много неща свързват държавите ни, като цветовете на знамената и река Дунав, и бях особено впечатлен от различния език и как звучи в музика. Затова Унгарската филология беше първият ми избор в университета.

ХЕМУС *С какво литературният превод е привлекателен за един млад човек? Имали ли сте преподаватели, познати или непознати, които са ви повлияли по някакъв начин?*

АНДРЕА ДРАГОВ Според мен привлекателността му не е до възраст, а до светоусещане. Аз съм такъв човек, че претворяването на една действителност на езика на друга ми е интересно. Сред преподавателите ми най-много са ме научили гл. ас. д-р Лиляна Лесничкова и Николай Бойков, първата по време на бакалавъра ми, а вторият по време на магистратурата ми (Преводач-редактор).

ХЕМУС *Споделете впечатления за ваши превод, на който особено държите? Или унгарски текст, който много искате да преведете?*

АНДРЕА ДРАГОВ Може би най-вълнуващият ми превод досега беше от български на унгарски. Става дума за текстовете на пет песни на група „Ревю“. Не бях сигурен дали ще се справя, тъй като самите текстове са много абстрактни, но с помощта на Лиляна Лесничкова и гост-лекторката Ирен Банди съумях да предам смисъла им за тяхна изява в Унгария.

HÆMUS *Mi terelt a magyar nyelv és kultúra felé? (Tudatos vagy véletlenszerű választás volt?)*

ANDREA DRAGOV Francia gimnáziumba jártam Szófiában, de kicsit félre akartam tenni a franciát, és más nyelvvel foglalkozni, mivel tisztában voltam vele, hogy jó érzékem van a nyelvekhez. Kilencedikben közép-európai utazáson vettem részt, aminek keretében Magyarországra, s azon belül elsősorban Budapestre is ellátogattunk, és nagyon jó benyomást tett rám. Felismertem, hogy országainkban nagyon sok a közös, mint például a zászló színei és a Duna, és különösen lenyűgözött a sajátos nyelv és annak hangzása a zenében. Ezért a magyar filológia volt az első választásom az egyetemen.

HÆMUS *Mi vonz egy fiataalt a műfordításhoz? Voltak tanárai, ismertek vagy ismeretlenek, akik valami módon hatottak önre?*

ANDREA DRAGOV Szerintem a fordítás vonzereje nem a kor, hanem a világfelfogás függvénye. Én olyan ember vagyok, hogy egy nyelvi valóság újjáalkotása egy másikban érdekes számomra. Tanárain közül a legtöbbet dr. Lilijana Lesznickova adjunktustól és Nikolaj Bojkovtól tanultam, előbbtől az alapszakomon, utóbbtől a mesterképzésem (fordító-lektor).

HÆMUS *Ossza meg benyomásait egy fordításáról, melyet különösen nagyra tart, vagy egy magyar szövegről, melyet nagyon szeretne lefordítani.*

ANDREA DRAGOV Eddigi legizgalmasabb feladatomban talán egy bolgár–magyar fordítás volt. A *Revü* együttes öt számának szövegéről van szó. Nem voltam benne biztos, hogy boldogulok-e vele, mivel maguk a szövegek eléggé elvontak, de Lilijana Lesznickova és Bándi Irén vendég-lektor segítségével sikerült átadnom az értelmüket magyarországi bemutatójukra.

Дипло (част от зестрата на булката)
XIX – XX век, Етнографски музей – София

Diplo (a menyasszony kelengyjének darabja)
19 – 20. sz., Etnográfiai Múzeum, Szófia.

Песни на група „Реvю“

A Revü dalai

– Andrea Dragov fordítása

ДИРЕКТОР НА ВОДОПАД

На крака сме родени със краката твориме,
по познати пътеки всички дружно вървиме,
общо взето щастливи, общо взето нещастни,
домовете ни пълни, но главите ни празни.

От сън уморени по бюрата лежиме,
носим пълни кореми и затова ще тежиме,
с бързината на мравки, но с идеи големи,
всеки се бърка в чужди проблеми.

Вишист до вишиста,
комин до комин,
пушеци разни,
бял, червен и син.
Животът е труден,
но понякога плах,
наляво да тръгнем,
но със десния крак.

От яйцето със песен валяк път си пробива,
всичко що е природа със асфалт ще залива
магистрали и централи, завод до завод,
всички дружно вървиме към научен възход.

Искам да бъда директор на водопад!

ЕГЪ ВІЗЕСІ ІГАЗГАТІІА

Talpunkra esve születünk, lábainkkal alkotunk,
ismerős ösvényeken mind együtt járunk,
általában véve boldogok, általában véve boldogtalanok,
házaink tömve vannak, de fejeink üresek.

Álomtól fáradtan az íróasztalokon fekszünk,
gyomrunk teli, és egyre súlyosabbak leszünk,
a hangya gyorsaságával, de nagy ötletekkel
mindenki beleártja magát mások ügyeibe.

(Refrén:) Egyetemet végzett emberek egymás mellett,
kémény a kémény mellett,
különféle füstök,
fehér, piros és kék.
Nehéz az élet,
de néha félénk,
induljunk balra,
de jobb lábbal – nosza!

A tojásból a henger dallal utat tör,
mindent, ami természet, aszfalttal leönt,
főútvonalok, erőművek, üzem üzem mellett,
tudományos fellendülés útján járunk – mi mind együtt.

Egy vízesés igazgatója szeretnék lenni!

ЦВЕТА ОТ КРАЯ НА 80-ТЕ

В стая, скрита от закона
чиновник благ реди цветя.
Шепи, тръпнещи в наслада,
пълнят вазата с боза.

Горещ е въздухът
над нашите градини,
но още дълго ще мълчим.
Свикнали сме от години
мрака да търпим.

И всичко без да разбере,
че по-добре е да умре.
Благодаря, благодаря,
благодаря за всички цветя.

В квадрати стегнати крила
увяхват бавно по едно
и смисълът от светлина
загива с първото перо.

Във целофан от гъста мрежа
ще пазим нашите деца.
Защото тръните са угоени
специално за целта - борба.

Благодаря, благодаря,
благодаря за всички цветя.
Цветя, цветя, цветя
от края на осемдесетте.

VIRÁGOK A 80-AS ÉVEK VÉGÉRŐL

Egy törvénytől rejtett szobában
egy jószágos hivatalnok virágokat rendez.
Élvezettől remegő markok
a vázát bózával* töltögetik.

A mi kertjeink felett
fülledt a levegő,
de még sokáig hallgatunk.
Évek óta megszoktuk
túrni a homályt.

És mindezt anélkül, hogy megértené,
jobb lenne, ha meghalna.
Köszönöm, köszönöm,
köszönök minden virágot!

Négyzetekben feszes szárnyak
egyenként lassan hervadnak el,
amint az első toll lehull,
a fény is értelmét veszti.

Celofánok sűrű hálójában
őrizzük a mi gyerekeinket.
Mert töviseket hizlalunk
különösen arra a célra – küzdelem.

Köszönöm, köszönöm,
köszönök minden virágot!
Virágok, virágok, virágok
a nyolcvanas évek végéről.

* **BÓZA** = erjesztett malátaital

АЛА - БАЛА

Бели квадрати, зелени черти,
улицы малки, човешки съдби.
Жълти поляни, лилави гори,
нежни прояви и сладки лъжи

Замислена книга неволно танцува,
бедна къртица отрича света.
Високо в небето абстрактни кълвачи,
продали честта си търсят храна.

86 По реката огромна пътува морето,
слънцето радостно маха с ръка.
Дяволи пеят песен след песен,
бавно, лениво медитира нощта.

Аз съм черна пенлива история,
приличам на чаша студена вода.
Имам реклама, имам поклонници,
в сърцето си нося гъста мъгла.

МЕЧТИ

Сиви хора виждам да минават край мен
Искам всички да оцветя
Малко радост да посипя поне
по загрижените им лица

Плуват в паяжина сто сърца
На други всичко име наред
Ей, хора, дайте ми назаем
железния си мироглед!

Виждам сенките ви как строят
със стари тухли нов мираж
А зад него е забравеният бряг
на доброто, но и той е ваш

Не искам да дишам от вашия въздух,
наситен със дъх на лъжа
Но мога да дам от кръвта си на всеки
Стопете със нея леда!

Никога няма да оставя съвестта си
до пътя да събира цветя
"Звездите" наистина хубаво светят,
само че не през деня!

BLABLA

Fehér négyzetek, zöld vonalak,
kis utcák, emberi sorsok.
Sárga tisztások, lila színű erdők,
gyengéd gesztusok és édes hazugságok.

Egy elgondolt könyv önkéntelenül táncol,
egy szegény vakond a világ ellen lázad.
Magasan az égen absztrakt harkályok,
miután becsületüket eladták, ennivalót keresnek.

A roppant folyó mentén utazik a tenger,
a nap kézzel örömet lenget.
Ördögök dalt dal után énekelnek,
az éjjel lassan, lustán elmélkedik.

Fekete, habzó történet vagyok,
egy pohár hideg vízhez hasonlítok.
Sokan ismernek, tisztelőim vannak,
szívemben sűrű ködöt hordok.

VÁGYAK

Szürke embereket látok haladni körülöttem.
Mindenkit meg akarok festeni.
Legalább egy kicsi örömet
szórni aggódó arcukra.

Pókhálóban száz szív lebeg.
Másoknak mindenük rendben van.
Hé, emberek, adjátok kölcsön
vasvilágnezeteket!

Látom, hogy árnyékaitok
régi téglákból új délibábot építenek.
És mögötte a jó elfelejtett partja,
de ez is a tietek.

A ti levegőtökből, amely a hazugság lehetőségével
telített, nem is akarok lélegezni.
De véremből mindenkinek adhatok.
Vele olvassátok ki a jeget!

Virágokat szedni az út mellett
lelkiismeretemnek soha nem fogom hagyni!
A „csillagok” valóban szépen világítanak,
csak hogy nem nappal.

87

МУХИТЕ

Когато там където си избра да бъдеш поет,
Накацат всякакви като мухи на мед,
И ти се чудиш „бил ли си“ или „не си“,
Тогава само война ще те спаси.

В известно шоу някакъв елемент обясни,
Къде е истината и защо са толкова добри,
И как снобарите завиждат на техния мир,
Той се простира чак от Букурещ до Измир!

Мууухааааа и отлеля.

Мухи милиони притежават сроден вкус:
Да се качат на масата го знаят наизуст,
И ако има мърша пак са там,
Но никога не умират от срам.

Над сушата смело прелитат две мухи,
Сега спокойствието им никой не руши,
Снобарите избили с екскременти до крак,
Върху храната си щастливи ще кацнат пак.

Иа иа иа иа иа ой!
Милиони сме и няма да се дадем без бой!

Ей, чакам ви под водата!

A LEGYEK

Amikor oda, ahol megválasztottál költőnek lenni,
mindenféle emberek leszállnak, mint mézre a legyek,
és te csodálkozol, hogy „voltál-e” vagy „nem”,
akkor csak egy háború tud téged megmenteni.

Egy híres show-ban valaki azt magyarázta,
hogy mi az igazság, miért annyira jók ők, a legyek,
és hogy a sznobok miért az ő békéjükre irigykednek:
s ez elterjedt Bukaresttől egészen Izmirig!

Léééégggggy... s elrepült.

Több millió légy, s ebben mind rokon:
az asztalra fellépni könyv nélkül tudnak,
és ha dög van, megint ott vannak,
de soha nem halnak bele a székénybe.

A szárazföld felett két légy bátran repül át,
nyugalmukat most senki sem zavarja meg,
a sznobokat ürülékükkel az utolsó szálig kiirtották,
táplálékukra ismét boldogan ereszkednek le.

Ia, ia, ia, ia, ia, ой!
Millióan vagyunk, és nem adjuk meg magunkat verés nélkül!

Hé, a víz alatt várlak titeket!

Dragov Andrea fordítása

Детайл от котленски килим Koteli szőnyeg részlete
 от Етнографски музей – Пловдив Etnográfiai Múzeum, Plovdiv

Преводачи на броя III:
 Елица Климентиева

A fordítók oldala III.
 Körkérdés fiatal fordítókhoz:
 Elitsa Klimentieva

ХЕМУС Какво ви насочи към унгарския език и унгарската култура? (Съзнателен или случаен беше изборът?)

ЕЛИЦА КЛИМЕНТИЕВА Погледнато от времето, когато направих този избор, бих казала, че е случаен. Погледнато от днешна перспектива обаче ми се струва, че в него не е имало нищо случайно, защото заниманията ми с унгарския много промениха живота ми и се превърнаха в неразделна част от него.

ХЕМУС С какво литературният превод е привлекателен за един млад човек? Имали ли сте преподаватели, познати или непознати, които са ви повлияли по някакъв начин?

ЕЛИЦА КЛИМЕНТИЕВА Както не съм предполагала, че ще се занимавам с унгарски, така не съм предполагала и че ще превеждам, никога не ми е било желание или мечта. Опитвах, хареса ми, почувствах, че това може би е нещо, което умея и реших да продължа да опитвам. Търпението и старанието да разбираш другия е задача не само на преводача, а и на човека въобще, така че смятам, че преводът е едно много смислено занимание.

ХЕМУС Споделете впечатления за ваш

превод, на който особено държите? Или унгарски текст, който много искате да преведете?

ЕЛИЦА КЛИМЕНТИЕВА Най-много държа на тези преводи, които в началото са изглеждали невъзможни, като например “Надолу” на Янош Аран. Естествено е да искам да превеждам това, което ми харесва да чета, но съм забелязала, че много често дори когато превеждам нещо, което не ми харесва, докато превеждам започва да ми харесва все повече. Бих искала да преведа някои стихотворения на Атила Йожеф, а също и на Янош Пилински.

НÆМУS Mi terelt a magyar nyelv és kultúra felé? (Tudatos vagy véletlenszerű választás volt?)

ELITSA KLIMENTIEVA Abból az időből tekintve, amikor meghoztam ezt a döntést, azt mondanám, véletlenszerű volt. Mai nézőpontból azonban úgy látom, semmi véletlenszerű nem volt benne, mert a magyar nyelvvel való foglalkozás nagymértékben megváltoztatta az életemet, s annak elválaszthatatlan részévé vált.

НÆМУS Mi vonz egy fiatalat a műfordításhoz? Voltak tanárai, ismertek vagy ismeretlenek, akik valami módon hatottak önre?

ELITSA KLIMENTIEVA Ahogy nem gondoltam volna, hogy magyar nyelvvel foglalkozom majd, ugyanúgy nem hittem volna, hogy valaha fordítani fogok, soha nem vágytam rá vagy álmodoztam róla. Megpróbáltam, megtetszett, úgy éreztem, ez talán olyasmi, amihez van érzékem, és úgy döntöttem, tovább próbálkozom. A türelem és igyekezet, hogy megértsük a másikat, nem csupán fordítói, hanem általános emberi feladat, ezért úgy vélem, a fordítás igen értelmes foglalkozás.

НÆМУS Ossza meg benyomásait egy fordításáról, melyet különösen nagyra tart, vagy egy magyar szövegről, melyet nagyon szeretne lefordítani.

ELITSA KLIMENTIEVA Azokat a fordításaimat tartom a leg többre, amelyek eleinte lehetetlen feladatnak látszottak, mint például Arany János *A lejtőn* című verse. Természetes, hogy azt fordítottam szívesebben, ami olvasmányként is tetszik, de észrevettem, hogy ha olyasmit fordítok is, ami nem tetszik, fordítás közben nagyon gyakran egyre jobban megkedvelem. Szeretném lefordítani József Attila, valamint Pilinszky János egyes verseit.

Kovács Lajos Gergely fordítása

Суверна възглавница за младоженци Menyegzői párna
от Разградско, XIX век Razgrad környéke, 19. század

ПЕТЕР КАНТОР

Пагането на Икар
– превод: Елица Климентиева

KÁNTOR PÉTER

Ikarosz bukása

ПАДАНЕТО НА ИКАР

По едноименната картина на П. Брьогел

Падаше ли падаше, и падаше
междувременно виждаше морето и земята,
овце на паша, земеделец и рибар,
видя листата на дърветата поотделно и накуп,
но сякаш никой не видя него, дори овчарят, вперил поглед в небето.
Как е възможно някой да е толкова невидим?

Че как да не може? – отговори си сам,
Защото добре знаеше какво е, какво означава
когато човек не гледа накъдето трябва
Или когато не извърне глава навреме,
когато се захласне по нещо, което не му е позволено.

Но ето, една по една му обърнаха гръб платноходките в морето
и зелените листа на дърветата,
а в далечината сияеха нежнобели скалисти планини
и в ухото му напяваше нестихващ, сподавен глас.

Сякаш някой непрестанно му говори. Какво ли казва?
Дали това не е морският грохот, който упорито се повтаря?
Безкрайни литании: любовни признания и обети,
химни и псалми, обвинителни актове, оплаквания,
закони и прокламации, надгробни и благодарствени слова.
Кой да ги брои брои? Кой помни всичко?

Заслуша се в гласа. Какво ли искаше от него?
Да го разбуди от някакъв сън или бавно да го приспи?
Да го погълне огън или кръвта във вените му да се смрази?
Може отдавна да е знаел или е мислел, че го знае,
ако въобще го е имало, звукът бе сякаш друг, от пърхаци криле.

Междувременно и той говореше, обясняваше нещо безспир,
Доказваше и се кълнеше все едно някой го слушаше,
въртеше се като месо на шиш, разперил ръцете си,
спомена и някакво общо дело, вееше се като знаме.

IKAROSZ BUKÁSA

P. Brueghel azonos című festménye nyomán

Csak zuhant és zuhant és zuhant,
közben látta a tengert és látta a földet,
legelésző birkákat, egy földművest, egy halászt,
látta a fák leveleit külön-külön és együtt,
de őt mintha senki se látta volna, még az eget kémlelő pásztor se.
Hát hogy lehet valaki ennyire láthatatlan?

Már hogyan lehetne? – felelte saját magának,
hiszen ő aztán igazán tudja, milyen az, mivel járhat,
ha valaki nem oda néz, ahová néznie kell,
vagy ha nem fordítja el időben a fejét,
ha nagyon belefeledkezik abba, amibe nem szabadna.

De lám, elfordulnak előle még a vitorlák is a tengeren,
még a fák zöld levelei is mind egytől egyig,
míg a távolban hófehér, sziklás hegyek ragyognak,
s fülébe nem halkuló, fojtott hang zsolozsmázik.

Mintha valaki egyfolytában beszélne hozzá. De mit mond?
Vagy ez csak a mindig magát ismétlő tenger zúgása?
Egy végtelen hosszú litánia: szerelmi vallomások, eskük,
himnuszok és zsoltárok, vádiratok, panaszkönyvek,
és törvények és kiáltványok, siratók és köszöntők.
De ki tarthat mindent számon? Mindenre ki emlékszik?

Hallgatta azt a hangot. Vajon mit akarhat tőle?
Felébreszteni valamilyen álomból, vagy elaltatni őt lassan?
Hogy eleméssze a tűz, vagy hogy megfagyjon benne a vér?
Lehet, hogy régen tudta, vagy úgy képzelte, hogy tudja,
ha volt is az a hang, más volt, azt hitte, szárnyzuhogás.

Közben ő is beszélt, ő is magyarázott valamit szünet nélkül,
érvelt és fogadkozott, minthogyha bárki is hallaná,
forgott, mint hús a nyárson, két karja kifeszülve,
valamilyen közös ügyet is emlegetett, lobogott, mint a zászló.

Само думите в устата му да не започнат да се вкаменяват,
Защото тогава ще спре да говори и ще онемее завинаги,
Или ще продължава да си шепне сам до безкрай,
докато пропада през света като падащо листо,
красиво и безсмислено като провален идеал,
Все по-невидимо и по-стремглаво.

Не затвори очи, броеше, все още броеше,
далеч е още моментът, когато ще намери покой,
когато ще потъне или ще се закачи на някой клон,
ще застине във възвръщащата сълза на нечий случаен поглед,
в скитания вятър, който го завлича със себе си.

Така измина много време, слънцето вече се скриваше,
изведнъж водата се разбунтува, морето се разтвори
и после настъпи тишина, и сякаш някой горе
започна отново да брой или пък никога не беше спирал.

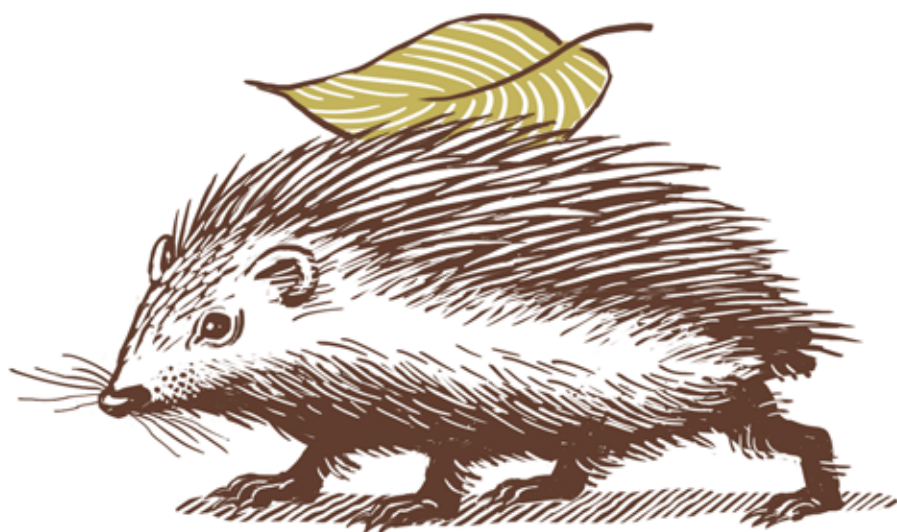
Превод: Елица Климентиева

Csak meg ne kövesedjenek apránként szájában a szavak,
mert akkor felhagy majd a beszéddel és elnémul végleg,
vagy nem hagy fel vele soha, suttog magában tovább,
mialatt zuhan át a világon mint pörgő falevél,
szépen és fölöslegesen, akár egy bukott eszme,
egyre láthatatlanabban és egyre sebesebben.

Nem hunyta be a szemét, számolt, még mindig számolt,
még messze attól, hogy valamilyen nyugvópontig érjen,
hogy végleg elmerüljön, vagy fennakadjon egy ágon,
egy véletlenül rávetett tekintet viasz-csöppjén,
egy kósza szellőn, ami magával sodorja.

Hosszú idő telt el így, a nap már lemenőben volt,
aztán egyszer csak felcsapott a víz és szétnyílt a tenger,
és aztán csönd támadt, de mintha valaki a magasban
újrakezdte volna a számolást, vagy talán abba se hagyta.

СОТИР ГЕЛЕВ

Как Лора се научи
да брои до десет? (откъс)

SZOTIR GELEV

*Hogyan tanult meg
Lora tízig számolni? (részlet)*
– Iván Andrea fordítása

Лора вървеше по пътеката, а в джобчето ѝ подрънкваха трите диаманта.

Котката Сергей Есенин вървеше пред нея с навирена опашка.

„Преди в джоба си имах два зъба – мислеше си момичето, – а сега имам три диаманта.“

Котката се спря за миг, после се втурна през храстите, които растяха сред дърветата.

– Сергей Есенин! Къде хукна?

От гората се чу шум на счупени клонки, а после някой извика с писклив глас:

– Махай се, проклето животно!

Лора се промуши през храстите, прескочи малко поточе и се зачуди какъде да продължи, когато дочу същия глас.

– Ще ти опърля опашката!

Обърна се и видя Сергей Есенин. Котката стоеше пред брезова фиданка и гледаше нагоре. Около стъблото на дръвчето, близо до клоните, се беше увил малък дракон. Позна го веднага, защото беше виждала картинка на дракон в книгата с твърди корици, която получи за рождения си ден.

Щом зърна Лора, драконът се развика:

– Тази котка твоя ли е? Отговори ми веднага!

– Тя живее в нашата къща... – започна Лора.

– Значи е твоя! – извика драконът. – Махни я оттук!

Лора не искаше да спори, приближи се и взе котката в ръце.

– А сега и двете се махайте! – заповяда драконът. – Ти и ужасната ти котка!

Лора се ядоса.

– Не можеш да ми заповядаш какво да правя!

– Мога! – разкрещя се драконът. – Мога и още как!

– Но аз не съм длъжна да те слушам! – отвърна му Лора.

Драконът отвори уста, но не каза нищо. Лора почака известно време, но драконът млчеше.

– Ние ще си тръгваме – каза Лора. – И котката ми не е ужасна, а любопитна.

Драконът въздъхна и изпусна от ноздрите си кълбо синкав дим.

– Извинявай, че ти се разкрещях, но съм изнервен – каза той.

– Когато се изнерви, баба ми пие мента, глог и валериан – посъветва го Лора.

– Какво е това?

– Лекарство, което се купува от аптеката – поясни тя.

– Нямам излишни пари за лекарства – каза унило драконът, въздъхна и отново изпусна кълбо дим.

– И аз нямам пари – опита се да го успокои Лора.

– Но аз съм дракон!

– Веднага го забелязах.

– Всеки дракон трябва да има съкровище! – каза драконът.

– Не знаех! – учуди се Лора.

Lora az ösvényen ballagott, a zsebében ott csörgött a három gyémánt.

A macska, Szergej Jeszenyin magasba emelt farokkal lépkedett előtte.

„Korábban két fog volt a zsebemben – gondolta a kislány –, most pedig három gyémántom van.”

A macska hirtelen megtorpant, majd belevetette magát a fák közötti cserjésbe.

– Szergej Jeszenyin! Hová rohansz?

Töredező ágak zaja hallatszódott az erdőből, majd valaki visító hangon így kiáltott:

– Tűnj el, te átkozott állat!

Lora keresztülfurakodott a bokrokon, átugrott egy patakocskán, és épp azon töprengett, hogy merre menjen tovább, amikor meghallotta ugyanazt a hangot.

– Megpörköölöm a farkad!

Megfordult, és meglátta Szergej Jeszenyint. A macska egy nyírfacsemete előtt állt, és felfelé bámult. A fácska törzse köré az ágak közelében egy kicsike sárkány csavarodott. Azonnal felismerte, mivel a kemény kötésű könyvben, amit születésnapjára kapott, láttott már sárkányról készült képet.

Amint a sárkány megpillantotta Lorát, így kiáltott:

– Ez a te macskád? Azonnal mondd meg!

– A mi házunkban lakik... – kezdett bele Lora.

– Vagyis a tied! – kiáltotta a sárkány. – Tüntesd el innen!

Lora nem akart vitatkozni, odament, és megfogta a macskát.

– És most mindketten tűnjetek el! – parancsolta a sárkány. – Te és a borzalmas macskád.

Lora méregbe gurult.

– Nem parancsolhatod meg, hogy mit csináljak!

– De igen! – rikácsolta a sárkány. – Még jó, hogy megtehetem!

– Én azonban nem vagyok köteles engedelmeskedni neked! – vágott vissza neki Lora.

A sárkány kinyitotta a száját, de egy szót se szólt. Lora várt egy ideig, a sárkány azonban hallgatott.

– Elmegyünk – mondta Lora. – De a macskám nem borzalmas, csak kíváncsi.

A sárkány felsóhajtott, és kékes füstgomolyagot eregetett ki az orrlukaiból.

– Ne haragudj, hogy rád kiáltottam, csak ideges vagyok – mondta.

– Amikor a nagymamám ideges, nyugtató teát iszik – tanácsolta neki Lora.

– Az mi?

– Orvosság, amit a gyógyszerertárban lehet kapni – magyarázta Lora.

– Nincs felesleges pénzem orvosságra – mondta leverten a sárkány, aki felsóhajtott, és újabb füstgomolyagot eresztett ki.

– Nekem sincs pénzem – próbálta megnyugtatni a sárkányt Lora.

– De én sárkány vagyok!

– Egyből észrevettem.

– És minden sárkánynak kell hogy legyen kincse! – mondta a sárkány.

– Дракон без съкровище е обикновен гущер – измънка драконът и отново въздъхна. – А аз имам само четири златни монети. Представяш ли си?

– Не – отвърна Лора.

– Ето, виж!

Драконът протегна ръка и отвори длан, в която лежах няколко монети.

– Преброй ги, ако не вярваш!

– Аз мога да броя само до три – каза Лора.

– Лесно е – обясни Драконът –

Една, две, три, четири монети.

Опитай сега ти!

– Една, две, три...

– Четири... – помогна ѝ драконът.

– Четири. Една, две, три, четири монети – преброи ги Лора.

– Видя ли? Имам само четири мънички златни монети.

– Четири златни монети не са ли съкровище? – попита Лора.

– Трябва да са повече.

Трябва да са мно-о-о-го повече! – въздъхна драконът.

Лора се закашля от дима, който драконът изпусна. Тя остави на земята котката и размаха ръце пред лицето си, за да разсее дима. Сергей Есенин отиде да разгледа един мравуняк.

– За да е истинско съкровище, трябва да имам купчини със златни монети, сандъчета с диаманти, много произведения на изкуството – обясни драконът.

– Какво означава „произведения на изкуството“ – попита Лора.

– Не знам, но така са ми казвали – отвърна драконът. – Има и още нещо...

– Какво?

– Това е тайна, но на теб мога да кажа. Приближи се!

Лора се наведе и драконът прошепна в ухото ѝ:

– Моите монети са фалшиви! Четири фалшиви монети!

– Фалшиви? Какво значи това? – попита Лора.

– Ezt nem tudtam! – csodálkozott Lora.

– Egy kincs nélküli sárkány közönséges gyík – motyogta a sárkány, és újra sóhajtott. – Nekem pedig csak négy aranyérmém van. El tudod képzelni?

– Nem – válaszolta Lora.

– Tessék, nézd!

A sárkány kinyújtotta a kezét, majd kinyitotta a tenyerét, amelyben néhány pénzérme hevert.

– Számold meg, ha nem hiszed!

– Én csak három tudok számolni – mondta Lora.

– Gyerekjáték – magyarázta a sárkány. – Egy, kettő, három, négy érme.

Most próbáld meg te!

– Значи, че не са от истинско злато. Направени са от олово и отгоре са покрити с тънък слой злато – обясни драконът и ѝ намигна с едното си око.

Лора не разбираше защо някой ще прави монети от олово и после ще ги покрива със злато, но реши да не разпитва повече.

– Мога да ти помогна да се сдобиеш със съкровище – каза тя.

След това бръкна в джоба си и извади диамантите.

– Но това са диаманти! – извика драконът.

– Три диаманта. От най-хубавите – поясни момичето. – Давам ти ги!

– Даваш ми ги? Защо?

– Не ми трябва – каза Лора.

– Но аз нямам нищо, което да ти дам в замяна! – извика драконът.

– Дай ми една монета – предложи Лора.

– Ще ти ги дам всичките, но те не струват нищо! – отново извика драконът.

– Моля те, не викай толкова силно! – помоли момичето.

– Три диаманта за четири фалшиви монети! – понижи глас драконът.

– Съгласна съм – отвърна тя.

– Добре, ето ти монетите!

Лора взе монетите и подаде на Дракона диамантите. Той внимателно ги пое и ги вдигна до очите си.

– Три прекрасни диаманта! – промълви драконът.

– Четири фалшиви монети – каза Лора.

Драконът вдигна глава и погледна Лора.

– Сега вече имам съкровище и съм истински дракон! Благодаря ти!

– И аз ти благодаря – отвърна Лора.

– За какво? – учуди се драконът.

– За това, че ме научи да броя до четири.

– Наистина ли те научих? – усъмни се драконът. – Колко пръста имам на лапата си?

Драконът разпери пръстите си пред лицето на Лора.

– Къде изчезнаха диамантите? – попита Лора.

– На сигурно място са, не се разсейвай! – смъмри я драконът. – Преброй пръстите ми!

– Един, два – Лора посочваше всеки пръст, – три, четири пръста. На лапата си имаш четири пръста.

– Много добре! – похвали я драконът.

Лора погледна своята ръка.

– Аз имам повече – каза тя.

– Сега броим моите пръсти – отвърна драконът и протегна другата си лапа.

– Колко пръста имам на тази лапа?

Лора ги преброи наум. „Един, два, три, четири пръста.“

– И на тази лапа имаш четири пръста.

– Браво! – каза драконът. – Знаеш да броиш до четири. Но трябва да се упражняваш, за да не забравиш!

– Egy, kettő, három...

– ...négy – segített neki a sárkány.

– Négy. Egy, kettő, három, négy érme – számolta meg Lora.

– Látod? Csak négy picike aranyérmém van.

– Négy aranyérme nem számít kincsnek? – kérdezte Lora.

– Több kell hozzá. So-o-okkal több! – sóhajtott a sárkány.

Lorának köhögnie kellett a sárkányból kiáramló füsttől, ezért letette a macskát a földre, és a kezével legyezgetve próbálta eloszlatni a füstöt az arca elől. Szergej Jeszenyin elment, hogy megvizsgáljon egy hangyabolyt.

– Hogy igazi kincsem legyen, egy rakás aranyérmekupacra, gyémántokkal teli ládákra és számtalan műkincsre lenne szükségem – magyarázta a sárkány.

– Mi az a „műkincs”? – kérdezte Lora.

– Nem tudom, de így mondták nekem – válaszolta a sárkány. – És van még valami...

– Mi?

– Ez titok, de neked elárulhatom. Gyere közelebb!

Lora előrehajolt, a sárkány pedig ezt suttogta a fülébe:

– Hamisak az érméim! Négy hamis pénzérmém van!

– Hamisak? Az mit jelent? – kérdezte Lora.

– Azt jelenti, hogy nem igazi aranyból vannak. Ólomból készültek, és a felszínüket vékony aranyréteggel vonták be – magyarázta neki a sárkány, és rákacsintott.

Lora nem értette, miért készítt valaki ólomból érméket, hogy aztán arannyal vonja be őket, de úgy döntött, nem kérdezősködik tovább.

– Segíthetek neked kincshez jutni – mondta.

Majd a zsebébe nyúlt, és elővette a gyémántokat.

– De hisz ezek gyémántok! – kurjantott fel a sárkány.

– Három gyémánt. A legszebbek közül valók – magyarázta a kislány. – Neked adom őket!

– Nekem adod őket? Miért?

– Nekem nem kellenek – mondta Lora.

– De nekem semmim sincs, amit cserébe neked adhatnék! – kiáltotta a sárkány.

– Adj egy érmét érte! – javasolta Lora.

– Mindet neked adom, de semmit sem érnek! – kiáltott fel újra a sárkány.

– Kérlek, ne kiabálj ilyen hangosan! – kérlelte a kislány.

– Három gyémánt négy hamis érmeért! – halkította le a hangját a sárkány.

– Megegyeztünk – felelte Lora.

– Rendben, itt vannak az érmék!

Lora elvette az érméket, és odaadta a sárkánynak a gyémántokat. A sárkány óvatosan átvette és a szeme elé tartotta őket.

– Három gyönyörű gyémánt! – suttogta.

– Négy hamis érme! – mondta Lora.

A sárkány felemelte a fejét, és Lorára nézett.

– Most már van kincsem, és igazi sárkány vagyok! Köszönöm!

– Én köszönöm neked – válaszolta Lora.

Лора се сбогува с Дракона, извика по име котката, която се търкаляше в шумата, защото я бяха полазили мравки, прескочи поточето и се озова на пътеката.

„Колко лесно е да зарадваш някого! – помисли си тя. – Стига да имаш три диаманта подръка.“

Тя извади монетите от джоба си и ги преброи:

– Една, две, три, четири монети.

Показа ги на Сергей Есенин. Котката не им обърна внимание, защото усърдно се чешеше зад ухото.

– Изглеждат съвсем като истински! – каза Лора.

След това бързо преброи краката на Сергей Есенин.

– Един, два, три, четири крака.

И продължи по пътеката.

СЕДЕМ

– Стой! Не мърдай! – извика някой.

Изад дънера на паднало дърво се изправи Разбойника. Лора разбра това, защото той извика:

– Аз съм Разбойника!

На главата си беше нахлупил широкопола шапка, носеше елече съсребърни копчета и бе обут с високи ботуши. Имаше черна маска на очите си, от пояса му стърчеше дръжката на пистолет и беше препасал дълга сабя. Сабята изглеждаше дълга, защото Разбойника беше нисък на ръст, по-нисък от Лора. Тя не знаеше какво да каже, затова се представи:

– Аз съм Лора, а това е Сергей Есенин. Приятно ми е.

– Трябва да те ограбя! – изръмжа Разбойника, като се опитваше да говори с дебел глас.

– Защо? – попита Лора.

– Защото съм разбойник.

– Това ли правят разбойниците? Ограбват хората? – отново попита Лора.

– Ами... – смути се Разбойника. – Да...

– Добре – съгласи се момичето. – Как ще стане?

Разбойника се усмихна смутено.

– Кое?

– Това, да ме ограбиш.

– А, да! – Разбойника се изкашля и продължи с удебелен глас. – Имаш ли някакви ценности?

Лора се замисли.

– Срещнах едно чудовище и то ми даде два зъба – каза тя.

– Два зъба от чудовище? Истински зъби от чудовище? – подскочи Разбойника.

– Да – потвърди Лора. – Сама му ги извадих.

– Знаеш ли колко са ценни? Дай ми ги веднага!

– Mit köszönsz? – csodálkozott a sárkány.
 – Azt, hogy megtanítottál négyig számolni.
 – Tényleg megtanítottalak? – kételkedett a sárkány. – Hány ujj van a mancsomon?
 A sárkány széttárta az ujjait Lora arca előtt.
 – Hová tűntek a gyémántok? – kérdezte Lora.
 – Biztos helyen vannak, koncentrálj! – szólt rá a sárkány. – Számold meg az ujjaimat!
 – Egy, kettő – mutatott rá Lora minden egyes ujra –, három, négy ujj. Négy ujj van a mancsodon.

– Nagyon jó! – dicsérte meg a sárkány.

Lora a saját kezére nézett.

– Nekem több ujjam van – mondta.

– Most az én ujjaimat számoljuk – felelte a sárkány, és a másik mancsát nyújtotta előre.

– És ezen a mancsomon hány ujj van?

Lora fejben számolta meg. „Egy, kettő, három, négy ujj.”

– Ezen a mancsodon is négy ujj van.

– Ügyes! – mondta a sárkány. – Tudsz négyig számolni. De gyakorolnod kell, ne hogy elfelejtsd!

Lora elbúcsúzott a sárkánytól, magához hívta a macskát, aki az avarban hempergett, mert hangyák másztak rá, átugrotta a patakot, és az ösvényen találta magát.

„Milyen könnyű boldoggá tenni valakit! – gondolta. – Elég, ha van három gyémánt a kezéd ügyében.”

Elővette a zsebéből az érméket, és megszámolta őket.

– Egy, kettő, három, négy érme.

Megmutatta őket Szergej Jeszenyinnek. A macska rá se hederített, mert épp buzgón a füle tövét vakargatta.

– Teljesen úgy néznek ki, mintha igaziak lennének! – mondta Lora.

Ezután gyorsan megszámolta Szergej Jeszenyin lábacskaát.

– Egy, kettő, három, négy láb.

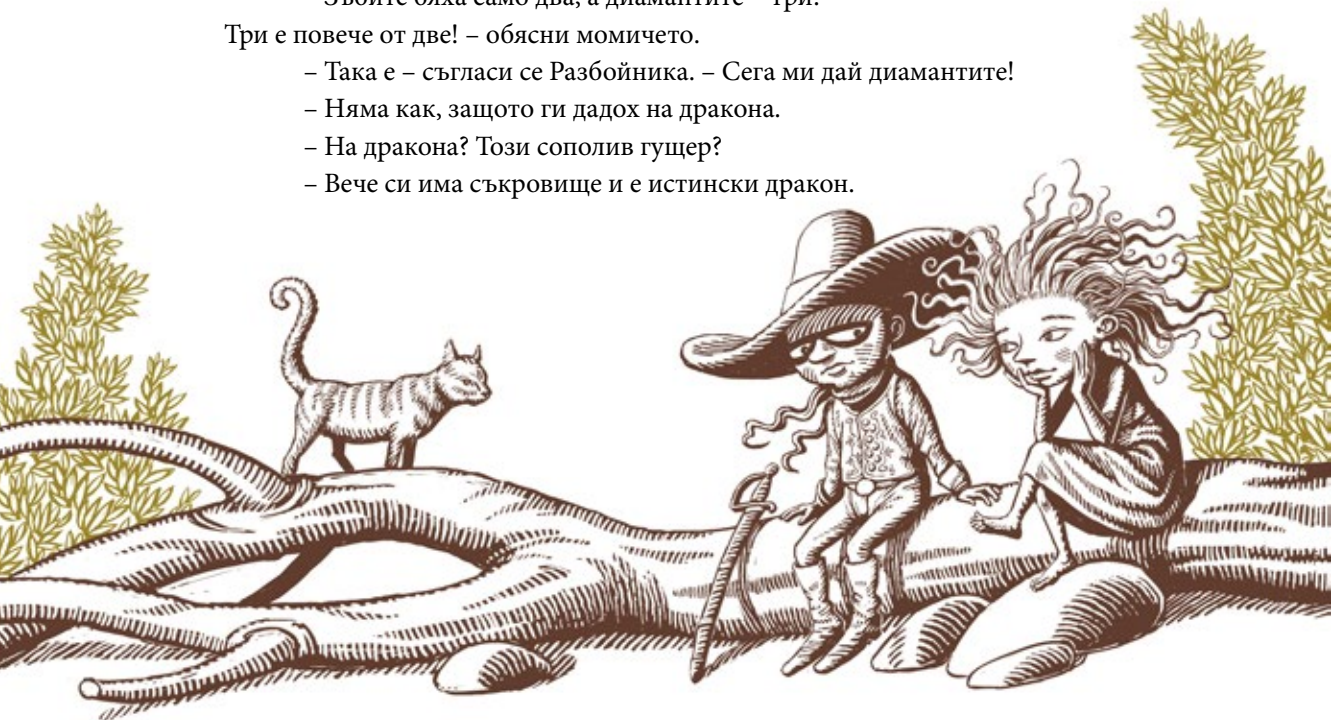
És folytatta az útját az ösvényen.

- Вече не са у мен. Дадох ги на джуджетата.
- Дала си ги на тези мошеници? – извика Разбойника.
- Не са мошеници. В замяна получих три чудесни диаманта!
- Зъбите от чудовище са много по-ценни!
- Зъбите бяха само два, а диамантите – три!

Три е повече от две! – обясни момичето.

- Така е – съгласи се Разбойника. – Сега ми дай диамантите!
- Няма как, защото ги дадох на дракона.
- На дракона? Този сополив гушер?
- Вече си има съкровище и е истински дракон.

- Да, така е – отново се съгласи Разбойника.
- За трите диаманта той ми даде четири златни монети – сети се Лора.
- Преметнал те е! – поклати глава Разбойника. – Но е повече от нищо. Дай ми златните монети и всеки от нас да си хваща пътя.
- Те вече не са у мен, а и без това бяха фалшиви.
- Фалшиви?
- Да, направени са от олово и покрити отгоре с тънък слой злато – обясни Лора.
- Знам какво са фалшиви монети!
- Дадох ги на феите – продължи момичето. – По една монета за всяка от тях.
- Лъжеш! Феите са пет, а ти каза, че монетите са били четири! – каза Разбойника. Той вече не се стараеше да преправя гласа си и говореше пискливо като малко момче.
- Феите имаха една монета и с моите четири монетите станаха точно пет – отвърна Лора.
- Те какво ти дадоха? – с надежда попита Разбойника.
- Нищо! Изпяха ми песен и изчезнаха.
- Такива са – съгласи се Разбойника. – Когато се опитам да ги ограбя, винаги изчезват.
- След това срещнах мишките.

НЕТ

- Állj! Ne mozdulj! – kiáltotta valaki.

A kidőlt fa rönkje mögül a Rabló egyenesedett fel. Lora onnan tudta, hogy a Rabló, mert ő maga kiáltotta:

- Én vagyok a Rabló!

A Rabló ezüstgombokkal díszített mellényt és magas szárú csizmát viselt, a fejére pedig széles karimájú kalapot csapott. A szeme körül fekete álarc volt, az övéből pisztolymarkolat meredezett, az oldalára hosszú kardot kötött. A kard azért tűnt hosszúnak, mivel a Rabló alacsony termetű volt, Loránál alacsonyabb. Lora nem tudta, mit mondjon, ezért bemutatkozott:

- Lora vagyok, ez pedig itt Szergej Jeszenyin. Örvendek.
- Ki kell hogy raboljalak! – mordult rá a Rabló, aki megpróbálta elmélyíteni a hangját.
- Miért? – kérdezte Lora.
- Mert rabló vagyok.
- Ezt teszik a rablók? Embereket rabolnak ki? – kérdezte újra Lora.
- Hát... – jött zavarba a fiú. – Igen...
- Jól van – egyezett bele a lány. – És hogy csináljuk?

A Rabló zavartan mosolygott.

- Mit?
- Hát a rablást.
- Á, igen! – a Rabló köhécselt, majd elmélyített hangon folytatta. – Van valamilyen értéked?

Lora eltűnődött.

- Találkoztam egy szörnyvel, aki két fogat adott nekem – mondta.
- Két szörnyfogat? Igazi szörnyfogakat? – ugrott egyet a Rabló.
- Igen – erősítette meg Lora. – Én magam húztam ki őket.
- Tudod, milyen értékesek? Azonnal add ide!
- Már nincsenek nálam. Odaadtam a törpéknek.
- Odaadtad azoknak a csirkefogóknak? – kiáltott fel a Rabló.
- Nem csirkefogók. Három csodálatos gyémántot kaptam érte cserébe!
- A szörnyfogak sokkal értékesebbek!
- De csak két fogam volt, gyémántom pedig három! Három több, mint kettő! –

magyarázta a kislány.

- Ez igaz – ismerte el a Rabló. – Akkor most add ide a gyémántokat!
- Nem lehet, mert a sárkánynak adtam őket.
- A sárkánynak? Annak a taknyos gyíknak?
- Most már van kincse, és igazi sárkány.
- Igen, ez így van – ismerte el újra a Rabló.
- Három gyémántért négy aranyérmét adott – jutott eszébe Lorának.
- Átvert téged! – csóválta meg a fejét a Rabló. – De ez is több, mint a semmi. Add ide az aranyérméket, és mindketten megyünk az utunkra.
- Már nincsenek nálam, és egyébként is hamisak voltak
- Hamisak?

– А те? – в гласа на Разбойника отново се появи надежда.
 – Какво те?
 – Дадоха ли ти нещо?
 – Не, но ме научиха да броя до шест.
 – Голяма работа! – поклати глава Разбойника. – Всеки може да брои до шест!
 – Аз не можех! Но сега вече мога! Едно, две, три, четири, пет, шест!
 – Браво – унило каза Разбойника и седна върху дънера на падналото дърво. – Доколкото разбирам, нямаш нищо, което да ограбя от теб.
 Лора порови в джоба на роклята си.
 – Имам! – каза тя.
 – Какво е? – оживи се Разбойника.
 – Обвивка от бонбон. Искаш ли я?
 Лора му показва обвивката от ментовия бонбон, който беше излязла вчера.
 – Не.
 – Още мирише на мента.
 – Благодаря ти – каза Разбойника. – Наистина не я искам.
 – Може ли да седна на дънера? Малко съм уморена.
 Разбойника махна с ръка и Лора се настани до него. Помълчаха малко.
 – Мисля си... – започна Лора.
 – За какво? – попита Разбойника.
 – За обвивката. Като я отвиеш от бонбона, би трябвало вече да се нарича отвивка.
 Разбойника не отговори. Изглеждаше нещастен.
 – Съжалявам – каза Лора. – Съжалявам, че не успя да ме ограбиш.
 Разбойника надигна глава и я погледна.
 – Досега не съм успял да ограбя никого – каза той. – Май не ставам за разбойник.
 – Защо? – каза Лора. – Изглеждаш точно като разбойник.
 – Наистина ли?
 – Да. Имаш си шапка, маска, ботуши, сабя. А елечето ти е много красиво!
 – Това е специално разбойническо елече! – гордо каза Разбойника. – Със седем сребърни копчета!
 – Седем? Това е повече от шест, нали? – попита Лора.
 – С едно повече – поясни Разбойника.
 – Седем копчета. Не са ли много?
 – Точно колкото трябва са. Седем е свещено число за разбойниците.
 – Какво означава „свещено число“? – отново попита момичето.
 – Означава, че седем е много важно число – започна Разбойника. – Особено когато дебнем в засада. Тогава няма какво да правим и за да запълваме времето, броим копчетата на елечето. Ето така: едно копче...
 Разбойника посочи най-горното копче на елечето си и продължи:
 – Две копчета, три копчета, четири копчета, пет копчета, шест копчета, седем

– Igen, ólomból készültek, és a felszínüket vékony aranyréteggel vonták be – magyarázta Lora.
 – Tudom, milyenek a hamis érmék!
 – Odaadtam őket a tündéreknek – folytatta a kislány. – Mindegyiknek egy érme jutott.
 – Hazudsz! A tündérek ötven vannak, te pedig azt mondtad, hogy csak négy érmed volt! – mondta a Rabló. Már nem igyekezett elváltoztatni a hangját, és úgy sipított, akár egy kisfiú.
 – A tündéreknek volt egy érméjük, és az én négy érmémmel együtt pont öt lett – válaszolta Lora.
 – És ők mit adtak neked? – kérdezte reménykedve a Rabló.
 – Semmit! Elénekeltek nekem egy dalt, és eltűntek.
 – Ilyenek ezek – értett vele egyet a Rabló. – Amikor megpróbálom kirabolni őket, mindig eltűnnek.
 – Utána találkoztam az egerekkel.
 – És ők? – a Rabló hangjában ismét remény bujkált.
 – Mi van velük?
 – Adtak neked valami?
 – Nem, de megtanítottak hatig számolni.
 – Nagy dolog! – rázta meg a fejét a Rabló. – Mindenki tud hatig számolni!
 – Én nem tudtam! De most már tudok! Egy, kettő, három, négy, öt, hat!
 – Bravó! – mondta csüggedten a Rabló, és a kidőlt fa tönkjére ült. – Ha jól értem, nincs semmi, amit elvehetnék tőled.
 Лора а ruhája zsebébe tűrt.
 – De van! – mondta.
 – Mi? – élénkült fel a Rabló.
 – Cukorkapapír. Kéred?
 Лора megmutatta neki a tegnapi mentolos cukor papírkáját.
 – Nem.
 – Még mentaillata van.
 – Köszönöm – mondta a Rabló. – Tényleg nem kérem.
 – Leülhetek a fatönkre? Kicsit fáradt vagyok.
 A Rabló intett a kezével, Лора pedig letelepedett mellé. Hallgattak egy darabig.
 – Azon töprengek... – kezdett bele Лора.
 – Min? – kérdezte a Rabló.
 – A csomagoláson. Hogy ha már leszdedted a cukorról, akkor kicsomagolásnak kellene hívni.
 A Rabló nem válaszolt. Boldogtalannak tűnt.
 – Sajnálom – mondta Лора. – Sajnálom, hogy nem tudtál kirabolni.
 A Rabló felemelte a fejét, és ránézett.
 – Eddig senkit sem sikerült kirabolnom – mondta. – Aligha lesz belőlem rabló.
 – Miért? – mondta Лора. – Pont úgy nézel ki, mint egy rabló.
 – Valóban?

копчета. Като стигнем до най-долното копче, започваме отначало.

– Изглежда забавно! – каза Лора. – Може ли да опитам?

– Моля.

Лора преброи копчетата, като ги посочваше с пръстче.

– Едно копче, две копчета, три копчета, четири копчета, пет копчета, шест копчета, седем копчета.

– И така времето минава неусетно – каза Разбойника. – Което ми напомня...

Разбойника извади от елечето си джобен часовник и го погледна.

– Трябва да тръгвам. Вкъщи ме чакат за обяд. Довиждане!

– Довиждане! – отвърна Лора.

Разбойника скочи от дънера, поклони се леко, обърна се и с решителни крачки се отдалечи сред дърветата. Сабята, понеже беше дълга, от време на време се влачеше по земята.

– Радвам се, че се запознахме! – извика тя след него.

– Igen. Van sapkád, álarcod, csizmád, kardod. A mellényed pedig nagyon szép!
 – Ez egy különleges rablómellény! – mondta büszkén a Rabló. – Hét ezüst gombbal!
 – Hét? Az több, mint a hat, ugye? – kérdezte Lora.
 – Eggyel több – magyarázta a Rabló.
 – Hét gomb. Az nem sok?
 – Pont annyi, amennyire szükség van. A hét a rablók szent száma.
 – Mit jelent az, hogy „szent szám”? – kérdezősködött megint a kislány.
 – Azt jelenti, hogy a hetes egy nagyon fontos szám – kezdett bele a Rabló. – Különösen, amikor lesben állunk. Akkor nem tudjuk mással elütni az időt, mint hogy a mellénygombjainkat számolgatjuk. Így: egy gomb...

A Rabló rámutatott a mellénye legfelső gombjára, és folytatta:

– Két gomb, három gomb, négy gomb, öt gomb, hat gomb, hét gomb. Amikor a legalsó gombhoz érünk, újrakezdjük.

– Izgalmasnak tűnik – mondta Lora. – Megpróbálhatom?

– Parancsolj!

Lora ujjával a gombokra mutatva számolt:

– Egy gomb, két gomb, három gomb, négy gomb, öt gomb, hat gomb, hét gomb.

– És így észrevétlenül telik az idő – mondta a Rabló. – Erről jut eszembe...

A Rabló elővett a mellényéből egy zsebórát, és rápillantott.

– Indulnom kell. Várnak otthon ebédre. Viszlát!

– Viszontlátásra! – felelte Lora.

A Rabló felpattant a fatönkről, enyhén meghajolt, megfordult, és határozott léptekkel továtűnt a fák között. A kard, mivel hosszú volt, időnként a földet súrolta.

– Örülök, hogy megismerkedtünk! – kiáltott utána Lora.

ЗА АВТОРИТЕ

АЛЕК ПОПОВ (1965*) – български писател. Живее в София.

АНДРАШ ПАЙИ (1942*) – писател, преводач, драматург. Живее в Будапеща.

АНДРЕА ДРАГОВ (1994*) – филолог-унгарист, учи за преводач-редактор. Живее в София.

АНДРЕА ИВАН (1970*) – преводач от български и норвежки. Живее в Будапеща.

АНДРЕЙ БУКУРЕЦЛИЕВ (1925, СОФИЯ – 1997, ПАРИЖ) – френски композитор от български произход.

АНЖЕЛА ТОШЕВА (1961*) – българска пианистка и музикален педагог. Живее в София.

АСЯ СЪБЕВА (1956*) – български етнолог, живее в Будапеща и София.

ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ (1985*) – преводач. Живее в Будапеща.

ЕЛИЦА КЛИМЕНТИЕВА (1996*) – студент унгарска филология. Живее в София.

ЛЕНКЕ ЧИКХЕЙИ (1944*) – българист, преводач. Живее в Цеглед, Унгария.

МОНИКА ГЪЛЪБОВА (1989*) – унгарист, преводач. Живее в София.

ПЕТЕР КАНТОР (1949*) – унгарски поет и преводач, носител на наградата „Атила Йожеф“.

ПЕТЪР КРЪСТЕВ (1965*) – писател, преводач, културен антрополог. Живее в Будапеща.

СВЕТЛА КЪОСЕВА (1955*) – преводач, редактор. Живее в Будапеща.

СОТИР ГЕЛЕВ (1960*) – български художник. Работи в областта на графичния дизайн. Сценарист и писател. Живее в София.

A SZERZŐKRŐL

BUKURECHTLIEV, ANDRÉ (1925, SZÓFIA – 1997, PÁRIZS) – bolgár származású francia zeneszerző.

CSÍKHELYI LENKE (1944*) – bulgarista, műfordító. Ceglédén él.

DRAGOV, ANDREA (1994*) – filológus-hungarológus, fordító-szerkesztőnek tanul. Szófiában él.

GALABOVA, MONIKA (1989*) – hungarológus, műfordító. Szófiában él.

GELEV, SZOTIR (1960*) – bolgár képzőművész. A grafikus dizájn területén dolgozik. Író, forgatókönyvíró. Szófiában él.

IVÁN ANDREA (1970*) – műfordító, norvég és bolgár nyelvből fordít. Budapesten él.

KÁNTOR PÉTER (1949*) – József Attila-díjas magyar költő és műfordító.

KJOSZEVA SZVETLA (1955*) – műfordító, szerkesztő. Budapesten él.

KLIMENTIEVA, ELICA (1996*) – magyar filológia szakos hallgató. Szófiában él.

KOVÁCS GERGELY LAJOS (1985*) – műfordító. Budapesten él.

KRASZTEV PÉTER (1965*) – író, műfordító, kulturális antropológus. Budapesten él.

PÁLYI ANDRÁS (1942*) – író, műfordító, drámaíró. Budapesten él.

POPOV, ALEK (1965*) – bolgár író. Szófiában él.

SZABEVA ASZJA (1956*) – bolgár etnológus. Budapesten és Szófiában él.

TOSEVA, ANZSELA (1961*) – bolgár zongoraművész, zenepedagógus. Szófiában él.

X E M Y C

брой 77 · 2/2020 · година XXIX

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството
на българите в Унгария* през 1991 г.

Издание на *Българското
републиканско самоуправление*

Отговорен издател
г-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44

H Æ M U S

77. szám · 2/2020 · XXIX évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

*A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa*

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1062 Budapest, Bajza u. 44.

ISSN 1216-2590

XEMYC
HÆMUS

